

CORORTA

REVISTĂ DE ISTORIE MILITARĂ

MINISTERUL APĂRĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA
MUZEUL ARMATEI NAȚIONALE

ASOCIAȚIA DE ISTORIE MILITARĂ

COHORTA

REVISTĂ DE ISTORIE MILITARĂ

nr. 1, 2007

REVISTĂ ȘTIINȚIFICĂ, FONDATĂ ÎN 1999

ISSN 1857-0100

CHIȘINĂU-2007

Colegiul de redacție:
dr. Vitalie Ciobanu, redactor șef

Coordonatori:
dr. hab. Demir Dragnev
dr. Victor Țvircun

Membrii colegiului:
dr. hab. Boris Vizer
dr. hab. Gheorghe Gonța
dr. Victor Gaiciuc
dr. Ion Jarcuțchi
dr. Valeriu Popovschi
dr. Ion Gumenii
dr. Constantin Manolache
dr. Anatolie Gorodenco
cerc. șt. Valeriu Rusu
cerc. șt. Sergiu Munteanu
cerc. șt. Mihai Onilă
cerc. șt. Iurie Lișman
cerc. șt. Petru Costin

Recenzenți oficiali:
dr. hab. Valentin Tomuleț
dr. Nicolae Chetraru
dr. Valentin Constantinov

lector: Valentina Cosmescu, Valentin Galagan
copertă: Iurie Caminschi
paginare: Ecaterina Russu
imagini: Vitalie Iovu
traducere: Alexandru Cosmescu, Anastasia Gorlo
procesare-computerizare: Aneta Martea, Olga Petrachi

Adresa redacției:
or. Chișinău MD 2001
strada Tighina, 47
tel/fax 27 23 12

© Muzeul Armatei Naționale
© Asociația de Istorie Militară

STUDII ȘI COMUNICĂRI

Locotenent-colonel Petru COSTIN

Cu privire la categoriile de slujitori din Moldova
în a doua jumătate a sec. XVIII – începutul sec. XIX.....5

Victor ȚVIRCUN

File din istoria steagurilor militare moldovenești.....18

Ion CHIRTOAGĂ

Cetatea Chilia.....23

Locotenent-colonel Petru COSTIN

Schimbarea liniei de hotar a Basarabiei de pe Nistru pe Prut
conform legislației ruse din anii '30 ai sec. XIX.....35

Maior Vitalie CIOBANU, Sergiu MUNTEANU

Aspecte ale recrutării și mobilizării militare din Basarabia
(a doua jumătate a sec. XIX - începutul sec. XX).....41

General de brigadă Ion COROPCEAN, colonel(r) dr. Constantin MANOLACHE

Transformările social-politice sub aspectul consecințelor militare:
abordare teoretico-metodologică.....52

Locotenent-colonel Vitalie STATI

Participarea Republicii Moldova la Programul Parteneriat pentru Pace.....60

PERSONALITĂȚI

Nicolae BULAT

Posadnicii.....71

Valentin CONSTANTINOV

Radu Mihnea și relațiile polono-otomane în perioada de după bătălia
de la Hotin din 1621.....81

ANIVERSĂRI

Colonel Valeriu RUSU

90 de ani de la înființarea cohortelor militare.
Cohortele militare.....90

Maior Vitalie CIOBANU

Directoratul general de război și marină al Basarabiei (1917-1918).....93

ARHEOLOGIE

Н.Д. РУССЕВ (Кишинев), А.А. РОСОХАЦКИЙ (Одесса)

«Деяния, счастливо совершенные у Тирь»,
в символике образов 214 г.н.э.....103

STUDIES AND COMMUNICATIONS

Lieutenant colonel Petru COSTIN

Regarding the categories of employees in Moldova in the second half
of the XVIII century – beginnings of the XIX century.....5

Victor TVIRCUN

Pages of the History of the Military Moldavian banners.....18

Ion CHIRTOAGA

Chilia castle.....23

Lieutenant colonel Petru COSTIN

Changing of the border line of Basarabia from Nistru to Prut
according to the Russian legislation of the years 30's of the XIX century.....35

Major Vitalie CIOBANU, Sergiu MUNTEANU

Aspects of the recruitment and military mobilization in Basarabia
(second half of the XIX century – beginnings of the XX century).....41

Brigadier general Ion COROPCEAN, colonel(r) dr. Constantin MANOLACHE

Social-political transformations considering military consequences:
theoretical-methodological approach.....52

Lieutenant colonel Vitalie STATE

Participation of the Republic of Moldova
in the Program of Partnership for Peace.....60

PERSONALITIES

Nicolae BULAT

The posadnics.....71

Valentin CONSTANTINOV

Radu Mihnea and the polish-ottoman relationships in the period
after the battle of Hotin of 1621.....81

ANNIVERSARIES

Colonel Valeriu RUSU

90 years from the formation of the moldavian democratic republic.
Military cohorts.....90

Major Vitalie CIOBANU

General directorate of war and marine of Basarabia (1917 - 1918).....93

ARCHEOLOGY

Nicolae RUSEV, A. ROSOHATCHII

"Happily performed actions at Tira"
in the symbols of the images of the year 214 b.c.....103

locotenent-colonel Petru COSTIN

CU PRIVIRE LA CATEGORIILE DE SLUJITORI DIN MOLDOVA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SEC. XVIII – ÎNCEPUTUL SEC. XIX

Reformele pe care le-a realizat în Moldova, la mijlocul sec. XVIII, domnul Constantin Mavrocordat au modernizat sistemul fiscal, administrativ, judecătoresc și, mai ales, structura socială a societății prin abolirea șerbiei. În ciuda acestui fapt, reforma militară întreprinsă de Constantin Mavrocordat a fost criticată de unele personalități istorice ale epocii, dar și de cercetătorii de mai târziu. Nicolae Bălcescu, de exemplu, afirma că domnul Constantin Mavrocordat ar fi lichidat forțele militare ale Moldovei, egalându-i pe slujitori cu țăranii de rând. Ion Minea, specialist în reformele lui Constantin Mavrocordat, subscrive și el la concluziile lui N. Bălcescu său la cele ale lui A. Xenopol, susținând că “în a doua sa domnie în Moldova, C. Mavrocordat a lichidat oastea de călărași, ca să aibă mai mulți birnici”¹. Autorul insistă că aceeași soartă au avut-o și alți slujito-

ri². Este o ipoteză perpetuată și în istoriografia postbelică. În *Istoria României* (vol. III, 1964) se menționează că reforma “a desființat vechea oaste de slujitori și curteni”.

Totuși, istoricul N. Corivan este de părere că domnul C. Mavrocordat doar a redus, nu a și lichidat definitiv categoriile militare de slujitori³. Aceeași opinie o exprimă și savanți precum N. Stoicescu⁴, E. Negruți-Munteanu⁵, P. Sovietov⁶ etc.

Din perioada domniei lui C. Mavrocordat s-a păstrat o condică, în care au fost înregistrate poruncile date de domn aparatului său administrativ. La o analiză obiectivă a acesteia s-a stabilit că doar slujitorii care nu locuiau compact în sate (“unde se vor întâmpla șezători de 1, 2, 3 sau chiar 10 oameni aparte, fiind ei de orice breaslă: curteni, căpitani, slujitori, negustori, toți să fie trași la cîsla satului vecin”)

fuseseră egalați cu țăranii birnici, ave-rea lor fiind impusă la dări⁷. Slujitorii ce alcătuiau, în interiorul satelor, grupe compacte de ostași încadrați în anumite unități (cete) nu erau incluși în categoria țăranilor birnici, ei alcătuind așa-numitele "rufeturi", adică persoane ce nu plăteau bir.

În studiile istorice consacrate relațiilor sociale din Moldova, în a doua jumătate a sec. XVIII – începutul sec. XIX, numărul și structura corpului de slujitori este expusă arbitrar și la modul general. Astfel, P. Dmitriev constată că în anii '70 ai sec. XVIII, în Moldova erau "peste 5 mii de gospodării de slujitori"⁸. E. Negruți-Munteanu afirmă că la începutul sec. XIX, în principat erau de la 7 la 8 mii de slujitori⁹. Datele prezentate de acești autori diferă pentru că sursele statistice din acea perioadă sunt imprecise și nu pot fi comparate. O confruntare obiectivă a izvoarelor deja cunoscute sau a surselor inedite ar permite, însă, o precizare a evoluției numerice și structurale a slujitorimii Moldovei din perioada respectivă.

Vom prezenta în continuare o analiză statistică a informațiilor referitoare la slujitorii incluși în materialele recensămintelor populației Moldovei din anii 1772-1773, 1774 și 1803, comparându-le și cu unele materiale inedite, depistate de noi în arhivele ruse.

În tabelul nr. 1 sunt incluse date despre numărul și structura slujitorilor, calculate conform datelor recensământului din 1772-1773¹⁰. Deoarece în documentele recensământului lipsesc informații cu privire la unele județe, datele au fost luate din recensământul din 1774¹¹. În cazurile în care datele recensământului

din 1772-1773 erau mult prea diferite de datele recensământului din 1774, diferențele sunt menționate în tabel.

Tabelul nr.2 conține date calculate de noi în baza materialelor recensământului populației contribuabile a Moldovei, realizat în 1803. Documentele nu conțin date referitoare la anumite ținuturi din Bucovina, anexată de Austria la 1775. Și celelalte materiale statistice conțin informații parțiale, constituite în baza sărilor visteriei sau în baza informațiilor prezentate de Comandamentul militar rus din timpul războaielor ruso-turce.

În timpul războiului ruso-turc din 1768-1774, componența numerică a slujitorilor, reflectată în tabelul nr. 1, poartă amprenta evenimentelor din acea perioadă. Recensământul a înregistrat 1.269 de voluntari, numiți și arnăuți, încadrați în armata rusă. Crescuse considerabil numărul slujitorilor ce deserveau căile de comunicație ale armatei. Locuitorii din multe sate au fost înregistrați ca personal în serviciul poștelor. Conform recensământului din 1772-1773, numărul acestora însuma 3.805 gospodării, numărul total al slujitorilor întrunind 10.455.

Confruntarea datelor incluse în tabelul nr. 1 cu informații sumare din perioada războiului ruso-turc din 1764-1774 demonstrează că numărul mai multor categorii de slujitori era destul de instabil.

Anume din acest motiv, datele sumare, pe care boierii din Divan le comunicaseră Comandamentului militar rus în 1774¹², diferă considerabil de cele incluse în recensământul din 1772-1773. Conform Divanului, steagul marelui hatman includea: 1.527

de panțări, cazaci slujitori, panțării numărând 1.300 persoane. Hatmanului îi erau supuse și poștele, întreținute de 4.915 gospodării. În total, în subordinea hatmanului se aflau 6.492 gospodării de slujitori. Conform aceleiași statistici, steagul postelnicului includea 40 de lipcani, 31 panțări și 12 beșlii; în total 83 slujitori. În același act se menționa că în alte ținuturi se mai aflau încă 925 slujitori din steagul marelui agă și 1.440 slujitori aflați la dispoziția ispravnicilor; în total 8.857 slujitori. În același document se atesta că toți locuitorii din 47 de sate și, parțial, locuitorii din 6 sate au fost înscrși ca voluntari, numărul voluntarilor înregistrați fiind de 1.715 persoane¹³.

Dacă încercăm să comparăm aceste date cu datele recensământului din 1772-1773 observăm că, în 1774, numărul panțărilor depășea cu 398 numărul persoanelor incluse în recensământ. E substanțial mai mare și numărul gospodăriilor ce deserveau poștele (cu 1.110 gospodării), ale voluntarilor (cu 446 gospodării) etc.

Diferența dintre datele prezentate în 1774 de către Divanul Țării și incluse în materialele recensământului din 1772-1773 se explică prin faptul că, în unele ținuturi, slujitorii fuseseră doar parțial incluși în recensământ. În acest sens, materialele referitoare la ținuturile Roman, Vaslui, Cârligătura, Iași ș. a. conțin informații ample despre un număr variat de slujitori, iar în cele referitoare la ținuturile Suceava, Dorohoi, Botoșani sunt menționate doar unele categorii (de regulă, panțării, poștașii și podarii). Vameșii sunt amintiți doar pentru ținuturile Neamț și Hotin. Lipsesc date despre vameșii de

la Vama Mare (Carvasaraua) din Iași, despre cei de la Soroca și alte puncte vamale de pe Nistru, despre vameșii din Câmpulung-Suceava și Câmpulung-Cernăuți etc.

Materialele recensământului din 1772-1773 pot fi completate cu datele sămii vistieriei Țării Moldovei pentru anul 1764. Conform acestei sămi, din cei 1.216 slujitori ai Curții domnești, 25 erau slujitori ai vămii. Aceleași materiale specifică componența a 1.216 slujitori ce deserveau Curtea ("rufeturi ale Curții")¹⁴. Date ceva mai complete privind numărul de slujitori se conțin în condica de venituri ale dregătorilor din 1776, completată de Grigore Alexandru Ghica. În acest act sunt fixate atât veniturile și plocoanele pe care le dădeau breslele de slujitori dregătorilor, cât și numărul de slujitori din instituțiile țării¹⁵.

Un alt punct de reper în determinarea numărului de slujitori îl reprezintă recensământul din 1803¹⁶. Recensământul a înregistrat 6.291 de slujitori. La acea dată, în componența Țării Moldovei nu mai intrau ținuturile de nord (Cernăuți, Câmpulung-Cernăuți, Câmpulung-Suceava și o mare parte din ținutul Suceava) care, în 1775, fiind anexate la Austria, au constituit provincia Bucovina. Hotinul și satele din împrejurimile lui continuau să se afle în afara Țării Moldovei, constituind raiaua Hotinului, condusă de un pașă turc. Aceste pierderi teritoriale s-au resimțit în demografia țării, inclusiv și privind slujitorii. Cele mai importante schimbări în componența numerică a slujitorilor s-au produs în aparatul administrativ local. În 1803, a crescut substanțial numărul slujitorilor aflați la dispoziția ispravnicilor (de la 641 la

2.023 de gospodării), a căpitaniei etc. În noul recensământ nu au fost specificați poștașii, lipsesc voluntirii (pentru că era timp de pace), iar diferența numerică dintre celelalte categorii de slujitori este mult mai mică. Pe timp de pace, adică în a doua jumătate a sec. XVIII–începutul sec. XIX, numărul slujitorilor cu slujbă permanentă atingea cota de 6.000 gospodării. Este un număr mai redus decât numărul slujitorilor înregistrați până la instaurarea regimului fanariot. Or, se știe că, la 1663, domnul Moldovei Eustratie Dabija a participat cu 15.000 de slujitori la o campanie otomană în Transilvania¹⁷. D. Cantemir susține că numai marele agă avea pe atunci 10 steaguri de seimeni, deci 1.000 de ostași¹⁸. La 1772-1773 (ca și la 1776) au fost atestați doar circa 300 seimeni. Dărăbanii, care în timpul lui D. Cantemir constituiau 8 steaguri (800 ostași)¹⁹, la 1772-1773 numărau doar 59 de persoane.

Am menționat mai sus că numărul slujitorilor sporea în timpul războaielor ruso-turce deoarece în rândul lor erau incluse și persoane care deserveau armata rusă. Astfel, în 1810, în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812, conform datelor Divanului, în țară erau 7.586 slujitori, cu excepția voluntirilor²⁰.

Reducerea componenței numerice a slujitorilor după reforma lui C. Mavrocordat, realizată la mijlocul sec. XVIII, fusese însoțită și de o vădită schimbare în corelația dintre slujitorii cu funcții militare și slujitorii cu funcții administrativ-gospodărești.

În 1772-1773, conform recensământului, din categoriile de slujitori cu funcții militare făceau par-

te seimenii – ostași lefegii, de regulă originari din alte țări, plăieșii, caza-cii, călărașii, dărăbanii, roșii care se aflau în supunerea marelui hatman. Slujitorii hătmăniei erau concentrați în ținuturile de margine: Soroca, Orhei-Lăpușna, apoi la Neamț, Bacău, Putna și Covurlui. O parte dintre slujitorii hătmăniei fuseseră dislocați în capitală (seimeni călărași). Plăieșii fuseseră dislocați în pichetele de la hotarul cu Transilvania, iar trecătorile și punctele vamale de la Nistru erau păzite de cazaci și călărași. Marele agă avea în ascultare seimeni, dărăbani și roșii, de obicei dislocați în capitală. Conform recensământului din 1772-1773, în capitală fuseseră concentrați majoritatea seimenilor agiești (133 din 139), beșliii (25 din 31) și dărăbanii (55 din 59). Și în recensământul din 1803 se menționează că în capitala Moldovei fuseseră concentrați toți dărăbanii (100) și majoritatea roșiilor agiești (192 din 216). Constatăm, deci, că, la 1776, numărul slujitorilor militari era mai mic decât cel comunicat de D. Cantemir. Numărul slujitorilor a continuat să scadă și în anii următori, mai ales după 1776. La 1803, în supunerea marelui agă erau doar 276 de slujitori (în 1776 – 443).

Numărul slujitorilor cu atribuții militare era în continuă scădere, deoarece, în scopul măririi numărului contribuabililor, domnia a redus substanțial numărul celor ce primeau leafă, precum și al celor ce slujeau pentru anumite scutiri fiscale. Se reducea numărul steagurilor și a celor grupați în steaguri. Starea materială a slujitorilor militari s-a răsfriânt îndeosebi asupra călărașilor, care nu erau în stare să se prezinte cu tot

cu cai la slujbă. Serviciul unui călăraș sau seimen era, astfel, exercitat de către două gospodării, uneori și de către mai multe. Acest sistem se numea "cruce"²¹.

Reducerea forței militare a slujitorimii Moldovei se datora și faptului că mulți dintre slujitorii care la sfârșitul sec. XVI – prima jumătate a sec. XVII fuseseră mici proprietari de pământ (răzeși), în a doua jumătate a sec. XVII și-au pierdut pământul, pierzându-și astfel și baza materială proprie. Criza economică și socială ce s-a declanșat la sfârșitul sec. XVII a condus la "țărănirea" micii nobilimi, procesul fiind numit de cronicari "de la armă la sapă"²².

În a doua jumătate a sec. XVII, în Moldova apare o nouă categorie de slujitori militari – voluntirii. Ei au fost înregistrați în statisticile din timpul războaielor ruso-turce din 1768-1774 și 1789-1791. La chemarea Comandamentului militar rus, mulți slujitori și țărani se înscriau în cete conduse de căpitani ruși, denumite trupe auxiliare ale armatei ruse. Ei păzeau drumurile, însoțeau transporturile, dădeau ripostă detașamentelor de turci și tătari.

În literatura istorică postbelică, acestor unități li s-a acordat o deosebită atenție, evidențiindu-se o "frăție de arme moldo-rusă" în lupta antiotomană, vorbindu-se chiar despre o "renaștere a armatei naționale", realizată de aceste detașamente de voluntiri²³.

Acest lucru se făcea în baza unor evaluări și aprecieri sumare, afirmându-se că la războiul ruso-turc (1768-1774) ar fi participat 12.000 de voluntiri²⁴, iar în cel din 1789-1791 – 10.000²⁵. Istoricul chișinăuian N. A. Mohov, examinând această problemă, ne atenționa

că "nu dispunem de informații exacte despre numărul și proveniența voluntirilor din acest război: din rândurile lor, în afară de moldoveni, făceau parte și sârbi, bulgari, munteni, uneori greci și ruși – locuitori din Moldova"²⁶.

Materialele recensământului din 1772-1773 conțin informații despre 1.269 de voluntiri înregistrați în detașamente militare. Dintre aceștia, 1.175 erau concentrați în ținuturile Soroca și Orhei-Lăpușna, unde erau concentrate și căile de comunicație ale armatei ruse. Datele recensământului diferă de informația Divanului din 1774, în care sunt indicați 1.715 voluntiri²⁷.

Prin certificate speciale, eliberate de Comandamentul rus (așanumitele "salvogvardii"), voluntirii erau scutiți de plata impozitelor. Drept urmare, mulți țărani au insistat să fie înscriși în rândurile voluntirilor, refuzând să presteze dările și provocând revolte care, de regulă, erau înăbușite cu ajutorul detașamentelor de cazaci²⁸.

În timpul războiului ruso-turc din 1789-1791 au fost constituite noi unități de voluntiri. În componența acestora fuseseră incluși lefegii din garda domnească (arnăuții). Grație acestui fapt, în documentele ruse, voluntirii figurează sub denumirea de "detașamente de arnăuți".

Un document al Comandamentului militar rus, pe care îl reproducem aici integral, conține date despre componența voluntirilor ("arnăuților") care au participat la războiul ruso-turc din 1789-1792: "Numărul de voluntiri în luna martie 1790. Cohortele voluntirilor în efectivele de infanterie ale polcovnicului (colonelului) Nicoriță:

Toate categoriile, sunt de față

– 342 persoane

Plecați – 50 persoane

În total – 392 persoane.

În efectivele de cavalerie ale maiorului Hârjău:

Sunt de față cei care primesc provizii – 250 persoane

Eliberați și lăsați la vatră până luna viitoare – 400 persoane

În total – 650 persoane.

În efectivele de arnăuți ale maiorului Sobolevskii:

Prezenți – 1.149 persoane

Plecați – 2 persoane

În total – 1.151 persoane.

În efectivele prim-maiorului Govbert:

Toate categoriile, sunt de față
– 124 persoane

Plecați – 2 persoane

În total: – 131 persoane²⁹

Astfel, în anii războiului, efectivul general al unităților de voluntiri era constituit din 2.324 oameni, dintre care, la data respectivă, erau prezenți 1.870 și absenți 454 slujitori.

Desigur, voluntirii au participat la luptele împotriva armatelor turco-tătare, dar nu în proporția asupra căreia se insista în istoriografia sovietică. Datele exagerate despre numărul lor nu sunt confirmate nici azi: nu s-au găsit mărturii documentare veridice. Or, fiind demobilizați imediat ce se încheia pacea, voluntirii nu aveau cum începe o renaștere a armatei naționale.

O altă categorie de slujitori era cea a funcționarilor executivi. Aceștia fuseseră concentrați la Iași și în alte ținuturi. În 1772-1773, din componența lor făceau parte călărașii isprăvnicești, sârdăreștii vel-căpitanului – 641 gospodării și alți

231 slujitori isprăvnicești. La dispoziția structurilor executive se aflau și aprozii (120), armășeii (28), călărașii umblători și de Țarigrad (416), comișeii (31), copiii din casă (135), fustașii (78), lipcanii (44), vameșii (9) etc., în total 1.733 gospodării.

Comparând datele din 1772-1773 cu cele incluse în recensământul din 1803, observăm că numărul slujitorilor cu funcții executive crescuse în acest răstimp de peste două ori. La 1803, ei întruneau 4.059 gospodării, inclusiv 2.023 slujitori isprăvnicești, 1.086 slujitori ai vel-căpitanului, 175 aprozi, 360 postelnici, 55 ai polcovnicului de Chișinău etc.

Creșterea numărului slujitorilor isprăvnicești a fost cauzată de necesitatea exercitării numeroaselor corvezi militare în timpul războaielor, sporirii obligațiilor locuitorilor față de stat, față de stăpânii moșiilor, fapt ce provoca, totuși, o stare de tensiune în societate, tensiune care trebuia ținută în limitele necesare.

Această categorie de slujitori era trimisă în diferite misiuni de execuție a poruncilor domnești și celor ale demnitarilor locali. Astfel, copiii din casă aveau misiunea de a încasa sumele de bani de la agenții fiscului, de a-i aduce la judecată pe agenții abuzivi ai administrației locale, pe țărani care au comis acte de violență³⁰ etc.

Câteva categorii de slujitori aveau funcție de curieri. Printre aceștia se numărau călărașii de Țarigrad, trimiși, de regulă, cu depeșe la Poartă. Conform unei sămi a vistieriei, din 1797, 7 călărași au fost trimiși la Istanbul (Țarigrad) și 2 la Silistra, cheltuindu-se 1.070 lei³¹. În același an, 44 lipcani au fost trimiși cu diferite sarcini în Muntenia, Bucovina, la Bender, Chi-

lia, precum și în mai multe centre de ținut din țară³². Slujitorii de rang central constituiau steagul marelui postelnic. La 1774, în subordinea acestuia se aflau 135 slujitori, inclusiv 30 călărași de Țarigrad (la Iași) și 3 înscriși în ținuturi, 30 lipcani, înscriși la Iași, 15 beșlii creștini conduși de un turc și 40 beșlii turci, misiunea lor fiind de a-i apăra pe turcii staționați în țară și pe cei 40 de podari, angajați la întreținerea podurilor din capitală³³.

A treia categorie de slujitori o constituiau slujitorii angajați în instituțiile de utilitate publică: tăietori de lemne (sau lemnari), cărbunari, apari, vânzători etc., în special slujitori ai isprăvniceii Curții domnești. Dacă la 1776 fuseseră menționați doar 52 asemenea slujitori, atunci în recensământul din 1803 numărul acestora constituie 415 persoane. Sporise și numărul slujitorilor ce deserveau podurile. În 1772-1773, numărul acestora ajunsese la 624, fiind determinat de starea de război și necesitatea deservirii armatei ruse în ținuturi ca Hotin, Botoșani etc. În 1776, la Iași erau 61 de podari, iar în 1803 – 126³⁴. Slujitorii mai erau obligați să întrețină și casele de poștă (menzile), situate pe drumurile principale ale țării: drumul Bârladului, care ținea legătura dintre Iași și Galați (spre Imperiul Otoman), drumul Botoșanilor, cel al Siretului (de sus și de jos) etc. Conform recensământului din 1772-1773, numărul slujitorilor poștelor, datorită necesităților militare ale armatei ruse, constituia 3.805 persoane. La 1804, pentru deservirea poștelor au fost angajați 495 surugii și 225 țimirași. La fiecare menzil erau câte 2 îngrijitori de călărași³⁵. Creșterea numărului slujitori-

lor ce deserveau instituțiile de utilitate publică era legată de începuturile procesului de modernizare a vieții politice și economice din țară.

Personalul ce deservea instituțiile de administrare locală s-a păstrat în Basarabia și după 1812, chiar până prin anii '30. Conform datelor comunicate de P. P. Svinin, în 1816, în Basarabia existau 2.902 călărași, repartizați pe ținuturi: Orhei – 1.094, Hotărniceni – 180, Codru – 114, Tomarova – 160, Greceni – 120, Iași – 228, Bender – 258, Soroca – 598, Hotin – 150, aflați la dispoziția ispravnicilor: duceau poșta, strângeau impozitele etc.

Fiind incluse în steaguri, toate categoriile de slujitori își exercitau serviciul după vechile tradiții ale breslelor lor. Unii prestau un anumit volum de lucru pe parcursul întregului an, alții lucrau un anumit număr de zile-muncă, prin sistemul rânduirilor de slujbă. Slujitorii din prima categorie deserveau instituțiile publice și includeau lemnari, cărbunari, meșteri etc. Cei din a doua categorie exercitau servicii militaro-polițienești, prestând un anumit număr de zile-slujbă pe an, cu schimbul, în grilă săptămânală de lucru (peste una sau peste două săptămâni). Trebuiau să se afle permanent la post doar curierii (călărașii de Țarigrad, lipcanii, levinții etc.). Toate categoriile de slujitori erau scutite de dări și corvezi, dar plăteau plocoane dregătorului din steagul căruia făcea parte.

Păstrarea, deși într-un număr limitat, a slujitorilor cu atribuții militare a permis conservarea tradițiilor seculare ale oștii moldovenești, tradiții preluate ulterior de unitățile militare naționale ce au fost create la mijlocul sec. XIX.

Tabelul 1

Numărul categoriilor de slujitori, calculat după datele recensământului populației Moldovei din 1772-1773

Nr. d/o	Ținutul	Categoriile de slujitori																						
		Aprozi	Arcașei	Barani	Beșlii	Călărași isprăvnicești, sădărești și ai căpitaniei	Călărași imblători și de țarăgrad	Cazaci	Comișei	Copii din casă	Dărăbani	Fustași	Lipcani	Panfări	Plăieși	Podari	Postași	Pușcași	Seimeni agiești	Seimeni hătănănești	Slujitori isprăvnicești	Vameși	Vânători	Volintiri
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
1.	Suceava													173	60	—	—					4		4
2.	Neamț					6								62	644	23	104							14
3.	Roman	20	7			9	4		8	29		5	4	93			80	25				4	1	1
4.	Bacău					8	8							120	323	20	113							6
5.	Putna					6									350		320							
6.	Tecuci					11	98			25			1				50							15
7.	Covurlui					80										41	301				2			9
8.	Tutova	20				15	1			1	4		8	49			278				25			17
9.	Vaslui	33	1				2			3							229							3
10.	Fălcu		1				67										533							
11.	Cernăuți			76		156											75							
12.	Câmpulung-Cernăuți																—							
13.	Câmpulung-Suceava															28	?							

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
14. Holo								120									28	27					5		
15. Soroca	1							182									20	179							
16. Orhei-Lăpușna							201	114										96				93			
17. Greceeni					3													122							
18. Codru					2													—							
19. Dorohoi							4								61			462							12
20. Botoșani								2							1		190	34							
21. Hârlău				4							2		2		75			153							5
22. Cărligătura	22	1									3	19			38			90				28*			
23. Iași	3	7					131			1	17		25	14	196			75		3		12	82		
24. Orașul Iași	16	7				25	14			22	28	55	20	17	—			42	494		133	136		36	
Total:	120	28	76	31	641	416	182	31	135	59	59	78	44	933	1317	624	3805	25	139	165	231	9	37	1269	

* inclusiv 10 călărași de Țarigrad;

** în 1772, în județul Soroca erau 370 voluntari, în 1774 – 577;

*** în 1772, în județul Orhei-Lăpușna erau 188 voluntari, în 1774 – 598;

**** în această categorie au fost incluși toți locuitorii satelor ce deserveau poștele.

Numărul total al categoriilor de slujitori – 10.455 persoane

Numărul categoriilor de slujitori, calculat după datele recensământului populației Moldovei din 1803

14

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
14.	Greceni	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	74	—	8	5	—	—	—	—
15.	Codru	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	59	—	—	—	—	—	—	—
16.	Hotărâniceni	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	135	—	—	—	—	—	—	—
17.	Dorohoi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	96	—	—	—	—	—	—	—
18.	Botoșani	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
19.	Hârlău	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
20.	Cărligătura	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	120	—	—	—	—	—	—	—
21.	Iași	—	10	5	65	80*	2	40	6	6	65	5	126	404	360	9	49	192	8	—	12	39	48	60
	Total:	23	175	61	86	203	191	85**	100	51	86	19	145	404	360	30	2023	216	1086	55	112	150	93	60

* inclusiv 4 călărași de Țarigrad

** inclusiv 24 dărabani de temniță

Total slujitori – 6.291 persoane

SUMMARY

The authors try to present the structure of the main Military Categories, existent in Moldova's army in the late 18th century – beginning of the 19th century, and their numbers. At the same time, in the article they thoroughly analyse statistically and comparatively the information about the servants included in the materials of 1772-1773, 1774 and 1803 Moldova population census. In the census were mentioned: volintiri, Cossack servants, pantzari, lipcani, beshlii, poshtashi,

podari, in some regions: vameshi, seimeni, plaieshii, calarashi, dorobani, roshi.

All these types were included in the so-called "flags" and were satisfying military service according to the old traditions of their guilds.

The maintaining, although in a limited number, of the military servants allowed conservation of the century-old traditions of the state's army, traditions assumed by national military units, created in the middle 19th century.

Recenzenți: Valentin Tomuleț; Nicolae Cibotaru

NOTE:

(Endnotes)

- ¹ Minea, I., *Reforma lui Constantin Vodă Mavrocordat*, Iași, 1927, p. 38.
- ² *Ibidem*, p. 45.
- ³ Corivan, N., *Aplicarea așezământului fiscal al lui Constantin Mavrocordat cu privire la perceperea birului (1741-1743)*. În *Studii și cercetări științifice*, Istorie, Iași, 1455, nr. 3-4, p. 52.
- ⁴ Stoicescu, N., *Curtenii și slujitorii*, București, 1968, p. 250.
- ⁵ Negruți-Munteanu, E., *Numărul slujitorilor din Moldova în informațiile statistice de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea*, în *Revista Arhivelor*, 1968, p. 90-98.
- ⁶ Советов, П. В., *Исследования по истории феодализма в Молдавии*, Кишинев, 1972, с. 475-476.
- ⁷ Iorga, N., *Studii și documente*, vol. VI, București, 1905, p. 215.
- ⁸ *История СССР*, Изд. 2, т. 1, с. 329.
- ⁹ Negruți-Munteanu, E. *Op. cit.*, p. 90-98.
- ¹⁰ *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, part. 1., Alcătuitor P. Dmitriev, Chișinău, 1975.
- ¹¹ *Idem*, vol. VII, part. 2, Chișinău, 1975.
- ¹² ЦГАД (Arhiva Centrală de Acte Vechi, Moscova), f. 293, d. 171, f. 19-21.
- ¹³ *Ibidem*, f. 228.
- ¹⁴ Caproșu, I., *Sama vistieriei Țării Moldovei pe anul 1764; <Sama A II-A>*. În *Ioan Neculce*, Buletinul Muzeului de istorie a Moldovei (serie nouă), IV-VII, 1998-2001, p. 404-405.
- ¹⁵ Râșcanu, P., *Lefile și veniturile boierilor Moldovei în 1776*, Iași, 1887.
- ¹⁶ *Uricarul*, vol. VII, p. 241-377 și vol. VIII, p. 242-368.
- ¹⁷ Hurmuzaki, Eudoxiu, *Documente*, vol. III, p. 261; Xenopol A. D., *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. IV, p. 303.
- ¹⁸ Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1975, p. 132-133.
- ¹⁹ *Ibidem*.
- ²⁰ Bulat, T. G., *Boieriile – slujbe în Țările Române la sfârșitul secolului al XVIII-lea*

și începutul celui de-al XIX-lea. În *Arhivele Basarabiei*, Chișinău, an IV, 1932, nr. 3, p. 203.

²¹ Negruți-Munteanu, Ecaterina, *Prestațiile breslelor de slujitori din Moldova în primele decenii ale secolului al XIX-lea*. În *Studii. Revistă de istorie*, 2, tomul 22, 1969, p. 225.

²² Dragnev, Demir, *Moldova în epoca Luminilor*, Civitas, Chișinău, 1999, p. 48-52.

²³ Vianu, A., *Din lupta poporului român pentru scuturarea jugului otoman*, în *Studii, Revistă de istorie*, 1953, p. 75; Mohov, N., *Prietenie călită de veacuri*, Știința, Chișinău, 1983.

²⁴ *Istoria RSS Moldovenești*, vol. I, Cartea Moldovenească, Chișinău, 1967, p. 337.

²⁵ Mohov, N., *Op. cit.*, p. 226.

²⁶ *Ibidem*, p. 227.

²⁷ ЦГАДА, f. 293, d. 171, f. 228.

²⁸ Дмитриев, П. Г., *Из истории крестьянского движения в Молдавии во второй половине*

XVIII– начале XIX века в *Известия Молдавского филиала АН СССР*, 1959, nr. 2, с. 50.

²⁹ *Россия и освободительная борьба молдавского народа против османского ига*. Сборник документов и материалов. Составители М. П. Мунтян и И. В. Семенова, Штиинца, Кишинев, 1986, с. 153-154.

³⁰ Grigoraș, N., *Instituții feudale din Moldova. Organizarea de stat până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, 1971, p. 175.

³¹ Caproșu, Ioan, *O samă a Vistieriei Țării Moldovei (iulie-august 1797, mai 1798)*, în *Hrisovul, Revista Facultății de Arhivistică*, IX, Serie nouă, București, 2003, p. 268-269.

³² *Ibidem*.

³³ ЦГАДА, f. 293, d. 171, 19-21.

³⁴ Negruți-Munteanu, E., *Numărul slujitorilor*, p. 103.

³⁵ *Idem*, p. 104.

Victor. ȚVIRCUN

FILE DIN ISTORIA STEAGURILOR MILITARE MOLDOVENEȘTI

La momentul actual, s-a constatat că știința istorică moldovenească a omis nu numai anumite fapte și evenimente ale trecutului, dar și un șir de discipline istorice auxiliare: genealogia, sfragistica, heraldica, vexilologia¹. Lipsa de studii și cercetări în aceste domenii și, în primul rând, în vexilologie, este astăzi deosebit de acută. Situația nu poate fi salvată nici de prezența unor lucrări ale autorilor de peste hotare², nici de apariția, în ultimul timp, a publicațiilor istoricilor din Republica Moldova³. De la savanții în domeniul vexilologiei și heraldicii se așteaptă cercetări speciale, fundamentale cu privire la istoria simbolicii Statului Feudal Moldovenesc. Dar apariția acestora nu este și nu va fi posibilă fără investigații prealabile și fără o analiză multilaterală și minuțioasă a documentelor publicate sau păstrate în arhivele țării noastre și în cele de peste hotare.

Materialul propus este dedicat unui aspect mai puțin studiat din isto-

ria simbolicii Principatului Moldovei – descrierii steagurilor militare din prima jumătate a sec. XVIII. Scopul prezentului articol este de a completa și aprofunda informația deja existentă despre culorile tradiționale, folosite în trecut în simbolică Moldovei.

Pe parcursul a 150 de ani, în arsenalul muzeului de artilerie și servicii de comucație din Sankt-Petersburg s-a păstrat un steag militar moldovenesc din timpul războiului ruso-turc (1735-1739). El se păstrează printre steagurile suedeze și otomane din sec. XVIII și, probabil, de rând cu acestea, se consideră drept trofeu militar al Rusiei, capturat în 1739. Or, anume în această perioadă, domnitorul Moldovei, Gr. Ghica, credincios Imperiului Otoman, era privit de curtea rusă ca un inamic la fel de periculos ca și Poarta Otomană.

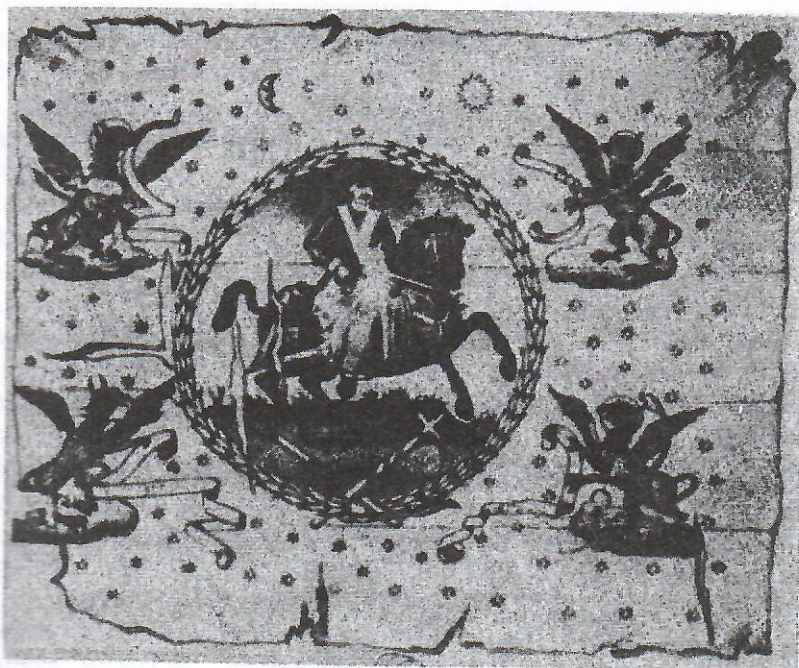
Reprezentarea și descrierea parțială a steagului a ajuns la noi datorită lucrării lui N.E. Brandenburg, directorul acestui muzeu, editată în anul 1889⁴.

Informația în cauză nu și-a pierdut importanța nici astăzi; toate tentativele noastre întreprinse cu scopul de a găsi steagul ce ne interesează, nu s-au încununat cu succes. Conform descrierii păstrate, drapelul era confecționat din mătase de culoare roșie (în original „malinovoe”), acoperit cu mai multe stele de aur cu opt raze⁵. Pe o față a pânzei, în centru, era desenat un cerc mare pe care este reprezentată Sfânta Treime din Noul Testament. Nici fotocopia steagului, nici descrierea pe scurt a acestuia nu ne permite să facem concluzii privitor la culorile cercului și ale figurilor desenate pe el. Este cunoscut doar faptul că Dumnezeu-Tatăl e prezentat cu sceptrul domniei în mână, executat în culoare aurie; Dumnezeu-Fiul – ține în mână o cruce de aur, iar între ei se află universul, imaginat ca simbol al puterii, de culoare albastră și însoțit de o cruce de aur. Deasupra simbolului puterii zboară un porumbel, simbolizând Duhul Sfânt⁶. Deasupra capului lui Dumnezeu-Tatăl

este plasată inscripția „CCABAW(В) (Cаваоф), deasupra figurii lui Dumnezeu-Fiul citim înscrisura ОУМІС ХС (Domnul Isus Hristos), deasupra porumbelului – ДС (Duhul Sfânt). Cercul este înconjurat de o panglică, pe care este înscrisă cu litere de aur bunecuvântarea din Sfânta Scriptură „БИНЕ ЕШИ КУВЫНТАТ ХЪРИСТОЪСЕ Д(У)МНЕЗЕУЛЕ НОСТРУ. ЧЕЛЪ НЕХИ АРЪТАТЪ ПРЪЩЕЛЕПЦИ ПРЪ ВЪНЪ ТОРИ. ТРИМИЦЫНДЪ ЛОРЪ ПРЕ Д(У)ХУЛЪ СФ(Ы)НТЪ КАРЕ КУПУТЪРЪ ЧЪ ДУМНЕЗЕ СКЪ ПРИН Д(ЫН) ШИИ ЛУМЪ АИ ВЪНАТЪ ЮБИТОРИУЛЕ ДЕ МЕН МЪРИРЕ ЦЕ: Л/Ъ/(Т) ЗСМВ Ю(Л) [ИЪ]». „Bine eși cuvântat Hristose Dumnezeule nostru, cel nehi arătat prertepti pre vînători, trimițând lor pre duhul cel sfânt care cu puterea cea dumnezeiască prin dâșii lume ai vînat iubitoriule de omen mărire ție: leata 7242 (1734) iulie”. Mai jos de cerc este încadrat un verset din Sfânta Scriptură.

Noi am reușit să descifrăm

doar primele trei cuvinte din acest text – “Sfântul Doamne ajută...”⁷, restul rămâne, deocamdată, indescifrabil.

În patru părți ale cercului sunt plasate reprezentările simbolice ale evangheliștilor. În partea stângă, sus, se află un înger, care ține în mâini o panglică, pe care este scris МАФЕЙ (Matei). În colțul de sus, dreapta – este simbolizat Ioan (inscripția de pe panglică – ИВАНЪ). În colțul de jos, stânga, identificăm un leu cu aripi, ținând în labe o panglică cu inscripția МАРКО (Marcu). Și, în sfârșit, în colțul de jos din dreapta este reprezentat un taur cu aripi, simbolizând pe evanghelistul ЛУКА (Luca) (inscripția de pe panglică). Deasupra Sfintei Treimi se află soarele și semiluna, cărora li se atribuie semnele feței umane.

Până a descrie următoarea parte a steagului, menționăm că reprezentarea dată Sfintei Treimi, chiar dacă nu e tradițională, este frecvent întâlnită pe steagurile Principatelor Moldovei și Valahiei. Drept dovadă servește drapelul de luptă al lui Tudor Vladimirescu, arborat la 1821. Pe o parte a acestuia este zugrăvit chipul Sfintei Treimi, similar celui descris mai sus.⁸

Pe cealaltă parte a pânzei, în mijloc, atestăm un cerc înconjurat de o ghirlandă de aur, reprezentând un călăreț. La picioarele calului sunt așezate, în cruce, simbolurile forței și voiniciei – buzduganul și ciocanul de luptă. De patru părți ale cercului sunt plasați grifonii, care țin panglici. Pe panglicile de jos, iese în relief inscripția semiștearsă «ВЪЛЪ» și аръ»⁹. Aceasta servește drept dovadă că steagul aparținuse unui vel aga, șef al dorobanților domnești de la curtea domnească și comandantul orașului Iași¹⁰. Deasupra călărețului, ca și pe cealaltă parte a steagului, sunt reprezentate soarele și semiluna, dar în ordine inversă.

Din păcate, și în acest caz suntem privați de informația ce ne-ar permite să determinăm cromatica culorilor, detaliilor și figurilor reprezentate pe pânza steagului.

Ca sursă importantă pentru studierea simbolicii moldovenești din prima jumătate a sec. XVIII, suscită interes și reprezentarea steagurilor militare ale detașamentelor și regimentelor moldovenești, aflate în serviciul unor țări europene: Polonia, Rusia, Austria, Suedia. La dispoziția noastră se află un document, descoperit în Arhiva centrală de stat a actelor străvechi din Federația Rusă (РГДА), care conține descrierea steagurilor militare ce aparținuseră unui regiment creat în armata rusă în perioada analizată de noi. Este vorba de regimentul Moldovenesc al lui Constantin Cantemir, nepotul lui Dm. Cantemir, format către sfârșitul războiului ruso-turc, în anii 1735-1739¹¹.

Sosit în Imperiul rus la finele anului 1737, acesta s-a adresat conducerii țării cu propunerea de a crea, în rândurile armatei, regimente de cavalerie ușoară, constituite din voluntari creștini din Moldova, Valahia, Serbia, Austria. Inițiativa lui a fost acceptată, solicitându-i-se sugestii și propuneri concrete. În luna februarie 1738, Constantin Cantemir a trimis Guvernului Rus propuneri privitor la componența numerică și înarmarea primului regiment – Voloh, sau Moldovenesc. Potrivit lui, regimentul urma să fie compus din 10 unități a câte o sută de husari de rând. În fruntea regimentului urma să se afle un colonel, locotenent-colonel și un maior. Alături de ei, 84 ofițeri și subofițeri, precum și un preot. În total, statele regimentului, atât pe timp de pace cât și pe timp de război trebuiau să includă 1.135 persoane¹². În preajma campaniei militare, în primăvara lui 1738, în cadrul regimentului

se aflau deja 457 persoane¹³. Conducerei țării i-au fost trimise și desenele steagurilor de regiment, elaborate potrivit obiceiurilor pământurilor lor¹⁴, adică păstrând trăsăturile steagurilor răspândite în Principatul Moldovei¹⁵. Odată cu desenele, pe adresa Senatului Guvernamental a fost expediată și descrierea lor, pe care o prezentăm în original: «Большое знамя корпуса лазоревое (азурии — V. Т.) с булавою медною вызолоченного (ре хампă — V. Т.). На нем быть написанному кресту, а в стороне двоеглавый орел, и под ногами орла герб земли Молдавской. Другое знамя — красное, с копьем (хампă — V. Т.) медным вызолоченным и на копье быть двоеглавому орлу. На том знамени написаны святые Константин и Елена с крестом. С другой стороны знамени — герб земли Молдавской. А быть знамени вызолоченному с бахромой золотой. Знаменам ротным быть белым с написанными на них святым Георгием с крестом»¹⁶.

Este important că pe parcursul mai multor ani, la dispoziția istoricilor s-a aflat numai textul descrierii. Privitor la desenele în cauză, a trebuit să se realizeze cercetări serioase în arhivele de stat ale Rusiei, cu scopul de a le descoperi și a le introduce în circuitul științific¹⁷. În urma studiului s-a stabilit că textul ce descrie drapelele prezentate Senatului Guvernamental și desenele descoperite nu coincideau. În primul rând, desenul principalului drapel regimentar nu conține crucea, ci stemele Imperiului Rus și ale Principatului Moldovei. În al doilea rând, cromatica drapelelor de horongva avea nuanțe albastre și nu albe. În al treilea rând, pe flamura drapelului de horongva era desenat Sf. Teodor Tiron, numele căruia era răspândit în Moldova ca și al Sf. Gheorghe. Sub aceste drapele,

regimentul Moldovenesc a participat la mai multe lupte împotriva turcilor. Apoi, în anul 1741, când feldmareșalul B. H. Minih a efectuat reforma armatei ruse, corpul de cavalerie ușoară al lui C. Cantemir a fost transformat în regiment de husari. De rând cu alte trei regimente de husari – Sârb, Unguresc și Georgian – regimentul Moldovenesc a primit steaguri confirmate și uniformă.

Un alt domeniu ce merită comentat și analizat este cromatica vestimentației husarilor moldoveni, care reflectă culorile naționale preferabile din Principatul Moldovei. Doloman (vestă) și ceccirii (pantaloni) de culoare roșie, mentic (pelerina) și șerete – de culoare albastră.

Generalizând, ne permitem formularea următoarelor concluzii: cromatica preferențială tradițională a drapelelor militare moldovenești din Principatul Moldovei, în prima jumătate a sec. XVIII, era roșie și albastră. Aceste culori erau utilizate, mai frecvent, în cromatica pânzei steagului; totodată, culoarea aurie sau argintie se întâlnește în detaliile și figurile reprezentate pe steag.

Materialul expus reclamă necesitatea stringentă ca, la studierea în continuare a simbolicii Principatului Moldovei, să fie analizate pertinent și multilateral atât documentele din arhivele naționale, cât și cele de peste hotare. Până acum, însă, nu sunt studiate și, deci, își așteaptă cercetătorii istoria formațiunilor militare de moldoveni din Austria, Polonia, Suedia și Franța. Studierea minuțioasă a descrierii echipamentului și a simbolicii lor va completa considerabil cunoștințele noastre despre atributele statalității moldovenești.

SUMMARY

The present article elucidates an insufficiently explored aspect of the national historiography: the description and analysis of the military Moldavian flags dating with the 18th century. A special attention is devoted to symbols' and flags' chromatics.

There are described the military flags from the Sankt-Petersburg archive and other archives of Moldavian units in service of European states: Poland, Russia, Austria, and Sweden.

Recenzenți: Demir Dragnev; Ion Gumenii

NOTE:

¹ Sferele enumerate se referă la disciplinele istorice auxiliare. Genealogia – știința care se ocupă de studierea istoriei familiilor dinastice, proveniența diferitor personalități și alcătuirea arborelui genealogic; sfragistica se ocupă de studierea sigiliilor; heraldica – de studierea stemelor și blazoanelor; vexilologia – de studierea steagurilor, drapelelor.

² Rezachievi, C. *Steagurile militare ale Țării Românești și Moldovei în veacul al XVIII-lea*. // *Revistă de istorie*, București, 1976. Tom 29. Nr. 8. P. 1199-1213; Pădureanu A. *Tricolorul – conștiința originii străvechi*. // *Astra*. Brașov, 1983. Nr.3; Strachină, O.A. *Tricolorul românesc. Tradiție și permanență*. // *Manuscriptum*. Buc., 1986. Nr.2. P. 148-152. Dogaru, M. *Tricolorul românesc – o istorie glorioasă*. // *Anale de istorie*. Buc. 1988. Nr.1. P. 133-148; alte studii ale cercetătorilor români.

³ Turcanu, I. *Tricolorul*. // *Literatura și arta*, 1989, 15 iunie; Mischevca, V. *Culorile istoriei sau despre steagurile Moldovei* // *Învățămîntul public*. 1989, 11 octombrie.

⁴ Бранденбург, Н.Е. *Исторический каталог Санкт-Петербургского артиллерийского музея*, СПб. 1889. Ч. III.

⁵ Brandenburg, N.E. *Op. cit.* P. 407.

⁶ Ibidem. P. 408.

⁷ Ibidem. P. 408-409.

⁸ Vezi: Istru, G.D. *Steagul revoluției din 1821*. *Revista arhivelor*. Buc. 1981. Vol. XLIII. Nr.2. P. 202-212.

⁹ Brandenburg, N.E. *Op. cit.* II. P. 408.

¹⁰ Vezi: Grigore Ureche. *Letopiseșul Țării Moldovei*. Ediția a doua. Chișinău, 1988, p. 75.

¹¹ *Всеподданнейшие донесения графа Миниха. Донесения 1737 и 1738 годов* // *Сборник военно-исторических материалов* / под ред. А.З.Мышляевского, СПб, 1899. Вып.11. стр. 478.

¹² РГАДА. Ф. 248. *Правительствующий Сенат*. Оп.8. Д.468. Лл. 429об.-431об.

¹³ Ibidem. Лл.433-433об.

¹⁴ РГАДА. Ф. 248. Оп.8. Д.408-Лл. 427-428.

¹⁵ Trebuie menționat: Constantin Cantemir a fost nevoit să folosească pe drapelele regimentului său alături de simbolica Principatului Moldovei și simbolica Statului Rus.

¹⁶ РГАДА. Ф. 248. Оп. 8. Д. 468. Лл. 427-432.

¹⁷ Ibidem. Ф. 135. Оп. Приложение Р.VI. Д.2. Лл. 1об.- 4.

Ion CHIRTOAGĂ

CETATEA CHILIA

Spre sfârșitul sec. XIII, românii din partea meridională a spațiului carpatonistorean coborau în delta Dunării (formată din mai multe brațe), unde își comercializau produsele agricole. Treptat, pe malurile brațului de nord al marelui fluviu s-au constituit câteva târguri. Unul dintre acestea era Chilia, ulterior Chilia Veche (atestată documentar în 1318-1323), așezare românească, înconjurată din toate părțile de apă. Denumirea localității provine de la cuvântul grecesc *chilie*, ceea ce înseamnă *cămară pentru păstrat bucate*. Așezarea reprezenta un fel de fortăreață bine amenajată; marfa negustorilor se păstra aici în mare siguranță, fiind vândută pe loc sau transportată în alte țări. Negustorii alegheni, de regulă, malul drept al brațului deltei, pentru că teritoriul de pe malul stâng era permanent atacat de triburile turanice nomade. Ce-i drept, în 1337-

1338, fusese și Chilia atacată de cete înarmate, venite tocmai din Asia Mică și care au cauzat așezării mari pagube materiale și umane.

Confesional, târgul Chilia era subordonat Patriarhiei de Constantinopol¹, fiind populat, în principiu, de creștini ortodocși, în majoritate de origine română.

Pe malul stâng al brațului, vizavi de orașul Chilia, mai exista o așezare urbană, în raza căreia, negustorii stabileau relații cu producătorii de mărfuri agricole din arealul românesc. Conform unor surse istorice străine, localitatea purta numele grecesc Licostomo² (gură de lup), deși nu se știe dacă acesta era și numele general răspândit în hrisoavele locale. Se pare că acest toponim de origine străină n-a fost acceptat de băștinași, circulând doar printre negustorii străini, mai ales în rândul celor de origine elenă. În conștiința românească,

așezările de pe ambele maluri ale brațului de nord ale deltei Dunării au intrat sub numele de Chilia.

Situată la margine de hotar românesc, Chilia se afla într-o situație politică destul de complicată. Faptul este consemnat în mai multe informații contradictorii, furnizate de sursele străine. De exemplu, pe hărțile lui A. Dulcier (1339) și G. Soleri (a doua jumătate a sec. XIV), Chilia figurează sub semnul Hoardei de Aur³. Alte izvoare susțin că mongolii n-au instaurat aici nici un fel de guvernare directă, hani Hoardei de Aur mulțumindu-se cu perceperea unui anumit tribut.

Plasată favorabil pe artera comercială ce lega pământurile românești cu lumea orientală, Chilia atrăgea și interesul negustorilor străini. De-seori, aceștia luptau pentru dreptul de a desfășura activități comerciale în interiorul cetății și de a face negoț cu populația românească. În anii '50-'60 ai sec. XIV, s-a produs o manifestare de rivalitate între negustorii genovezi și venețieni⁴. Obținând câștig de cauză, genovezii și-au creat la Chilia o colonie, în frunte cu un consul și un notar, actele cărora ne furnizează informații interesante din viața acestei comunități italiene⁵. În baza lor putem stabili că o bună parte a negustorilor din oraș făcea negoț cu pâine, miere și ceară, procurate de la țaranii români. Într-o perioadă destul de scurtă – de la 3 martie până la 12 mai 1361 – din Chilia au fost transportate spre alte orașe pontice 4.000 tone de pâine, 4 tone de miere etc. În comerțul cu pâine fuseseră antrenați și meșteșugarii.

Dintr-un alt document de epocă aflăm că în magazia unui fierar,

Sava, se afla depozitată o mare cantitate de grâu, aceasta urmând să fie vândută mai târziu. Din alte localități, la Chilia se aducea postav italian, vin grecesc, podoabe scumpe. Conform actelor genoveze, meșteșugarii (moriari, brutari, măcelari, jocari) erau implicați în prelucrarea produselor agricole destinate consumului local, iar butnarii, croitorii, cizmarii, fierarii deserveau populația urbei. În actele notariale genoveze nu se conțin însă date referitoare la pescuit și la alte vânzări. Or, îndeletnicirile de bază ale românilor din Chilia nu erau reglementate de organele genoveze (consul, notar), ci de municipalitatea urbei, împuternicit cu largi funcții administrative.

Orașul întreținea relații comerciale și cu alte zone românești, inclusiv cu localități din Transilvania. Așa de exemplu, aflăm că, în 1368, regele ungar, Ludovic I, stabilise taxe vamale pentru negustorii din Brașov care călătoreau spre localitățile supuse "principelui tătar Dimitrie"⁶, cu certitudine o căpetenie a românilor din partea meridională a spațiului carpatonistean. Această legiferare facilita relațiile comerciale ale brașovenilor cu Chilia și prezenta interes pentru negustorii ardeleni, susținuți și mai târziu de către rege.

După ce, în 1362, unii dintre beii mongolo-tătari au fost înfrânți de lituanieni, influența Hoardei de Aur asupra Chilieii a fost, treptat, anulată. În târg se construiseră fortificații. Potrivit actelor notariale din 1373 și 1383-1384, pe insula Licostomo se afla un *castrum* condus de un guvernator militar⁷, iar relațiile economice ale orașului cu spațiul carpatonistean se aflau în ascensiune.

Deși Moldova lupta pe atunci pentru consolidarea independenței față de Ungaria, fapt ce presupunea evitarea unei implicări mai active în lupta pentru dreptul asupra acestui port comercial, influența politică a tânărului stat moldovenesc asupra orașului creștea. În Chilia au început să circule banii emiși de Petru Mușat, domnul Moldovei (1374-1391).

Necesitatea întăririi relațiilor cu țările române era impusă și de pericolul ce venea din sudul Dunării. În anii 1370-1387, comunitatea genoveză din Chilia fusese implicată în războiul purtat de Genova cu despotul din Caliacra, Dobrotici. În conflict interveneau tot mai insistent turcii, care tindeau să-și întărească pozițiile la Gurile Dunării. Din acest motiv, administrația Chiliei s-a văzut nevoită să solicite sprijinul Țării Românești și Transilvaniei, ambele cointeresate să creeze un front antiotoman comun. În anii 1389-1391, la Chilia a fost stabilită dominația politică a domnului Țării Românești, Mircea cel Bătrân. Sub presiunea Porții Otomane, care în 1396 i-a învins pe cruciați la Nicopole și a atacat Țara Românească, Chilia a cerut, în 1397, ajutor unei garnizoane din Transilvania, care manifesta interese economice în regiunea Dunării de Jos. Dar pentru că nu avea încheiat un contact teritorial cu Transilvania, în 1399, garnizoana transilvăneană s-a retras din orașul Chilia, mereu amenințat⁸.

Începutul sec. XV marchează o schimbare în relațiile politice ale Chiliei cu țările române. Pe timpul domniei lui Alexandru cel Bun (1400-1432), în condițiile unei conjunctu-

ri internaționale favorabile, situația politică internă și externă a Țării Moldovei s-a consolidat. Faptul a condus la creșterea influenței Țării Moldovei la Gurile Dunării. În 1402, sultanul Baiazid I, suferind o grea înfrângere din partea lui Tamerlan, s-a angajat într-un șir de lupte interne ce au slăbit presiunea otomană asupra nordului Dunării. În 1403, pe când la Licostomo fusese numit ultimul consul genovez, influența domnului Țării Românești în regiunea Dunării de Est nu depășea Brăila⁹; în schimb, relațiile dintre Chilia și Moldova intraseră într-o nouă fază. Chiar dacă orașul nu era încă pomenit în privilegiul lui Alexandru cel Bun din 1408 (probabil, pe atunci negustorii din Lvov încă nu stabiliseră legături comerciale cu acest oraș), în tratatul de la Lublau (1412) Chilia figura deja alături de alte orașe ale Moldovei (data exactă a intrării orașului în componența Moldovei nu este cunoscută). Prin urmare, încadrarea Chiliei în Țara Moldovei s-a făcut nu prin forța armelor și nici în baza vreunui act politic care, evident, n-ar fi rămas neconsentat de cronicarii timpului, ci în urma unui proces firesc, de lungă durată. Deci, legăturile economice anterioare ale Chiliei cu Moldova s-au intensificat în ultimele decenii ale sec. XIV, fiind susținute de relațiile politice din primul deceniu al sec. XV. Astfel, în primii ani ai sec. XV, Chilia a devenit parte integrantă a Țării Moldovei.

Intrarea Chiliei în componența Țării Moldovei s-a produs cu atât mai lesne, cu cât majoritatea populației orașului era de origine românească. Drept mărturie servesc mai multe din relatările contemporanilor. Valerian

de Vavrin îi atesta pe valahi (români) în delta Dunării (cu certitudine în Chilia (Veche) și în Licostomo), adică în Chilia de pe malul stâng al brațului deltei, iar cronicarul bizantin Duca notează că, în 1462, valahii din Licostomo au fost profund șocați de pregătirile agresive ale otomanilor¹⁰.

Plasarea favorabilă a Chiliei la Gurile Dunării stârnea în permanență dorința vecinilor de a o poseda. În 1420, urbea a fost din nou atacată de otomani. La anumite intervale, Transilvania și Țara Românească înaintau și ele pretenții față de Chilia.

Întărirea poziției Moldovei la Gurile Dunării s-a datorat, în mare parte, anume acestei fortărețe. În fruntea garnizoanei locale fusese numit un pârcălab care, potrivit unui hrisov al lui Petru II, din 19 februarie 1446, oferea unei mănăstiri câte două merțe de pește pe an¹¹. În 1448, Petru II a cedat Chilia lui Iancu de Hunedoara, voievod al Transilvaniei și rege neîncoronat al Ungariei, care o și incluse în frontul antiotoman. La Chilia a fost stabilită o administrație mixtă munteano-ardeleană, garnizoana fiind formată din ardeleni, iar administrația, vama și pescuitul aflându-se în mâinile muntenilor¹². Foarte curând, sistemul de apărare al Chiliei a fost atacat de către otomani. Din ordinul sultanului Murad II, flota otomană, care asedia se fără succes Constantinopolul, s-a îndreptat către Gurile Dunării și, în ultima săptămână a lunii iunie 1448, a atacat Chilia, fără a reuși însă s-o cucerească¹³.

Situația s-a complicat și mai mult după ce, în 1453, turcii au cucerit Constantinopolul, intenționând să

transforme Marea Neagră într-un lac intern al Imperiului Otoman. Conform relatărilor ienicerului Constantin Mihailovici din Ostrovița, sultanul Mehmed II ar fi spus: "Atâta timp cât Chilia și Cetatea Albă se află în mâinile valahilor (românilor - I.C.), iar Belgradul Sârbesc aparține ungurilor, nu îi vom birui"¹⁴. Vlad Țepeș, domnul Țării Românești, și Iancu de Hunedoara apărau cu succes linia antiotomană de pe Dunăre. După moartea lui Iancu, presiunea otomanilor asupra țărilor române s-a întesit. În 1456, Moldova fusese obligată să plătească tribut turcilor.

Odată cu urcarea lui Ștefan cel Mare pe tronul Moldovei, starea lucrurilor începuse să se schimbe vizibil. Unul din scopurile marelui domnitor era de a-și întări hotarele de sud și de a readuce Chilia în componența țării. Profitând de luptele interne din Țara Românească, în 1462, Ștefan cel Mare a făcut o tentativă de a reîntoarce Chilia prin forță: garnizoana cetății a rezistat însă la atacurile terestre ale oștirii moldovenești, ca și la cele ale flotei otomane, dar acțiunile lui Ștefan au determinat conducerea Transilvaniei să-și modifice politica la Gurile Dunării. Transilvania și-a retras garnizoana din cetate, locul acesteia luându-l o garnizoană muntenească.

Peste trei ani, conștient de importanța Gurilor Dunării pentru securitatea țării, Ștefan cel Mare și-a repetat atacul asupra Chiliei. Conform relatărilor lui Grigore Ureche, domnul Moldovei s-a îndreptat cu toată oastea țării spre Chilia și, la 23 ianuarie 1465, a început asediul. "Și sosindu la cetate miercuri spre joi, la miazănoapte, au înconjurat cetatea. Însă joi nu s-au apucat

de harțu, iară vineri dis-de-dimineată au început a bate cetatea...”¹⁵. Această relatare este completată cu datele cronicii de la Bistrița: “Vineri dimineată (artileria lui Ștefan - I.C.) a lovit și a început să distrugă cetatea Chiliei și așa a distrus-o ziua întreagă și a bătut-o până seara. Iar sâmbătă cetatea s-a predat și Ștefan cu ajutorul Domnului a intrat în cetate”¹⁶.

Reînglobarea Chiliei în componența Moldovei s-a făcut fără mari perturbări: garnizoana cetății și majoritatea populației din oraș erau de origine românească. Până la 1484, locașele de cult ale Chiliei fuseseră, în exclusivitate, de rit ortodox. Există, firește, și o comunitate catolică, faptul fiind consemnat într-o circulară datată 18 februarie 1518, emisă de episcopul de Milcov, prin care preotul din Chilia era invitat la un sinod¹⁷. Însă importanța comunității catolice, formată în majoritate din italieni genovezi, scăzuse după ce privilegiile lor au fost lichidate, ei fiind egalați în drepturi cu negustorii locali. Așadar, străinii încetaseră să se mai stabilească la Chilia, iar numărul locuitorilor urbei creștea pe contul populației românești. În sec. XVI-XVII, numărul catolicilor era atât de mic, încât aceștia nu-și puteau întreține nici măcar un preot și apelau la serviciile bisericii din Galați. Reprezentanții altor etnii și confesiuni (greci, armeni, unguri) sunt atestați mai mult ocazional, ca parteneri de afaceri, comerț, pescuit etc.

În piețele Chiliei făceau negoț în primul rând negustorii locali și țărani din împrejurimi. Se comercializau, însă, și produse aduse din localități mai îndepărtate. Pentru a

susține negoțul, domnii Moldovei ofereau producătorilor mai multe privilegii. Astfel, la 13 martie 1466, Ștefan cel Mare a permis locuitorilor din satul Negoiești să facă negoț “... la Chilia, ori la Dunăre”¹⁸, iar la 15 august 1471, mănăstirea Pobrata, care avea în stăpânire câteva sate pe Valea Botnei (Ripiceni, Bălănești, Dobricinești), a obținut dreptul de a vinde la Chilia, fără vamă, grâu și miere.

Agricultura era practică și de o parte din locuitorii Chiliei. Ioan Ursinus din Cracovia, un vestit cronicar al timpului, gânditor umanist și martor al evenimentelor, nota că, înainte de luptele din 1484, târgoveții din Chilia au strâns grâul încă necopt, l-au legat în snopi și l-au dus pe la casele lor¹⁹. Pâinea urma să fie folosită drept hrană pentru orașenii rămași în cetate.

Una din ocupațiile de bază ale locuitorilor Chiliei era pescuitul. Toate locurile potrivite pentru pescuit erau luate în arendă de persoane mai înstărite și mai experimentate, care organizau grupuri de pescari, luând apoi de la ei, ca rentă pentru sine, pârcălab și domnitorul țării, o parte din peștele prins²⁰.

După readucerea Chiliei în componența Moldovei (1465), Ștefan cel Mare a căutat să creeze la Gurile Dunării un nou sistem de apărare, care să întărească securitatea țării. În acest scop, fortificațiile principale trebuiau concentrate pe malul stâng al brațului deltei, fortăreața de la Chilia Veche devenind, astfel, inutilă. Aceste schimbări, impuse de circumstanțe internaționale obiective, au fost realizate în mare grabă. După eșecul de la Vaslui al otomanilor (1475), Poarta încercase, cu și mai mare insistență, să-și întărească

pozițiile pe litoralul nord-pontic. În același an, Poarta suferise, înfrângere și la Cetatea Albă, în schimb a reușit să cucerească de la genovezi orașul Caffa. Găsind cetatea de la Chilia (Veche) ruinată de moldoveni, otomanii au decis să construiască o fortăreață nouă pe malul nordic al brațului deltei, dar nu începuseră încă lucrările.

Autorul *Cronicii moldo-germane* ne relatează însă că, la 20 iunie 1479, marele domnitor (al Moldovei) a început construirea Chilie, terminând-o în același an cu ajutorul a 8.000 meșteri și 17.000 lucrători auxiliari²¹. Grigore Ureche aduce și el unele amănunte: "Vă leato 6987 (1479) iunie 22 au început Ștefan-Vodă a zidi cetatea Chilie și au sfârșit-o într-același an, iulie 16"²². Probabil, bătrânele cronici au fixat perioada finalizării lucrărilor de la cetatea Chilia, căci într-un timp atât de scurt, în numai 25 de zile, este imposibil să găsești materiale de construcție necesare și să înalți o cetate puternică.

Despre capacitatea de apărare a cetății Chilia mărturisesc mai multe documente de epocă. Cronicarul otoman Tursun Bey susținea că Chilia era o cetate puternică cu un șanț adânc, în care pătrundeau apele Dunării, prefăcând localitatea într-o insulă. În cetate se afla o garnizoană militară în frunte cu doi pârcălabi, numiți de domnul țării, funcții îndeplinite mai des de către Maxim și Ivașcu, ultimul fiind uneori înlocuit cu Bora ori Șandru. Pârcălabii promovau și respectau politica domnului țării la frontiera dintre Moldova și Imperiul Otoman. În subordinea unuia dintre pârcălabi se afla și o mică flotilă militară, constituită tot pe timpul lui Ștefan cel Mare.

După eșecul din 1475-1476, Poarta ezita să intre în interiorul Țării Moldovei și-și fixase drept prim obiectiv acapararea orașelor sudice, Chilia și Cetatea Albă. În acest scop, au fost utilizate principalele forțe ale imperiului. În 1484, o armată otomană de circa 100.000 oameni, în frunte cu sultanul Baiazid II, susținută de artilerie și de o flotă de 100 corăbii, au trecut hotarele Moldovei. Prima confruntare dintre armata otomană și oastea moldovenească a avut loc la trecerea Dunării. O inscripție de pe un octoih bulgar menționează că o parte din forțele moldovenești îl așteptau pe sultan la Isaccea²³. Se face, probabil, referire la flota dunăreană, creată pe timpul lui Ștefan cel Mare, care sta de pază pe acest fluviu și-l avea în frunte pe unul dintre pârcălabii Chilie²⁴. Însă cele câteva corăbii moldovenești nu aveau cum face față unei flote de 100 corăbii, înarmate cu tunuri din care, potrivit cronicarului turc Saadeddin, s-a tras și asupra cetăților. Din aceeași sursă aflăm că pârcălabul care comanda flota moldovenească, a căzut în mâinile sangeacebeiului de Silistra²⁵ care, probabil, avea misiunea de a pune stăpânire pe această trecere importantă peste marele fluviu.

Când flota otomană trecuse pentru prima dată prin fața Chilie, îndreptându-se spre Isaccea, pentru a facilita trecerea oștilor sultanului peste Dunăre, orașenii au înțeles că trebuie să se pregătească de un lung asediu. Potrivit lui Ioan Ursinius, locuitorii suburbiilor au intrat în cetate cu tot avutul lor, inclusiv cu grâul secerat încă ne-copt. Sosind la 5 iulie 1484 în fața Chilie, Baiazid II a pornit lupta, chiar de la

început asediul fiind extrem de violent. Informațiile furnizate de Saadeddin, ne comunică: “Șahul, ajungând în zori de zi la Chilia, a împresurat cetatea”. Ioan Ursinius descrie însă și luptele crâncene ce s-au dat în jurul cetății: numeroase tunuri ale sultanului aruncau asupra zidurilor ghiulele enorme de piatră; zidurile și turnurile rămăneau acoperite cu apărători; pe porțile cetății a ieșit un detașament de călăreți, gonindu-i pe turci până în tabăra lor. Peste câteva zile artileria otomană a distrus, totuși, turnurile și o bună parte din ziduri²⁶.

Luptele de la Chilia au fost descrise în mod similar și de cronicile turcești. Potrivit lui Mehmed Neșri, otomanii au sosit la Chilia și “făcând luptă mare, au împresurat-o de pe uscat și de pe mare. După aceea, trăgând din tunuri și din puști, au dat iureș și au atacat din toate părțile...”; “Zidurile și porțile cetății au fost distruse”, susține Saadeddin. Un alt cronicar turc, Așik pașa-zade, participant la asaltul cetății, afirma că “s-au dat multe lupte crâncene”, iar M. Neșri relatează că turcii “purtaud lupte timp de 10 zile, au înngenuncheat fortăreața”²⁷. Aceasta s-a întâmplat la 14 iulie 1484.

Din datele de mai sus se desprinde o atitudine respectuoasă față de apărătorii cetății. Nu numai martorul polonez, dar și cronicarii turci care, de obicei, manifestau dispreț față de învinși, au fost de data aceasta mai rezervați. Există, desigur, și informații de alt gen. Malatesta, un secretar al regelui polon, Sigismund, pretindea că cetatea ar fi fost luată de către turci prin trădarea unuia dintre conducătorii superiori ai garnizoanei cetății²⁸. Faptul fusese confirmat și de Așik pașa-zade,

care susținea că “un om, care era eminenul acestei cetăți, a venit și a intrat în cortul unui vizir de-al padișahului”. Or, acel emin n-a fost “pârcălabul cetății” (reamintim, un alt pârcălab a căzut prizonier la Isaccea). În Moldova, funcția de emin corespundea celei de vameș, care avea mai curând obligații economice decât militare. Acest “emin” ar fi spus: “Cetatea este a padișahului”, adică a sultanului. Nu este exclus ca acesta să fi fost unul dintre negustorii de origine italiană care, în asemenea cazuri, treceau ușor de partea otomanilor.

Oricum, din cele relatate de cronicarii turci se poate conchide că apărătorii cetății au luptat cu dârzenie pentru apărarea Chilie. În urma atacului, în zidurile fortăreței s-au format spărturi mari, au fost distruse și porțile. Prin aceste spărturi, turcii au încercat de mai multe ori să pătrundă înăuntru, dar apărătorii au respins cu bărbăție atacurile. Abia după 10 zile de lupte grele, orașul a cedat. Baiazid II afirma că Chilia și Cetatea Albă au fost cucerite cu pierderi grele din partea multor “drept-credincioși”, adică musulmani.

A urmat, potrivit relatărilor lui Ioan Ursinius, o răfuială cruntă cu populația orașului care, în mare parte, a fost robită și dusă la Constantinopol. Altă parte, speriată de comportamentul brutal al noilor stăpânitori, a părăsit, din proprie inițiativă, orașul. “Necredincioșilor, scrie Așik pașa-zade despre creștinii în preponderență de origine română, care au vrut să plece, li s-a dat voie să se transfere în alte localități, inclusiv în cele rămase sub administrația lui Ștefan cel Mare”. Potrivit firmanului lui Baiazid II (din

1484), de această învoire au profitat și preoții creștini din cetate. Firmamentul mai specifica: locuințele părăsite de creștini, cu învoirea sultanului, rămâneau la dispoziția militarilor turci care, potrivit altor surse, ocupau în exclusivitate spațiul citadelei²⁹.

Pierderea Chilieii și Cetății Albe a adus mari prejudicii economiei și sistemului de apărare al Moldovei. Rămânând fără ieșire la mare, țara a pierdut și importante venituri provenite din negoț. Pentru otomani, Chilia avea o importanță excepțională, Baiazid II numind-o "cheia și poarta a toată Țara Moldovei și a toată Țara Ungurească și țărilor de la Dunăre". Luptele moldo-otomane au continuat însă până în anul 1486. În toamna lui 1485, respingând atacul beifului Malkoci-oglu, Ștefan cel Mare i-a învins pe otomani la Catlabuh. Dar, părăsită de aliații creștini, Moldova a încheiat, totuși, pace cu turcii, lăsând Chilia sub ocupație otomană.

Ocupând Chilia, otomanii au restabilit întăriturile. Inițial, Poarta nu se decisese căreia dintre părțile orașului să-i dea prioritate. Potrivit relatărilor lui Saadeddin, mai întâi a fost restabilită, în 5 zile, Chilia Nouă. Într-un firman al lui Baiazid II au fost incluse cheltuielile pentru repararea cetății. Apoi, potrivit relatărilor lui Francesco Longo, localnicii au primit ordin să restabilească și Chilia Veche. Lucrările au continuat și în anul următor, fiind susținute de 90 de corăbii turcești. Probabil, acțiunile întreprinse de Ștefan cu scopul de a recâștiga Chilia i-au îngrijorat pe otomani, care nu erau prea siguri că vor putea menține cetatea de pe malul stâng, și deci contau pe cetatea de pe insulă, mai puțin vulnerabilă la atacurile mol-

dovenilor. Însă lucrările de restabilire a cetății de pe insulă n-au fost finisate. După încheierea păcii (1486), rolul ei a decăzut. În prima jumătate a sec. XVII, călătorul francez Boplan menționa "în partea opusă a râului Chilia Veche se mai văd câteva ruine"³⁰.

Luptele mai continuau când Poarta a dispus crearea organelor administrative locale. În oraș a fost numit un cadiu (judecător) și un emin, responsabil de administrarea imobilului; clădirile și magazinele părăsite de negustorii locali și străini, piața, pământul arabil, locurile de pescuit ș.a. deveniseră proprietate a statului otoman; au fost create și organe militar-administrative. Potrivit relatărilor lui M. Neșri, în oraș fusese numit un subaș, responsabil pentru menținerea ordinii publice și pregătirea de luptă a unității militare formate din feudali otomani (sipahi-călăreți). A mai fost numit și un dizdar (comandant), responsabil pentru menținerea în ordine a cetății și comandant al garnizoanei locale care, la 1486, era compusă din 396 grade inferioare și 8 comandanți superiori. În oraș exista și o mică flotilă, comandată de un capudan (amiral) și 3 ofițeri. După ce și alte cetăți de pe teritoriul Moldovei au fost supuse otomanilor, garnizoana de la Chilia s-a redus considerabil, numărând, în 1669, doar 248 oameni.

Deși în 1484 numărul populației scăzuse brusc, în Chilia se menținuse, totuși, o comunitate creștină numeroasă. Conform unor date furnizate de N. Beldiceanu, în 1529, la Chilia, probabil în cea de pe malul stâng, existau 160 familii de creștini. În anul 1570, pe ambele maluri ale brațului trăiau 316 familii de

creștini, inclusiv 150 la Chilia Veche³². Populația creștină era formată cu prioritate din români. Potrivit relatărilor unui călător turc, Evlia Celebi, care a vizitat orașul la mijlocul sec. XVII, în Chilia locuiau moldoveni și valahi, adică reprezentanți ai populației băștinașe din cele două țări românești de la sud și est de Carpați. Reprezentanții altor etnii (greci, italieni), menționați de către Nicolò Basi și F. Stanislavov, constituiau un număr neînsemnat. Spre exemplu, în Chilia locuiau 8 familii de italieni catolici³³. Ei se aflau în oraș pentru a efectua operații comerciale. În sec. XVIII, conform relatărilor lui Matray și Peyssonel³⁴, în oraș se instalase un număr mic de negustori armeni și evrei.

Românii care formau comunitatea ortodoxă aveau la dispoziție două biserici, menționate de F. Stanislavov; una dintre ele a fost construită în 1648 de către domnul Vasile Lupu. Mai funcționa la Chilia și o comunitate armeană, amintită în documentele administrației militare rusești din anii 1771 și 1773. Evreii nu-și aveau comunitatea lor confesională, fapt ce denotă numărul mic și caracterul sporadic al apariției reprezentanților acestei etnii. În 1774, la Chilia Nouă locuiau 280 familii (1.390 oameni) și la Chilia Veche peste 100 de familii. În 1790, din ordinul generalului rus Gudovici, o parte a locuitorilor Chilieii a fost transferată în Rusia, fapt ce a avut urmări negative asupra evoluției demografice a orașului. În 1806, în oraș locuiau doar 756 oameni, adică cu 45,8% mai puțin decât în 1774, inclusiv 698 români (92,6%), 27 greci, 22 sârbi și 9 bulgari³⁵.

Populația majoritară românească din oraș, precum și cea din teritoriile

rămase sub jurisdicția domnitorului Moldovei, nu s-a împăcat niciodată cu dominația străină asupra Chilieii. Uneori, această nemulțumire se transforma în luptă deschisă. În 1538, cordonii din centrul Moldovei au urmărit până sub zidurile Chilieii un grup de turanici care încălcase regulile de tăiere a pădurii. În august 1565, Suleyman I îi comunica lui Alexandru Lăpușneanu că pe Dunăre, lângă Chilia, apăruseră niște oameni înarmați care atacau cu caice vasele otomane³⁶. Acești oameni îndrăzneți numiți de sultan "haramini", adică bandiți, erau elogiați de către populația românească locală. Autorul anonim al baladei *Chira* îi numește "șerpi ai Dunării"³⁷. Ieșind din stufăriile Dunării, ei atacau pe neașteptate corăbiile otomane ce se ridicau pe cursul inferior al marelui fluviu românesc și, după ce le pricinuiau pierderi mari, dispăreau din nou în desigurile deltei. Atacurile "șerpilor Dunării" creau nesiguranță la trecherile importante peste fluviu, iar autoritățile otomane, în persoana sangeacebiului de Silistra, potrivit relatărilor lui Suleyman, nu puteau restabili ordinea.

Ocupând Chilia, Poarta a creat o problemă internațională. Chestiunea retrocedării acestui oraș a figurat pe agenda tratatelor purtate de Ungaria și Polonia cu Imperiul Otoman în timpul războiului moldo-otoman din anii 1484-1486. Tratatul moldo-polon (1499) prevedea o colaborare a părților contractante în vederea reincluderii Chilieii în componența Moldovei. Chestiunea a fost reluată și în timpul luptelor țărilor creștine cu Imperiul Otoman, la finele sec. XVI. În noiembrie 1594, domnul Moldovei, Aron, cu 14.000

de moldoveni și 5.000 de ardeleni a atacat Chilia³⁸, iar la 28 octombrie a aceluiși an, Papa de la Roma, într-o misivă adresată reprezentantului său în Polonia, San Severo, menționa "Licostomo (Chilia - I.C.) și alte cetăți care depind de Moldova"³⁹. Cu alte cuvinte, scaunul papal continua să considere Chilia oraș al Moldovei, cerând retrocedarea lui.

Chestiunea retrocedării Chilieii către Moldova a fost discutată în 1656 de reprezentantul domnului Moldovei, Gheorghe Ștefan, cu țarul rus, Alexei Mihailovici, mai apoi a fost inclusă și în tratatul lui D. Cantemir cu Petru I (1711), precum și în tratatul de la Kuciuc-Kainargi (1774).

În 1807, Chilia, împreună cu alte localități luate anterior de către turci, a fost pusă sub jurisdicția divanului Moldovei. Prin aceasta, guvernul rus a recunoscut încă o dată legitimitatea revenirii acestor pământuri în componența Moldovei. Însă peste 5 ani, țarismul a anexat partea de est a Moldovei împreună cu Chilia, încalcând astfel prevederile diferitelor tratate internaționale, inclusiv și ale celor încheiate de Rusia privind integritatea teritorială a țării cu hotarele pe Dunăre și Nistru, iar problema orașului a devenit și mai complicată.

În timpul dominației ruse, dezvoltarea Chilieii a avut un caracter contradictoriu. Numărul locuitorilor creștea pe seama celor veniți din guberniile Rusiei, iar ponderea băștinașilor scădea vertiginos: de la 92%, în 1806, până la 46%, în 1827 și 12,7%, în 1844. Din cauza dominației străine, populația românească din Chilia scădea: de la 1.694 oameni în 1827, la 740 – în 1844.

Situația s-a schimbat radical în anul 1856 când, conform Păcii de la Paris, orașul a fost retrocedat Moldovei care, peste 3 ani, unindu-se cu Muntenia, a format România. Au fost create condiții favorabile pentru dezvoltarea populației băștinașe. După războiul ruso-româno-turc din 1877-1878, țarismul a răpit de la aliata sa orașul Chilia și alte pământuri din sudul Basarabiei. Însă cei 22 ani în care orașul s-a aflat în componența statului național n-au trecut fără urmări pozitive pentru populația băștinașă, numărul căreia a crescut considerabil. În 1897, în Chilia locuiau 2.497 români, ceea ce alcătuia 21,5% din numărul total al populației.

Prin hotărârea din 27 martie 1918 a Sfatului Țării, organ legitim suprem al Basarabiei, Chilia, împreună cu întreaga Moldovă de Est, s-a unit cu România. Au apărut condiții favorabile pentru reintegrarea orașului în spațiul național românesc, însă, ca urmare a odiosului pact Ribbentrop-Molotov și a ultimatumului sovietic din 27 iunie 1940, Chilia, împreună cu alte pământuri au fost rupte din trupul țării și transmise, nelegitim, Ucrainei.

Astfel, istoria Chilieii constituie o parte integrantă a istoriei popoului român. În perioada aflării Chilieii în spațiul politic românesc, populația băștinașă s-a dezvoltat în condiții firești. Însă în condițiile dominației străine, Chilia a intrat într-o lungă perioadă de stagnare. Cetatea Chilia, important monument istoric din glorioasele timpuri ale domniei lui Ștefan cel Mare, a fost distrusă în timpul dominației țariste și sovietice.

SUMMARY

In the end of the 13th century, in the Danube delta appeared some market towns, one of them being Chilia, surrounded by water. This locality was economically convenient placed, but not geo-politically, because it was at the state's margin. During the centuries, some foreign states reigned over it for a short time. In the time of Moldova's ruler Alexander the Good, Moldova's influence in the region increases; in 1412, according to the Lublau tractate, Chilia is noted along with other Moldova's cities, becoming a part of Moldova Principality. After

Constantinople's fall, the political situation mutates and Chilia becomes again change for that time's powers. With the Stephen the Great's enthroning, the situation mutates again: during the first years of his reign, he returns Chilia to his country. The military life of the fortress – situated in the intersection of great powers' interests – was always dynamic, its' history being a part of our people's history. This important historical accomplishment, achieved by Stephen the Great, was destroyed during Tzarist and Sovietic dominations.

Recenzenți: Valentin Constantinov; Gheorghe Gonța

NOTE:

¹ Miclosich, Fr., Muller, I. *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana Collecta. Actapatriarchatus constantinopolitani (1315-1402)*, 1.1, Vindobanae, 1860, p. 95.

² Iliescu, O. *Localizarea vechiului Licostomo*. În: Studii. // Revistă de istorie, 1972, nr. 3, p. 436-438.

³ Popescu-Spineni, M. *România în istoria cartografiei până la 1600*. – București, 1938, p. 75-76.

⁴ Iorga, N. *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*. – București, 1899, p. 49-50.

⁵ Iliescu, O. *Chilia în veacul XIV*. În: *Peuce. Studii și comunicări de istorie și arheologie*, VI. – Tulcea, 1977, p. 243.

⁶ *Documenta Romaniae Historica, D*, vol. I. – București, 1977, p. 49.

⁷ Iliescu, O. *Asperi de Licostoma la 1383*. // *Revista de istorie*, 1974, nr. 1, p. 244.

⁸ Cămpina, B. *Scieri istorice, vol. I*. – București, 1973, p. 264.

⁹ Ciocâltan, V. *Chilia în primul sfert al veacului al XV-lea*. // *Revista de istorie*, 1981, nr. 11, p. 2095.

¹⁰ Ducas, A *Istoria turco-bizantină. 1341-1462*. – București, 1958, p. 426-427.

¹¹ *Documenta Romaniae Historica, A, Moldova, vol. I*. – București, 1975, p. 372.

¹² Panaitescu, P.P. *Legăturile moldo-polone în sec. XV și problema Chilie*. // *Revista istorică română*, 1958, III, p. 103.

¹³ Berindei, M., Veinstein, G. *L'Empire Ottoman et les Pays roumains 1544-1545. Etudes documents*. – Paris, 1987, p. 114.

¹⁴ *Zapiski ianiceara. Napisani Constantinom Mihailovicem iz Ostroviți*. – M., 1978, p. 88.

¹⁵ *Letopisețul Țării Moldovei*. – Chișinău, 1990, p. 40.

¹⁶ *Slaviano-moldavskie letopisi XV-XVI w.* – M., 1976, p. 26.

¹⁷ Costăchescu, M. *Documentele moldovenești*

de la Ștefănișă voievod. – Iași, 1943, p. 487.

¹⁸ *Documenta Romaniae Historica, A, Moldova, vol. II.* – București, 1976, p. 190.

¹⁹ Iorga, N. *Studii istorice...*, p. 279.

²⁰ Alexandrescu Dersca-Bulgaru, M. *Pescuitul în delta Dunării în vremea stăpânirii otomane.* În: *Peuce. Studii și comunicări de istorie, etnografie și muzeologie, II.* – Tulcea, 1971,

²¹ *Slaviano-moldavskie letopisi*, p. 52.

²² *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 48.

²³ Iorga, N. *Studii istorice...*, p. 162.

²⁴ Columbeanu, S. *Acțiuni navale în Marea Neagră în timpul lui Ștefan cel Mare* // *Revista de istorie*, 1975, nr. 1, p. 87.

²⁵ Beldiceanu, N. *La conquete des dtes marchandes de Kilia et Cetatea Albă par Baiazid II.* În: *Siidost – Forschungen*, t. XXIII, 1964, p. 65.

²⁶ Iorga, N. *Studii istorice...*, p. 163.

²⁷ *Cronici turcești privind țăările române. Extrase, vol. I.* – București, 1966, pp. 96, 98, 130, 326.

²⁸ Iorga, N. *Istoria românilor, vol. IV* – București, 1937, p. 212.

²⁹ Alexandrescu Dersca-Bulgaru, M. *Date asupra cetății și orașului Chilia sub stăpânirea otomană (sec. XVI-XVII).* În: *Peuce. Studii și comunicări de istorie și arheologie, IV.* – Tulcea, 1977, p. 255.

³⁰ Iorga, N. *Studii istorice...*, p. 159, 162-163; Idem, *Istoria românilor, vol. IV*, p. 212.

³¹ Beldiceanu, N. *Chilia et Cetatea Albă à travers les documents ottomans.* // *Revue des etudes islamiques*, 1968, nr. 2, p. 220.

³² Chirtoaga, I. *Populația din sud-estul interfluviului Nistru-Prut sub dominația otomană (1484-1595).* // *Revista de istorie a Moldovei*, 1992, nr. 4, p. 17.

³³ *Călători străini despre țăările române, vol. V.* – București, 1973, p. 84, 618.

³⁴ Cernovodeanu, P. *Țările române în viziunea călătorilor englezi (a doua jumătate a sec. XVII și primele decenii ale sec. XVIII).* În: *Studii și materiale de istorie medie, vol. VI.* – București, 1973, p. 120; Peyssonel, Gh. *Trăite sur le commerce de la Mer Noire, tom. I.* – Paris, 1787, p. 304-307.

³⁵ *Тентрал'нii Gosudarstvennii Voenno-Istoriceskii Arhiv, F. Voenno-Ucionnii Arhiv*, d. 130, f. 10; d. 1961, f. 209; Chirtoaga, I. *Cislennosti i etniceskii sostav naselenia gorodov Benderi Chilii i Akkermana v XVIII - naceale XIX v.* // *Buletinul Academiei de Științe a Republicii Sovietice Socialiste Modovenești, Seria științei sociale*, 1977, nr. 1, p. 34-42.

³⁶ *Catalogul documentelor turcești, vol. II.* – București, 1965, p. 39.

³⁷ *Balada populară.* – Chișinău, 1976, p. 201-202.

³⁸ Kuliș, P.A. *Istoria vossoedinenia Ruși, tom. II.* – Sankt-Petersburg, 1874, p. 429-431.

³⁹ Hurmuzaki, E. *Documente privitoare la istoria românilor, vol. III, partea II*, p. 142.

locotenent-colonel
Petru COSTIN

SCHIMBAREA LINIEI DE HOTAR A BASARABIEI DE PE NISTRU PE PRUT CONFORM LEGISLAȚIEI RUSE DIN ANII '30 AI SEC. XIX

Încercarea premeditată, întreprinsă după anexarea din 1812, de a îngloba deplin și definitiv teritoriul Basarabiei în imperiul Rus a inclus și transferarea liniei de hotar de pe Nistru pe Prut. În 1830, la ședința din 13 septembrie a Senatului rus s-a pus în discuție problema privind schimbarea liniei de hotar de pe Nistru pe Prut și formarea districtelor vamale din Basarabia. Inițiativa aparținea ministrului rus de finanțe și fusese susținută și aprobată de membrii legislativului. Decizia a fost promulgată de împăratul Rusiei, Nikolai I, fiind semnată la 26 septembrie 1830, în Țarskoe Selo. Responsabil pentru transpunerea ei în fapt a fost desemnat însuși ministrul de finanțe, urmând să fie ajutat de către ministrul de interne și de guvernatorul Novorusiei.

Conform deciziei, începând cu anul 1831, în Basarabia urma să se introducă și sistemul de ghilde, proble-

ma trebuind pusă în discuție și în cadrul Comitetului de Stat. Dar, ca și chestiunea privind schimbarea liniei de hotar, problema ghilladelor a fost soluționată, de rând cu alte probleme, doar de către Comitetul de miniștri. Legea despre ghilde fusese acceptată de instituțiile superioare ruse încă în anul 1827, dar nu fusese pusă în practică, urmând, așadar, să fie implementată odată cu transferarea liniei de hotar.¹ Astfel, începând cu 26 septembrie 1830, după cum am mai menționat, trecerea liniei vamale de pe Nistru pe Prut a fost legalizată în mod oficial.²

Tot la ședința din 13 septembrie, Basarabia fusese împărțită în două districte vamale, partea de nord, numită Basarabia de Sus sau Sculeni, care includea teritoriile cuprinse între ținutul Podoliei și ținutul Ismail, în componența căruia fusese inclusă și brigada pazei vamale. Cel de-al doilea district, cel de sud, includea Basarabia

de Jos sau Ismailul, cuprinzând ținutul Ismail până la Gurile Dunării și în sus pe limanul Nistrului. Și acest district dispunea de o semibrigadă de pază.³

În districtele Basarabiei urmau să se instituie mai multe vămi: la nord, punctele vamale Nouasuliță și Sculeni, desemnate drept vămi de categoria I și având dreptul de a colecta tarife vamale și pentru mărfurile aduse prin Odessa, dar fără dreptul de a le depozita. Pichetele Lipcani și Leova făceau și ele parte din districtul de nord. În districtul Ismail fusese instituit punctul vamal Ismail, pichetul Reni și pichetul Acherman.⁴ Prin decretul din 6 octombrie 1828, vămii Ismail i s-a confirmat calitatea de depozit vamal central.

Odată cu instituirea noilor districte urma să se lichideze districtul vamal Dubăsari, punctele vamale Moghiliiov și Dubăsari și punctele vamale Maiak și Parcani, din districtul Odessa.⁵

La constituirea statelor de personal ale pazei de hotar trebuia luată în considerație și paza de carantină, listele urmând a fi prezentate de către ministrul de finanțe și aprobate de țar. În regim de urgență, aproape întreg personalul vamal de pe Nistru a fost transferat la punctele vamale de pe Prut.⁶

La 30 septembrie 1830, personalul vamal al Basarabiei întrunea 112 persoane, dintre care 8 lucrau nemijlocit în cadrul aparatului districtului Sculeni și 6 în cadrul celui de la Ismail. Bugetul privind cheltuielile pentru întreținerea lucrătorilor vamali constituia, în total, 91.820 ruble, alocate pentru salarii, închiriere de apartamente, deplasări. La discreția șefului de district, banii alocați pentru locurile vacante puteau fi distribuiți personalului în funcțiune.⁷

Punctele vamale și pichetele urmau a fi dislocate în clădiri de stat, în locuințe private (în baza unei înțelegeri cu proprietarii) sau închiriate. Paza era dislocată în edificiile rezervate cor-doanelor sanitare militare. În cazul în care exista un număr mic de asemenea edificii sau ele erau insuficient de încăpătoare, puteau fi închiriate case de la localnici. Acolo unde nu existau așezări populate, se săpau bordeie sau se ridicau construcții temporare, mai târziu urmând să se construiască și edificii durabile. După ce a fost lichidată linia vamală de pe Nistru, aproape întreg personalul vamal care funcționase pe Nistru a fost în mod prioritar angajat la noile vămi de pe Prut, vechii lucrători fiind declarați din oficiu buni profesioniști sau buni cunoscători ai serviciului vamal.

Paza urma să fie compusă din 6 unități, dintre care 4 amplasate în districtul Sculeni și 2 în Ismail. Până la scoaterea liniei vamale de pe Nistru, în Basarabia fuseseră dislocate 2 unități, după care, din Dubăsari, au fost au mai fost transferate încă 3 unități de pază. Ministrului de finanțe i se atribuisese competența de a numi un comandant al semibrigăzii din Basarabia, care urma să preia conducerea tuturor acestor unități de pază vamală, iar după schimbarea liniei de hotar pe Prut și Dunăre să ocupe postul vacant de comandant al semibrigăzii Ismail. La vama de la Ismail au fost angajați și câțiva supraveghetori și ajutori de comandant vamal.⁸ Șefii nou-numiți, coordonându-și activitatea cu lucrătorii de la carantine, trebuiau să stabilească locul unor viitoare pichete și să organizeze noi puncte de pază vamală.

Suma inițială necesară pentru

instalarea pazei vamale în Basarabia urma să fie repartizată din contul capitalului confiscat de către Departamentul comerț extern, în anii ulteriori trebuind să se stabilească devizul și să se planifice bugetul pentru lucrătorii pazei și pentru întreaga activitate vamală.

Linia vamală de pe Nistru trebuia transferată în termen de trei zile de la anunțarea deciziei. Dacă în carantină existau mărfuri primite până la acea zi, dar care nu depășiseră termenul de carantină, ele trebuiau legitimate, în caz contrar, trebuiau lăsați, temporar, funcționari care să rezolve problema privind legitimarea lor în conformitate cu legislația și timpul regulamentar stabilit. Odată cu transferarea liniei vamale, trebuiau distruse și dosarele vamale ce conțineau regulamentele de serviciu privind comerțul dintre Rusia și Basarabia, emise la 17 februarie 1825. Vămile din Basarabia, peste 6 săptămâni, iar cele din Ismail și Reni, peste 2 luni de la data transferului, nu mai aveau dreptul să utilizeze vechile prescripții și regulamente privind transferarea mărfurilor prin Basarabia către Rusia și erau obligate să respecte tarifele și regulamentele generale.⁹

La 7 martie 1831, Senatul a mai adoptat o lege cu privire la regulile de tranzit către Principatul Moldovei. Faptul devenise necesar, mai ales în urma schimbării liniei de hotar, deoarece, conform regulamentului din 14 august 1818, marfa transportată din Odessa spre Moldova trecea doar prin vama Dubăsari și Moghilev, acestea fiind desființate la 1 martie 1831. Prerogativele acestor puncte vamale urma să le preia vama Sculeni, personalul acesteia trebuind să aplice regulamentul de tranzit, elaborat în anul 1818.¹⁰

Tot prin această lege, depozitului vamal Ismail i se atribuiseră drepturi egale cu cele ale principalelor depozite vamale din Imperiul Rus, acordându-i-se dreptul de a transporta mărfuri și la alte depozite vamale din Rusia, fiind stabilite restricții doar cu privire la durata transportării mărfii: către Sankt-Petersburg – 165 de zile; către Riga – 165 de zile; către Odessa – 55 de zile; către Moscova – 145 de zile. Conform legii, mărfurile provenite din orașele sus-menționate puteau fi depozitate la vama Ismail.¹¹

După ce linia vamală a fost mutată pe Prut, vămile Nouasulița și Sculeni au obținut statut de puncte vamale de categoria întâi, dar n-au fost egalate în drepturi cu vama Ismail: stocarea mărfurilor în aceste vămi era interzisă.¹² Prin legea Senatului din 11 noiembrie 1831, au fost extinse drepturile de colectare a penalităților vamale, drepturi acordate doar anumitor instituții vamale, printre care și vămii Ismail. Penalitățile vamale acumulate trebuiau folosite de către haznaua locală la dezvoltarea comerțului și industriei din regiunea dată, dar și la menținerea vămii într-o stare bună.¹³

Prin Ismail se permitea trecerea mărfurilor care, până la acel moment, se treceau doar prin vămile din Odessa și Riga. Pentru controlul executării acestei legi au fost desemnați doi deputați din conducerea locală. Dacă în timpul unui control inopinat se demonstra că aceștia nu-și respectă obligațiunile, punctul vamal își pierdea drepturile asupra penalităților vamale. În lista mărfurilor, trecerea cărora prin acest punct vamal era interzisă până atunci, au fost incluse și băuturile alcoolice (romul, rachiul francez etc.).

Legile și regulamentele adoptate trebuiau urgent aduse la cunoștința guvernatorului Novorusiei și Basarabiei, precum și la cea a primarilor de Odessa și Ismail¹⁴. Concomitent cu mutarea liniei de hotar a fost pus în aplicare și sistemul de ghilde. Acesta avea competența de a elibera negustorilor certificate pentru comerț. Ministrul finanțelor urma să pună la dispoziția Palatei de Stat formulare privind activitatea comercială. Pentru a nu se confrunta cu probleme de trecere a frontierei, comercianților locali li s-au oferit următoarele privilegii:

a) *În primii 5 ani, aceștia erau eliberați, definitiv, de plata ghideilor, de procentele pe capital de pe transport, certificatul de comerciant eliberându-li-se gratuit.*

b) *În următorii 3 ani, aceștia urmau să plătească a patra parte din impozitele pentru ghilde.*

c) *În ultimii 2 ani, negustorii urmau să plătească o jumătate din impozi-*

tele nominalizate, înregistrându-le și în certificatul de comerciant.

d) *Pentru primii 5 ani nu se prevedeau amenzi, nici chiar dacă persoana nu dispunea de certificat de comerciant.*

Acest privilegiu, valabil pentru 10 ani, era valabil și pentru negustorii străini ce doreau să se mute cu traiul în Basarabia. Aceștia erau obligați să depună jurământ față de această provincie doar în cazul în care nu fuseseră înregistrați până la acel moment ca și comercianți în Rusia. În această categorie nu puteau fi incluși evreii, cărora în genere li se interzise să treacă în Rusia. Comercianții care plecaseră din Basarabia și doreau acum să se întoarcă nu erau nici ei scutiți de aceste impozite, în schimb, țăranii care practicau comerțul se bucurau de anumite facilități.¹⁵

Trecerea punctelor vamale pe linia de hotar de la Prut a însemnat, practic, integrarea provinciei în sistemul economic al Imperiului Rus.

Statele de personal ale punctelor de carantină din Basarabia, în baza legii rusești din 1832¹⁶

Denumirea carantinei	Personalul (angajați)	Suma de bani (în ruble rusești) alocată pentru necesitățile de întreținere a carantinei
Carantina centrală Sculeni	21	10 380
Carantina Leova	10	3485
Pichetul de carantină Lipnic	3	1070
<i>Total pe districtul Sculeni</i>	34	14 935
Carantina centrală Ismail	26	13075
Carantina Reni	11	3735
Pichetul de carantină Akerman	4	1270
Pichetul de carantină Bazarciuk	2	690
<i>Total pe districtul Ismail</i>	43	18 770
<i>Total pe Gubernia Basarabia</i>	77	33 705

Statele punctelor de carantină de pe Nistru după legea rusă din 1832¹⁷

Denumirea carantinei	Personalul (angajați)	Suma de bani (în ruble rusești) alocată pentru necesitățile de întreținere a carantinei
Carantina Dubăsari	5	10 380
Carantina Moghilev	5	3485
Carantina Isacova	5	1070
Pichetul de carantină Parcani	3	990
Total	18	4800

Edificiile carantinei de pe Nistru au fost, totuși, păstrate și îngrijite, preconizându-se ca la o eventuală epidemie în Basarabia, vama să fie remutată pe Nistru: din același motiv s-a păstrat și personalul de rezervă indicat în tabel. Legea din 29 martie 1815 prevedea și ea acest lucru, indicând că, odată cu schimbarea liniei de hotar, puncte de carantină vor trebui, totuși, menținute pentru cazurile de “molimă în Moldova și Valahia”¹⁸

La 16 iunie 1833, au fost întărite noile state de personal ale pazei de hotar din districtele Sculeni, Ismail, Odessa. A fost stabilit și modul de remunerare a personalului de pază. Astfel, ofițerilor și funcționarilor inferiori care deconspirau marfa dosită sau netrecută prin carantină li se plătea întreaga sumă obținută în urma vânzării mărfii. Dacă funcționarul reușea să descopere trei cazuri de dosire a mărfii, ori să surprindă trecerea ilegală, în afara carantinei, i se adăuga un an la stagiul de pensie¹⁹.

Prin legea din anul 1833, paza vamală urma să-și schimbe denumirea în pază de hotar²⁰. Cordonul obișnuit urma și el să fie înlocuit cu paza de hotar.

Distanțele între posturile de pază, precum și numărul necesar de lucrători vamali urmau să fie determinate de către șefii de vamă, tot ei asumându-și și prerogativele carantinei.

Pe o distanță de 3.210 verste, general-gubernatorul și *namestnikul* Basarabiei, generalul Voronțov, au decis instituirea a 521 posturi (90 ofițeri, 787 veghetori, 304 străjери, iar conform unei propuneri suplimentare, 27 ofițeri, 1.674 veghetori, 1.423 străjери. În total 3.097 funcționari inferiori.

Pentru întreținerea personalului erau necesare 840.000 ruble, plus 380 ruble pentru instalarea pazei. La insistența ministrului de finanțe, aceste sume au fost modificate, statele existente fiind majorate până la 30 ofițeri, 2.379 funcționari inferiori, 938 supra-veghetori, 1.421 străjери, 10 grefieri și 10 fierari.

Suma întrunea 233.400 ruble, ce urmau a fi utilizate în felul următor: pentru necesități de existență – 248.600 ruble, pentru îmbrăcăminte, armament și cumpărarea de cai – 310.000 ruble.²¹ Se estima că întreținerea pazei ar fi mai ieftină decât întreținerea unităților de cazaci, suma anuală pentru întreținerea

căzăcimii constituind 1.474.000 ruble.²² Suma necesară urma să fie împrumutată din bugetul Vămii și Departamentului comerț.

Cavaleriștii care urmau să fie angajați în serviciu trebuiau să aibă nu mai puțin de 10 ani vechime de muncă în domeniu. În 1845, fuseseră reconstruite și repartizate cordonului vamal la hotarul cu Austria 25 de edificii.²³

În 1846, în scopul dislocării punctelor vamale, în districtul vamal

Sculeni a fost reamenajată o clădire pentru punctul vamal Nouasuliță și s-au reparat edificiile vamale pentru punctele Leova și Lipcani.²⁴

Schimbarea liniei de hotar de pe Nistru pe Prut a constituit, practic, încadrarea masivă a Basarabiei în cadrul Imperiului Rus, iar în anul 1873, pe timpul guvernatorului rus Nikolai Șebeko (1871-1879), ținutul și-a pierdut definitiv autonomia, devenind provincie rusească.

SUMMARY

Bessarabia's definitive and total integration in the Russian Empire also included boundary transfer from Nistru river to Prut river. In 1830, at a session of the Russian Senate, the borderline transfer issue was discussed; according to it, during the next year, in Bessarabia had to be introduced the guild commercial system and the custom line had to be transferred to Prut and Danube. Until

this year, the region's isolation from the European market and Russia's internal market, realized by double customs and sanitary quarantines, created poverty and disaster in the gubernia. So, the canceling of Nistru customs eased in a way the population's situation, but also contributed to integration, during a century, of Bessarabia in the Russian Empire.

Recenzenți: Valentin Tomuleț; Vitalie Ciobanu

NOTE:

¹ ANRM, fond 2, inv. 1, dos. 1571, f. 23; p.s.s., 1830, f. 23.

² Ibidem, f. 85.

³ *Polnoie Sobranie Zakonov Rossiiskoi Imperii*. Sankt-Petersburg, 1830, p. 86.

⁴ ANRM, fond 2, inv. 1, dos. 1571, f. 24.

⁵ *Polnoie Sobranie Zakonov Rossiiskoi Imperii*. Sankt-Petersburg, 1830, p. 86.

⁶ ANRM, fond 2, inv. 1, dos. 1571, f. 29.

⁷ *Polnoie Sobranie Zakonov Rossiiskoi Imperii*. Sankt-Petersburg, 1831, anexă la legea nr. 3968 din 1830, p. 4-5; A.N.R.M. fond 2, inv. 1, 8.dos. 1571, f. 31

⁹ *Polnoie Sobranie Zakonov Rossiiskoi Imperii*. Sankt-Petersburg, 1830, p. 87.

¹⁰ Ibidem, p. 88-89.

¹¹ Ibidem, 1832, legea 4409, p. 215.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem, p.197.

¹⁵ Ibidem, 1831, ediția 1832, p.197.

¹⁶ Ibidem, 1831, vol V, legea nr. 3952, din 1830, p. 72-73.

¹⁷ Ibidem, 1833, vol.V, legea nr. 5690 din 1832, p. 147-148.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem, 1830, vol. 33., legile din 1815-1816, p.49.

²⁰ Ibidem, 1833, vol. X, legea 8247, p. 745-746.

²¹ Ibidem, legea 8008, p.284.

²² Ibidem.p.285.

²³ Ibidem, p.286; *Gosudarstvennaia vneșneia trgovlea v raznih ee vidah*. Sankt-Peterburg 1847. p. XIV.

²⁴ *Gosudarstvennaia vneșneiaia trgovlea v raznih ee vidah*. Sankt-Peterburg 1847. p. XIV.

²⁵ Ibidem, p. XVII.

maior Vitalie CIOBANU,
Sergiu MUNTEANU

ASPECTE ALE RECRUTĂRII ȘI MOBILIZĂRII MILITARE DIN BASARABIA

(a doua jumătate a sec. XIX- începutul sec. XX)

Una din cauzele ce au condus la pierderea totală a autonomiei Basarabiei în anii '70 ai sec. XIX o reprezintă recrutarea basarabenilor în armata activă a Imperiului Rus.

La începutul secolului, armata rusă număra aproximativ 1.027.899 militari; în caz de acțiuni militare această cifră se majora, modificându-se și raportul cifrelor de recrutare.¹ Legile și documentele oficiale ruse, ucazurile țarului emise până la acest moment, referitoare la recrutarea obligatorie, conțineau și specificarea: "cu excepția populației din Basarabia"².

Afirmația nu-i viza și pe reprezentanții boierimii basarabene. Conform unei legi din 10 martie 1847, boierii basarabeni au fost egalați în drepturi cu nobilii ruși și li s-a acordat privilegiul de a ocupa funcții militare în aparatul de stat. Mazilii și rușii fuseseră și ei echivalați în drepturi cu mica nobilime rusă³. Dacă intrau în

serviciu, copiii boierilor își păstrau și ei dreptul de dvorean. Cei neangajați în slujbă erau trecuți în categoria mazililor (categorie considerată de clasa a treia) și numiți cinovnici în rezervă.⁴ Boierii de orice naționalitate, cu excepția etnicilor evrei și ȝigani, aveau dreptul să ocupe funcții de stat și funcții militare⁵.

Nerecrutarea pentru un termen nelimitat a basarabenilor era stipulată în rescriptul din 23 august 1813, dat de țar⁶ și expediat în anul 1816 mitropolitului Basarabiei, Gavriil Bănulescu-Bodoni.⁷ Iar în anul 1818, se adoptase chiar o lege, în baza căreia unitățile interne din Basarabia (de rând cu cele din alte regiuni) să fie completate cu elemente inapte pentru serviciul militar (reprezentanți ai păturilor de jos) din alte unități ale altor gubernii. Așa de exemplu, batalionul Kișinevski urma să fie completat cu "inapții pentru serviciul militar" din armata a II-a din

Podolia etc.⁸, iar unitățile de delicvenți militari – cu infractori, (malovajnie pristupnichi) și vagabonzi (brodeaghi) și trimise apoi în guberniile Novorusia și Basarabia.⁹ Deci, pe cale legitimă, se permitea ca în Basarabia să se aducă elemente criminale din alte regiuni ale imperiului țarist.

Conform rescriptului țarului, basarabenii fuseseră scutiți de serviciu militar, nu însă și de participare la serviciile de pază a hotarului. Conducătorul militar al Basarabiei, I. Hartingh, care avea în supunere două unități de cazaci și putea organiza doar paza sanitară a frontierei pe cursul inferior al râului Prut (cealaltă linie de hotar urmând să fie întărită cu alte trei regimente de cazaci ce trebuiau să sosească din Rusia), îi ceruse lui S. Sturdza, guvernatorul civil al ținutului, să asigure cealaltă parte de hotar cu paznici locali, care să se afle în subordinea administrației de ținut.¹⁰ Inițiativa lui I. Hartingh a fost susținută și de guvernatorul și namestnikul rus al Basarabiei, generalul Voronțov, care menționase că populația băștinașă face parte din neamul luptătorilor, dar care, din cauza asupririi de către turci, uitaseră această îndeletnicire; de acea, „moldovenilor li se încredințează serviciul de grăniceri pe linia Prutului și a Bucovinei. Aceasta le va putea da deprinderea de a fi apți pentru războiu”¹¹.

Totuși, reprezentanții administrației ruse nu considerau suficient de sigură paza efectuată de localnici: majoritatea celor angajați în detașamentele de pază a hotarului aveau rude sau cunoștințe în Moldova de peste Prut; localnicii implicați în cordoanele temporare de pază nu primeau salarii și nu erau scutiți de impozite; echipele de pază, constituite din câte 3 străjeri fiecare,

se schimbau săptămânal; pichetele se aflau la 200 de metri unul de la celălalt. Mazilii și revizorii – ofițeri ruși aflați în subordinea șefilor de cordon – făceau sistematic ture pe la punctele de strajă, având sarcina de a le supraveghea.

Legea cu privire la scutirea de recrutare în armata activă a țarului a fost valabilă pentru basarabeni până la 1 ianuarie 1874, când a intrat în vigoare noua reformă militară rusă. Noile regulamente prevedeau serviciul militar obligatoriu pentru toți bărbații din imperiul Rus, indiferent de poziția lor socială. De această dată, de recrutare urmau să fie scutiți locuitorii din Caucaz, Asia Centrală, Cazahstan, Orientul Îndepărtat, nu însă și cei din Basarabia¹².

În rezultatul reformei administrativ-militare au fost constituite 15 districte militare, conducerea acestora urmând să exercite funcțiile unui mic minister militar local. În jurisdicția respectivelor ministere se aflau toate activitățile militare din localitate; lor nu li se supuneau doar unitățile de gardă, unitățile de grenadierii și corpurile de armată Caucaz și Orenburg¹³.

Vechiul sistem de recrutare, organizat pe principiul tragerii la sorți, în baza căruia se determina soarta fiecărui bărbat apt de serviciu militar și a fiecărui voluntar, continua să fie susținut de boierii conservatori, aceștia insistând ca toate corpurile de ofițeri să fie constituite, în mod exclusiv, din nobili¹⁴. Sistemul vechi a fost, totuși, înlocuit cu un altul. Noua recrutare nu prevedea dreptul la răscumpărare contra bani, rolul ei progresist constând în faptul că „...în ofițerime pătrund și elemente nobile, deschizând calea unc-

ra la perspectivă”¹⁵. Noul act legislativ a fost introdus în circuitul militar de către generalul Miliutin, considerat de contemporani adept al iacobinilor.

Conform noii legi, persoanele care au depășit vârsta de 20 de ani trebuiau încorporate obligatoriu în serviciul militar activ. Durată cătăniei, care până atunci era de 25 de ani, fusese înlocuită cu 15 ani: șase ani serviciu activ și nouă ani, rezerva, pentru trupele terestre și, respectiv, șapte ani de serviciu activ și zece ani rezervă, pentru trupele de la marină¹⁶. Durata serviciului se stabilea și în dependență de studiile persoanei încorporate. Persoanele cu studii superioare făceau serviciu activ timp de 6 luni și puteau fi încorporate, la dorință, după ce împlineau vârsta de 27 de ani: li se oferea posibilitatea să-și termine studiile. Absolvenții de liceu erau înrolați pentru un an și jumătate; gimnaziștii – pentru trei ani; persoanele cu studii primare – pentru patru ani¹⁷. La recrutare se ținea cont atât de pregătirea fizică, cât și de înălțimea recrutului.¹⁸

După cum am mai menționat, serviciul militar obligatoriu a fost introdus în Basarabia în anul 1874, perioadă în care Basarabia era condusă de guvernatorul rus Nikolai Ignatievici Șebeko (1871-1879).¹⁹ Or, anume atunci provincia își pierduse aproape toate drepturile cu privire la autonome, transformându-se în adevărată gubernie rusească.

Basarabenii începuseră să fie recrutați pentru înrolarea în armata permanentă și în unitățile miliției populare. Valabilă pentru recrutare se stabilise vârsta de 20 de ani. Recrutarea se efectua în perioada 1 noiembrie-15 decembrie a fiecărui an. Toate persoanele

de sex masculin rămase în afara serviciului militar activ, dar apte să poarte arma, erau incluse în detașamentele miliției populare. Vârsta de până la 40 de ani era considerată potrivită pentru recrutare. Până și persoanele revenite din serviciul activ, dar care încă nu depășiseră vârsta nominalizată nu erau scutite de serviciu în cadrul miliției populare.²⁰ Dacă o persoană nu dispunea de documente ce să-i certifice vârsta, anul nașterii se stabilea în baza înfățișării fizice.

Din 1874, sistemul de recrutare din Basarabia se identificase cu sistemul de recrutare din alte gubernii rusești. Populația autohtonă, recrutată pentru serviciul militar, era practic forțată să învețe limba rusă.²¹ Toți tinerii care împlineau vârsta de 16 ani erau introduși în evidența militară, urmând ca, nu mai târziu de 31 decembrie a anului în care împlineau 20 de ani, să ridice certificatul de recrut și detașare către sectorul de recrutare. Fără acest document, tinerii nu se puteau angaja la lucru și nu se puteau căsători.²² Basarabenii continuaseră a fi recrutați cu regularitate pentru serviciu activ în armata țaristă până în anul 1917, când teritoriul dintre Prut și Nistru s-a separat de Imperiul Rus.

Datele statistice selective, pe care vi le propunem, relevă doar unele aspecte ale problemei, tema constituind un studiu amplu de viitor al cercetătorilor noștri. Dinele desprindem că în anul 1881, în Basarabia fuseseră recrutați 2.035 de oameni.²³ Graficul privind repartizarea lor, cu specificarea criteriilor de repartizare, era aprobat de țar și se respecta cu strictețe. Conform instrucțiunii circulare nr. 180 din 1889 a statului-major rus, recruții din Basa-

rabia aveau să fie distribuiți în unitățile de infanterie, în unitățile de grăniceri și în cele de pază carantinală de către șefii militari din ținut.

Pentru unitățile de marină se recrutau persoane care navigaseră (nu mai puțin de o navigație) ca matrozi pe vreo corabie; care lucraseră (cel puțin un an) mecanici de corabie, fochiști sau în calitate de maiștri de construcții navale la vreo uzină. Era obligatoriu ca jumătate din recruții pentru marină să aibă înălțimea de 2 arșini 5 verși, ori să fi urmat cursuri speciale în domeniu. Dacă în ținut nu exista numărul necesar de persoane ce să întrunească respectivele date, se făcea schimb de oameni între ținuturi.

Pentru garda oficială și pentru detașamentele speciale erau selectați cei mai culți și mai bine dezvoltati sub aspect fizic recruți.

Recruții care absolviseră cursuri de conducători auto, școli tehnice sau munciseră la uzine mecanice ori stații telegrafice erau repartizați în unitățile ingineresti, pentru unitățile militare din localitatea dată păstrându-se 20 dintre specialiștii cu asemenea calificare.

Morarii sau cei care terminaseră școli speciale în domeniu erau incluși într-o listă specială, expediată statului-major, în bază căreia acesta distribuia recruții în unități speciale de reparație a armamentului.

În unitățile de cavalerie și artilerie de cetate se distribuiau mai ales recruții evrei, buni cunoscători ai acestei meserii. Dacă se atesta surplus de o anume categorie de recruți, aceștia erau redistribuiți în unitățile de infanterie.

Pentru trupele de geniu erau selectați oameni cu înălțimea nu mai

mică de 2 arșini 3 verși. La depozitele de artilerie se repartizau 10% dintre recruții cunoscători de carte; în artileria grea – persoanele bine pregătite sub aspect fizic și intelectual; în unitățile de pușcași – cei fără defecte de vedere.

Conform rigorilor profesiei erau selectați și recruții ce urmau să fie trimiși în spitale militare, la comenduire, în echipele de convoi. Cei care cunoșteau medicina sau lucraseră în domeniul medicinei veterinare erau trimiși să ocupe posturile vacante de felcer.

Până la 1 august al fiecărui an, șeful fiecărei brigăzi locale urma să prezinte statului-major o dare de seamă cu privire la îndeplinirea planului de recrutare. În serviciul militar puteau fi încadrați și tineri care se prezentau benevol la centrele de recrutare, aceștia fiind înrolați fără a fi trași la sorți.

Autoritățile guberniale locale erau obligate să susțină și să ajute în acest sens autoritățile militare²⁴. În 1903, în ținutul Soroca au fost deschise 6 puncte de recrutare, care își începeau activitatea la ora 8⁰⁰ dimineața. Persoanele cu cin bisericesc, creștini ortodocși cărora li se acceptase amânarea în legătură cu studiile; cei cărora li se permisesse să lucreze pe corăbii marse; persoanele ce aveau înlesniri de prima categorie, cu excepția celor de naționalitate evreiască, erau scutite de obligația de a se prezenta la punctele de recrutare. Se atestau, totuși, și cazuri când, pentru a se eschiva de la slujbă, recruții evrei trimiteau în locul lor persoane ce erau inapte pentru serviciul militar. Pentru a evita asemenea situații, președintele comisiei de recrutare, Bogdanov, a semnat o înștiințare în baza căreia evreii trebuiau să prezinte la pun-

ctele de recrutare o poză autenticată la poliția de sector, ce să le confirme identitatea. Familia evreului descoperit că a încercat să scape de recrutare era obligată să plătească o amendă în sumă de 300 ruble²⁵.

Diaspora evreiască din Basa-

rabia a protestat însă împotriva acestei decizii, optând în favoarea anulării amenzii pentru neprezența la punctele de recrutare. Ea motiva că majoritatea recruților-evrei prezintă certificate de boală, pe care, însă, comisiile militare le declară nevalabile²⁶.

Recrutarea preconizată în Basarabia pentru anul 1903²⁷

Specificări	Chilia	Akerman	Bender	Bălți	Izmail	Chișinău	Orhei	Soroca	Hotin	Total
Total, înscrși în listele de recrutare	1.281	3.321	1.829	1.977	2.816	1.585	2.203	2.531	3.173	20.716
creștini	709	2.980	1.646	1.710	2.519	1.542	1.835	2.095	2.654	17.690
evrei	473	104	124	157	141	13	231	311	409	1.963
musulmani		1								1

În 1903, în armata activă rusă fuseseră încorporate 5.816 persoane originare din Basarabia, în listă nefiind incluși bolnavii, tinerii trimiși la tratament, cei înrolați în gărzile populare, precum și persoanele care-și continuau

studiile. Căsătoria nu constituia un motiv de scutire de recrutare²⁸.

În acești ani, majoritatea recruților din Basarabia fuseseră distribuiți în unitățile de infanterie și în cele de grăniceri (paza carantinală)²⁹.

Cheltuieli (în ruble) prevăzute pentru întreținerea punctelor de recrutare din Basarabia, anul 1902³⁰

Arenda pentru încăperi	Servicii comunale	Poșta, cancelaria	Drumul, apartamentul	Total
4.560	1.321	21.556-46	491-74	27.929-20

Cheltuieli (în ruble) prevăzute pentru întreținerea punctelor de recrutare din Basarabia, anul 1903³¹

Arenda pentru încăperi	Servicii comunale	Poșta, cancelaria	Drumul, apartamentul	Total
3.060	1.845	19.636-16	914-64	25.455-80

Modul de recrutare și numărul de persoane recrutate nu se deosebea, practic, de la an la an. Un fel de nou-tate a prezentat-o cererea expediată de către Guvernatorul Basarabiei, în ianuarie 1908, Direcției militare din cadrul Ministerului de Interne, prin care se solicita Comandamentului Distric-tului militar Odessa să schimbe locu-rile de mobilizare și de primire a cailor de la hotarul cu România, motivându-se că ele pot fi ocupate de dușman chiar din primele zile de război. Se indicau și localitățile unde acestea ar putea fi trans-ferate: la Bolgrad, Bender și Akerman – cel din Ismail; la Otaci (Soroca) – cel din Hotin; la Rezina și la stația Râbnîța – cel din Bălți; la Chișinău – cel din Orhei³².

În februarie 1908, Comitetul de Zemstvă din Cahul îl informa pe Guvernatorul Basarabiei că nu fuseseră planificați bani pentru transferul pun-ctelor de recrutare, problema în vederea alocării banilor urmând să fie discutată la Comitetul teritorial. Totodată, Comi-tetul ruga să fie indicată suma necesară și anexat devizul de cheltuieli³³. Și Co-mitetul militar din Soroca îl informa pe Guvernatorul Basarabiei că centrul de recrutare de la Otaci nu dispune de punct medical, ospătărie, loc pentru echipele ce se formează³⁴.

Militar, Basarabia era atașată circumscripțiilor de la Kiev (județul Ho-tin) și de la Odessa (restul județelor)³⁵.

Conform datelor prezentate de cercetătorul Petru Cazacu, în 1909, în Basarabia fuseseră chemați la recru-tare 20.157 creștini și 2.494 evrei, în total 22.651 persoane; dintre ei au fost recrutați doar 7.923 oameni, restul fiind trecuți în rezervă, respinși ca inapți,

amânați sau trimiși la o nouă cerce-tare. Statisticile militare rusești fac distincție doar între evrei și creștini³⁶. Numărul de recruți prezentați pentru încorporare era mult mai mare decât necesitățile armatei, din această cauză se ofereau destul de multe scutiri³⁷.

Populația băștinașă majoritară – moldovenii (românii) – era înregistrată în listele de recrutare alături de velicoruși, maloruși, bieloruși, evrei, ca “procie hrestiane”(alți creștini), fără a fi specificați cumva în acest șir al naționalităților³⁸.

Moldovenii erau specificați doar la capitolul *populație neștiutoare de carte*, estimându-se că din 5.164 recruți neștiutori de carte, 4.082 sunt moldoveni, pe al doilea loc plasându-se malorușii, apoi bulgarii și evreii, cu câte 850 persoane. Aceste cifre relevau mai curând nivelul de cunoaștere a lim-bii ruse decât cel cu privire la studii³⁹.

Un an mai târziu, în 1910, în listele recruților figurau deja 22.521 persoane, în serviciul militar activ fiind încorporați 8.704 oameni, inclu-siv 925 evrei.

La sfârșitului primului dece-niu al sec. XX, populația Basarabiei se confrunta cu probleme sociale gra-ve: reformele declanșate de statul rus nu au fost duse la bun sfârșit. Reforma militară a cuprins toate domeniile mi-litare, inclusiv și mobilizarea în caz de conflict armat. Mobilizarea în armata țaristă se realiza după modelul german, având, totuși, și un specific politic, economic, național propriu. Conform regulamentului de recrutare, persoane-le care nu se prezentau la punctele de mobilizare erau date în urmărire⁴⁰.

Pe parcursul recrutării, se co-

miteau și unele dezordini. Faptul fusese consemnat de ministrul rus de interne care, la 4 martie 1912, cerea Guvernatorului Basarabiei să se implice la întărirea ordinii în mediul recruților, atenționând că în fiecare an, în timpul deplasării la locurile de dislocare, recruții, prin tradiție, distrug aproape completamente punctele de recrutare. Ministrul mai atenționa că mulți dintre recruți sar din vagoane și, nimerind sub roți, își pierd viețile; că ofițerii și subofițerii însoțitori nu sunt în stare să-i țină sub control, propunând ca la fiecare punct de recrutare să fie numită câte o persoană responsabilă pentru menținerea și fortificarea disciplinei recruților⁴¹.

Situații similare se înregistraseră și la 22 mai 1904, guvernatorul Basarabiei emițând în acest sens o hotărâre prin care interzicea prăvăliașilor din Chișinău să vândă vin până la ora 12⁰⁰, timp al zilei în care se organiza recrutarea. Asemenea interdicții se aplicau și în alte județe ale Basarabiei; au fost închise și prăvăliile din localitățile prin care urma să treacă coloana cu recruți⁴².

Începând cu anul 1913, serviciul militar se considera intrat în drepturi din momentul în care recrutul trecea sub întreținerea statului, nu din clipa în care sosea în unitate⁴³. Ministrul rus de interne emisese în acest an o circulară, pe care o expediasă Guvernatorului Basarabiei, solicitând ca recruții să fie testați și la capitolul *competență politică*. Persoanele ce urmau să-și satisfacă serviciul în unitățile de elită ale armatei ruse trebuiau supuși unui control riguros: pe lângă aptitudinile fizice, trebuia să le fie testate și calitățile sociale și senti-

mentele naționale. Lista celor ce urmau să fie distribuiți în unitățile de elită se expedia procuraturii, aceasta trebuind să verifice dacă respectivii nu au avut antecedente penale sau politice. La rândul lor, procuratura și structurile administrative urmau să prezinte listele celor cu probleme penale.⁴⁴

O adevărată tragedie pentru populația Basarabiei a reprezentat-o începutul Primului război mondial. În afară de faptul că în ținut erau încartiruite unitățile militare și că, practic, aici se afla permanent linia frontului, problema mobilizării oamenilor și transportului devenise una dezastruoasă.

La 15 iunie 1914, tuturor inspectorilor din Basarabia li se expediaseră telegrame, prin care li se cerea să pregătească pentru mobilizate instituțiile publice, să mobilizeze funcționarii responsabili și să distribuie spații suplimentare pentru activitatea comisiilor medicale militare⁴⁵.

Printr-un alt ordin, se cerea ca toate automobilele, unitățile de transport, împreună cu toate piesele de schimb, să fie predate la punctele de colectare. Mijloacele de transport erau supuse unui control tehnic special, o comisie abilitată stabilea mărimea compensației pe care urma s-o primească proprietarul. În cazul în care se doseau piesele de schimb, făptașul urma să plătească o sumă de două ori mai mare decât costul acestora; în cazul în care se distrugea sau se tănuia în mod intenționat mașina, proprietarul era închis pentru un termen de la 8 luni până la 2 ani. La 5 august 1914 fuseseră deja definitivitate listele tuturor proprietarilor de mijloace de transport⁴⁶. În liste erau introduși

și proprietarii de cai. Caii mobilizați erau selectați după vârstă, între 4-15 ani, și urmau să fie aduși la punctele de colectare împreună cu o căruță. Nu se acceptau caii șchiopi, orbi și iepele cu mânji. În categoria animalelor mobilizabile fuseseră introduși și măgarii și catării. Și pentru animale se oferea o recompensă stabilită de comisia militară. În cazul în care proprietarul nu-și prezenta animalele, el trebuia să plătească o amendă de două ori mai mare decât costul acestora. Dacă nu putea achita sumă indicată, respectivul era închis pentru un termen identic celui menționat mai sus⁴⁷.

Procesul de mobilizare se desfășura sub strictul control al poliției, aceasta verificând secțiile de mobilizare și modul de desfășurare a mobilizării de către comisia medicală.

La 20 noiembrie 1914 începuse mobilizarea rezerviștilor din grupa I, cu excepția celor născuți în anii 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, telegrame privind desfășurarea acestei campanii se expediaseră tuturor inspectorilor militari din gubernie și tuturor secțiilor de poliție. Recrutului i se rezervau 3 zile în care să-și rezolve treburile casnice și să se prezinte la punctul de recrutare⁴⁸. Se organizase o comisie medicală gubernială superioară care trebuia să decidă dacă recrutul este sau nu apt pentru serviciul militar⁴⁹.

Poliția aduna și căruțele pentru transportarea rezerviștilor la punctul de recrutare. Luând în calcul numărul de recruți și faptul că o căruță poate transporta nu mai mult de 3 persoane, s-a procedat și la asigurarea numărului necesar de căruțe⁵⁰. Se duceau tra-

tative speciale și cu reprezentanții asociațiilor și departamentelor străine de pe teritoriul Basarabiei, națiunile cărora intraseră în Tripla Alianță, în scopul organizării unor detașamente de voluntari pentru armata țaristă. Teritoriul Basarabiei a fost folosit ca loc de tranzit pentru asemenea detașamente. În decembrie 1914, 59 de persoane de naționalitate armeană au format un detașament de voluntari, care a staționat la Chișinău, la Biserica Armenească, unde au primit alimente și o călăuză⁵¹.

Procesul de mobilizare a continuat și în anul 1915. Secțiile de poliție din județele Basarabiei primiseră ordine și cu privire la mobilizarea rezerviștilor născuți în anul 1900. Fiecare rezervist trebuia să aibă asupra sa carnetul de rezervist; cei care nu posedau asemenea carnet urmau să se prezinte la secțiile de poliție pentru a-l ridica.

Listele de recrutare erau riguros controlate. Dacă la întocmirea lor se comitea vreo greșală, persoana care a comis-o era obligată să depună o declarație la primăria orășenească. Primăria orășenească avea competența de a corecta listele recruților⁵². Conform unui ordin din 6 august 1914 al guvernului imperial, rezerviștii de categoria I, care își făceau studiile în instituțiile primare și superioare, primiseră amânare pentru lunile ianuarie, februarie, martie și aprilie 1915. În ordin se menționa că persoanele care au absolvit universitatea în toamna anului 1914 fără a susține examenele sunt eliberate de recrutare⁵³.

În paralel cu recrutarea și mobilizarea tehnicii și a animalelor s-a inițiat și campania de achiziționare a pâinii pentru necesitățile armatei, fapt

ce a declanșat o stare de speculație și a favorizat apariția foametei.

Primăria din județul Chișinău remarcase că mobilizarea masivă a bărbaților, potențialii întreținători ai familiei, a făcut ca în sate să rămână numai copii, femei și oameni bolnavi, inapți să prelucreză pământul, fapt ce a redus considerabil suprafețele terenurilor prelucrate și a creat în Basarabia o situație catastrofală⁵⁴.

Tot în această perioadă, Societatea de căi ferate din Podolsk a demarat lucrările de construcție a liniilor de căi ferate ce legau Basarabia cu Camenița și Podolsk-Larga, acțiune ce a necesitat mobilizarea unui număr enorm de mare de țărani, puși în situația de a munci fără zile de odihnă. Șantierele se aflau sub stricta supraveghere a unităților militare.

O situație similară se crease și pe șantierele de construcție ale căii ferate Bender-Ungheni. Condițiile de lucru mizerabile și insuficiența de hrană au cauzat evadarea în masă a celor antrenați în această muncă. Neputând suporta, oamenii părăseau fără voie locul de muncă. Dar erau prinși, torturați de poliție (s-au înregistrat și cazuri de deces din cauza condițiilor mizerabile și batjocurii), readuși pe șantier și forțați să muncească.

Populația civilă era implicată și în construirea fortificațiilor militare, lucru de asemenea controlat de poliție. În perioada aprilie 1915 - februarie 1916 la aceste lucrări au fost trimiși 123.000 de oameni și 15.000 căruțe, iar în martie 1916 - 100.000 oameni.

Nobilii basarabeni fuseseră eliberați de mobilizare. Țăranii, în schimb, erau organizați în grupuri și duși sub escortă pe front. Au existat

cazuri când au fost mobilizați și oameni bolnavi. Șeful grupului de construcție nr. 6 din Bulboaca informa la 13 mai 1916 despre faptul că dintr-un grup de 525 de oameni pe care îl conduce, 121 sunt bolnavi, iar printre cei sănătoși se numără și mulți bătrâni trecuți de vârsta de 70 de ani, precum și copii minori - mai mici de 12 ani, impuși să muncească de la ora 5⁰⁰ până la 19⁰⁰, în condiții extrem de dificile, fără hrană caldă și cu o rație de pâine foarte mică. Lucrătorii evadau în masă. Situația fusese evocată și de generalul Novikov, șeful lucrărilor de fortificare din Bălți care, la 15 februarie 1916 expediază o telegramă-raport superiorilor săi.⁵⁵

Basarabenilor mobilizați la construirea fortificațiilor militare nu li se plătea nici puținul prevăzut de lege⁵⁶, în schimb evadarea de pe șantier era amendată cu 3.000 de ruble sau cu 3 luni de închisoare, în cazul în care respectivul nu reușea să achite suma indicată. Dacă o persoană încerca să evadeze de 2 sau 3 ori era exilată în Siberia.

Cu toate acestea, evadările în masă nu au putut fi oprite. Numai în luna mai 1916 de pe șantierele de lucru au fugit 6.000 persoane, majoritatea originari din județul Orhei, Șoldănești, Reni⁵⁷.

Cercetătorul Nicolae Ciachir susține că situația grea din armata țaristă făcea ca moldovenii să evadeze nu numai de pe șantierele de construcție, dar și de pe front. În ianuarie 1916, din batalionul 42 infanterie, staționat în Tighina, au dezertat 92 de basarabeni. Soldații regimentului 12 pușcași, staționat în Cetatea Albă, au refuzat în genere să plece pe front. Cu toate acestea, în timpul Primului război mondial, susține autorul, pe cele două

fronturi au fost trimiși să lupte 300.000 moldoveni.

Condițiile insalubre în care erau forțați să lucreze muncitorii au condus la declanșarea epidemiei de holeră, căreia autoritățile nu au reușit să-i facă față⁵⁸.

Mobilizarea desfășurată între anii 1914-1916 în Basarabia a contribuit la distrugerea substanțială a economiei ținutului, a exploatat la limită populația băștinașă și a epuizat resur-

sele materiale care, la rândul lor, au contribuit la declanșarea foametei și haosului.

Recrutarea și mobilizarea basarabenilor pe parcursul sec. XIX – începutul sec. XX este o temă ce merită studiată într-o lucrare de viitor, separat, problema încă nu a fost prezentată în nici un studiu publicat. Este o pagină ce merită reflectată ca făcând parte din multiplele file tragice din istoria populației stabilite între Prut și Nistru.

SUMMARY

The military recruitment of Bessarabia indigenes and their mobilization was never, until present times, studied separately in special works. This topic is treated only in general studies.

Russia didn't do recruitment in the active Imperial army, excepting nobility, in the first years after Bessarabia's annexation. From 1874, the moldovans will be taken into the Tsarist army, suffering ill treatment inside it.

Attached to the military circumscriptions of Kiev (Hotin

County) and Odessa (the remaining counties), Bessarabia had to recruit the necessary number of soldiers for the Imperial army.

A great issue was mobilization of the region's population, in order to participate in the armed actions of the Empire, the Russian-Romanian-Turkish War, the Russian-Japanese War, the Balkan War and World War I. In this war was included almost the whole Bessarabia's population, as soldiers or participants in the compulsory work at fortifications' or railroads' construction.

Recenzenți: Valeriu Popovschii; Constantin Manolache

NOTE:

¹ Zaioncikovski, P. *Voennie reformi 1860-1870 godov v Rossii*. – Moscova 1952, p. 17. ; Cohorta // Revistă de istorie militară // Chișinău, 2006, nr. 1(6) p. 12.

² Arhiva Națională a Republicii Moldova, fond 2, inv. 1, dos. 7426 (1-228), f. 7.

³ Ciachir, N. *Basarabia sub stăpânirea țaristă. 1812-1917*, p. 31.

⁴ Zelenciuc, B. *Naselenie Besarabii i Pridnestrovie v XIX v.* – Chișinău, 1979, p. 144.

⁵ *Polnoe Sobranie Zakonov Rossijskoi Imperii* vol. XXXV, 1818, ediția 1830, legea 27 357 din 29 aprilie, p.231.

⁶ *Bessarabia, istoricescoie opisanie. Posmertnii vîpusk istoriceskih izdanii P. N. Batiuşkova*, Sankt-Petersburg 1892. p. 150.

⁷ Ibidem, p. 138.

⁸ *Polnoe Sobranie Zakonov Rossijskoi Imperii*, vol. XXXV, 1818, ediția 1830, legea 27 398 din 28 iunie, p.284.

- ⁹ Ibidem, vol. VI, secția 1, 1831, nr. 4772, ediția 1832, p. 783.
- ¹⁰ Boldur, Al. *Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812-1829*. – Chișinău, 1929, p. 94.
- ¹¹ *Bessarabia, istoriceskoe opisanie. Posmertnii vîpusk istoriceschih izdanii P. N. Batiuşkova*, p.151; *Polnoe Sobranie Zakonov Rossijskoi Imperii* vol. XXIII, 1816, legea 26 271 din 2 mai 1815, p.665.
- ¹² *Ustav o voinskoj povinosti, 1-go ianvarea 1874 g.* - Viatka, 1874, Biblioteca A.N.R.M., inv. 7786, p. 25.
- ¹³ Zaioncikovski, P. *Samoderjavie i russkaia armia na rubeje XIX-XX stoletia*. – Moscova, 1973, p. 90.
- ¹⁴ Ciachir, N. *Basarabia sub stăpânirea țaristă. 1812-1917*. – București 1992, p. 54.
- ¹⁵ Ibidem.
- ¹⁶ *Ustav o voinskoj povinosti, 1-go ianvarea 1874 g.*, p.13.
- ¹⁷ Zaioncikovski P. *Samoderjavie i russkaia armia na rubeje XIX-XX stoletia*. p. 142.
- ¹⁸ *Ustav o voinskoj povinosti, 1-go ianvarea 1874 g.*, p. 20.
- ¹⁹ Ciachir, Nicolae. *Basarabia sub stăpânirea țaristă. 1812-1917*. – București 1992, p. 55.
- ²⁰ *Ustav o voinskoj povinosti, 1-go ianvarea 1874 g.*, p.12.
- ²¹ Popa-Lisseanu, L. *Basarabia. Privire istorică*. – București 1924, p.18.
- ²² *Ustav o voinskoj povinosti, 1-go ianvarea 1874 g.*, p. 41.
- ²³ *Vestnik besarabscoj zemstva*, 1881, nr.7-8, p. 12.
- ²⁴ ANRM, f-403, inv. 1, dos. 14, partea 2, f. 306-307.
- ²⁵ Ibidem, dos. 46, f. 14.
- ²⁶ Ibidem, f. 40.
- ²⁷ Ibidem, f. 254-276.
- ²⁸ Ibidem, f. 316.
- ²⁹ Ibidem, f. 306.
- ³⁰ Ibidem, dos.12, f. 76.
- ³¹ Ibidem, f. 53-72.
- ³² Ibidem, fond 403, inv. 1, dos.22 partea3, f.1.
- ³³ Ibidem, f.19.
- ³⁴ Ibidem, f.21.
- ³⁵ Cazacu, P. *Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918*. – Iași, p. 99; Ciachir, N. *Basarabia sub stăpânirea țaristă. 1812-1917*. – București 1992, p. 81.
- ³⁶ Ibidem, p. 81-82.
- ³⁷ Ibidem, p. 100.
- ³⁸ ANRM, f. 403, inv. 1, dos. 46, f. 41.
- ³⁹ Ibidem, f. 248.
- ⁴⁰ Ibidem, dos.6, f. 132.
- ⁴¹ Ibidem, f. 38.
- ⁴² Ibidem, f. 15.
- ⁴³ Ibidem, f. 126.
- ⁴⁴ Ibidem, f. 51.
- ⁴⁵ Ibidem, f. 289, inventar 7, dosar 8, f. 3.
- ⁴⁶ Ibidem, f. 73-74.
- ⁴⁷ Ibidem, f. 120.
- ⁴⁸ Ibidem, f. 121.
- ⁴⁹ Бессарабская жизнь, 4 decembrie 1914, p.2.
- ⁵⁰ ANRM, f. 289, inv.7, dos. 8, f.150.
- ⁵¹ Бессарабская жизнь, 4 декабря 1914, p.3.
- ⁵² Ibidem, 7 декабря 1914, p.3.
- ⁵³ ANRM, f. 289, inv.7, dos. 8, f. 35.
- ⁵⁴ Бессарабская жизнь, 28 декабря 1914, p. 4.
- ⁵⁵ *Revoliucionnoe dvijenie v 1917 g. i ustanovlenie sovetскоi vlasti v Moldavii*. – Chișinău 1964. p.51.
- ⁵⁶ ANRM, f. 18560, inv.1, dos. 40, f.151.
- ⁵⁷ *Revoliucionnoe dvijenie v 1917 g. i ustanovlenie sovetскоi vlasti v Moldavii*. – Chișinău 1964, p. 91-92.
- ⁵⁸ ANRM, f. 2004, inv. 2, dos. 403, f. 23.

general de brigadă Ion COROPCEAN,
colonel (r) dr. Constantin MANOLACHE

TRANSFORMĂRILE SOCIAL-POLITICE SUB ASPECTUL CONSECINȚELOR MILITARE: ABORDARE TEORETICO-METODOLOGICĂ

Schimbările istorice care s-au derulat la sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90 în țările Europei Centrale și de Est, precum și în fostele republici sovietice sunt calificate de literatura științifică prin termenul generic de *transformări*¹.

Termenul provine de la cuvântul latin *transformare*, ceea ce înseamnă *a modifica, a preface, a transforma* și se utilizează, în principiu, în sfera tehnicii, fizicii, matematicii, semanticii și geneticii. Începând cu anii '50–'60 ai sec. XX, din lipsă de termeni noi ce să exprime procesele desfășurate în societate, științele sociale au recurs și ele la această noțiune, folosindu-o în descrierea modificărilor structurale radicale. Termenul definește acțiunea sau fenomenul ce reflectă trecerea la o formă calitativ nouă de organizare socială.

Termenul *transformare* caracterizează exact schimbările ce se

produc în statele în curs de dezvoltare, ce au trecut la o nouă politică social-economică sau își propun să renunțe la modelele vechi tradiționale în favoarea noilor procese de producție industrială, utilizând mai intens mecanismele pieței.

Primele procese transformaționale s-au produs în Polonia; în anul 1980, sprijinită din exterior, Polonia și-a consolidat mișcarea de opoziție. Ulterior, și-au intensificat tendințele reformatoare și țări precum Ungaria și Cehoslovacia.

Politica "perestroikăi" din URSS, care a diminuat considerabil potențialul economic și politic al statului sovietic, din cauză că acesta nu și-a stabilit scopuri clare și a demontat prea în grabă relațiile deja existente, a acutizat într-o măsură atât de mare criza socială și social-economică, încât încă până la destrămarea lui, din componența statului sovietic au ieșit Țările Baltice, iar

după ce la întrunirea de la Belovejsk a fost anunțată destrămarea URSS, procesele transformazionale s-au activizat și în celelalte republici ex-sovietice².

De fapt, transformările realizate în țările Europei Centrale și ale Europei de Est pot fi calificate ca *transformări de sistem*, ele înglobând toate sferele vieții publice: structura politică, economică, socială; viața spirituală³. Ele ne ajută să determinăm care sunt diferențele între *transformare și reforme*, și ne conving că ultimele presupun *înnoire sau modificare de stare*, fără schimbări principiale. Reformele urmăresc un anumit scop, dar, în timpul realizării lor, acesta poate fi modificat sau recompus. De obicei, reformele vizează doar anumite structuri ale societății și au, în principiu, de a face cu procesele de nivel tehnic și social-tehnic, mai puțin cu cele de nivel social, care să includă viața întregii societăți.

Noțiunea *transformare de sistem* include, de obicei, următoarele sensuri:

1. Modificarea sistemului politic și de stat, renunțarea la monopolul unui singur partid, crearea unei republici parlamentare de tip occidental, democratizarea generală a relațiilor sociale.

2. Înnoirea bazelor economice ale sistemului social, trecerea de la economia centralizată planificată la cea bazată pe relațiile de piață. În acest scop:

a) se de-etatizează proprietatea de stat și se aplică un program larg de privatizare;

b) se creează un nou mecanism juridic al relațiilor economice și financiare, care să permită formarea opoziției și apariția unor lideri reformatori.

În acest sens, M. Snegur, în Moldova, B. Elțin, în Rusia, N. Nazarbaev, în Kazahstan, A. Lucașenko, în Bielorusia, L. Kucima, în Ucraina etc. pot fi considerați reformatori care, deși în măsuri diferite, au fost, totuși, adepți ai ideii utilizării potențialului organizatoric al statului cu scopul de a grăbi reformele social-economice.

Dar baza transformării o reprezintă, totuși, schimbările economice. În ultimul timp, au fost publicate numeroase materiale referitoare la această problemă. Dacă am face o analiză a acestora, am constata că aproape toate încercările întreprinse au avut scopul de a cerceta, sistematic, cel puțin problemele din sfera economică. Pentru a explica – apelând la cele mai noi categorii – noțiunea *transformare de sistem* trebuie, întâi de toate, să înțelegem esența anumitor aspecte ale societății în tranziție; modul lui de funcționare; legile ce cauzează nașterea și distrugerea unui sistem. Este, așadar, insuficient să afirmăm că în actualitate nu funcționează nici legile vechilor legături, nici cele ale legăturilor noi; de fiecare dată, trebuie să concretizăm care anume dintre legitățile vechii ordini influențează configurația societății și ce legături noi apar.

Este adevărat, procesele transformazionale care, de regulă, au un “*numitor*” comun, sunt caracterizate printr-o varietate de “*divizori*” național-statali. O clasificare exactă a acestora a fost realizată de însăși realitatea existentă și ar fi nepotrivit să reevaluăm criteriile deja stabilite de o asemenea realitate. Pe de altă parte, o caracteristică exhaustivă a formelor de bază ale procesului transformational

propun și autorii lucrării *Economia perioadei de tranziție*, deși aceștia vorbesc despre modelele economiei de tranziție. Or, anume economia de tranziție și determină imaginea unei societății ce se transformă, cu toate că, desigur, funcționează și zeci de alte dimensiuni ale acestui domeniu⁴.

Problematica politologică a teoriei privind transformarea socială presupune analiza *modernizării politice*⁵ ca proces de restructurare a sistemului politic al societății, pentru a-l face să corespundă cu orientările calitativ noi ale vremii.

Lansată în anii '50 ca teorie de bază a doctrinei occidentale cu privire la modernizarea politică, vizavi de statele ieșite de sub dominație colonială, concepția modernizării a devenit, în cele din urmă, fundament al unui model comun al procesului global de civilizare, esența căruia consta în descrierea caracterului și direcțiilor trecerii de la societatea tradițională la cea contemporană, adică rațională, în rezultatul progresului tehnico-științific, al modificărilor social-structurale, reformulării sistemelor normativ și axiologic⁶.

Factorul esențial al modernizării îl reprezintă contactele socio-culturale cu marile centre culturale industriale și postindustriale.

La etapa contemporană — caracterizată printr-o accentuare mai intensă a dificultăților dezvoltării politice — pentru a studia problemele condiționării obiective a crizelor prin modificări politice, pentru a găsi noi căi și metode privind depășirea și soluționarea lor, se elaborează concepții de tipul "modernizarea parțială", "mo-

dernizarea de impas", "sindromul modernizării postcriză". Toate acestea implică inevitabilitatea unei confruntări dintre vechile norme de viață, vechile valori tradiționale, specifice culturii politice naționale și noile instituții modernizate, care nu se pot acomoda, fără schimbări vizibile, la societățile ce se dezvoltă încercând să ajungă din urmă alte state. Rezultatele acestei lupte depind, în multe privințe, de acțiunile elitei politice dominante în societate, iar utilizarea instituțiilor tradiționale nu constituie un obstacol în calea aplicării unei politici eficiente.

Dezvoltarea și modernizarea politică a țării noastre a cunoscut, pe parcursul istoriei, câteva particularități. Prima se referă la rolul decisiv al statului în reformarea întregului sistem social.

O altă particularitate este succesiunea dintre *reforme și contrareforme*. Cu cât sunt mai radicale reformele, cu atât este mai reală posibilitatea unor contrareforme. Un exemplu concludent îl reprezintă, în acest sens, reformele începute în anii '60 ai sec. XIX, pe când Basarabia se afla în componența Rusiei țariste și care au condus la lichidarea Țării Românești, introducerea autoadministrării publice locale, crearea unui nou sistem judiciar, instituirea unui nou sistem de învățământ etc. Aceste reforme au pus baza relaționării sociale, care a fost întreruptă în al doilea deceniu al sec. XX. După 1940, când Basarabia a trecut sub jurisdicția URSS, respectivele reforme au fost completamente răsturnate.

Înseamnă oare că aceeași soartă o va avea și încercarea de a realiza modernizarea politică cu scopul de a crea un sistem politic deschis, apt

să reacționeze adecvat la noile cerințe economice și sociale ale comunității? Analiza evenimentelor permite să afirmăm că actuala etapă de dezvoltare politică a Republicii Moldova are un caracter ambivalent – este, în același timp, modernizatoare și antimodernizatoare. Prima tendință se manifestă prin extinderea gradului de implicare în viața politică a grupurilor sociale și indivizilor care participă la viața politică, slăbirea elitei politice tradiționale și pierderea legitimității acesteia. A doua tendință se manifestă printr-o formă specifică de dezvoltare a modernizării. Ea se exprimă prin metode autoritare de conducere și prin mentalitatea tradițională a elitei politice, fapt care face posibilă doar mișcarea unilaterală – de sus în jos – a ordinelor în cadrul unui mecanism închis de adoptare a deciziilor. Din aceste considerente, modernizarea este îngrețată de mai multe obstacole provocate de paternalismul politic care blochează atât creșterea gradului de implicare în viața politică, cât și dezvoltarea sistemului politic în sens social-istoric larg.

Perspectivile modernizării vor depinde de capacitatea sistemului politic de a soluționa mai multe probleme, atât de caracter general, cât și cu nuanțe specific naționale:

- scoaterea de sub controlul politic a majorității resurselor economice;
- crearea unei structuri sociale deschise, prin depășirea durei dependențe teritoriale și profesionale a cetățenilor;
- crearea instituțiilor care să garanteze securitatea în cadrul concurenței politice deschise a forțelor implicate în lupta pentru putere politică;

- crearea unui sistem efectiv de autoadministrare locală, care să devină o alternativă durabilă centralismului birocratic tradițional.

Modernizarea societății moldovenești a dat speranțe democrației, dar nu a slăbit tendințele către autoritarism. Reformele au devenit ireversibile, dar țara nu a depășit încă momentul crucial, capabil să le prevină eșecul.

Problemele instituirii noului regim social-economic în Republica Moldova se agravează cu atât mai mult, cu cât sunt mai frecvent puse la încercare prin practica politică și economică. Procesele postsovietice de modernizare și transformare a societății moldovenești și a celor europene durează de mai bine de 15 ani. Istoric, e o perioadă destul de scurtă, dar pentru corectarea eficacității transformărilor social-economice este una suficient de mare. Practica îndelungată a reformelor postsocialiste – continui și, practic, nerezultative – realizată atât în Moldova, cât și în alte state ale fostului lagăr socialist, îi face pe cercetători să analizeze mai aprofundat multe din fenomenele și procesele tradiționale și novatoare ale transformării sociale și modernizării politice. Atât sub aspect teoretic, cât și la nivel practic, devine tot mai clar că perioada de tranziție poate fi analizată ca perioadă formațională autonomă de dezvoltare, cu proprii parametri și caracteristici, inclusiv politologice. Acesta este, de fapt, și motivul interesului vădit al autorilor față de subiectul pe care îl cercetăm.

Experiența practică a statelor care și-au definitivat deja schimbările

transformaționale de tranziție ne convinge că acest tip de reforme social-economice și politice necesită o garanție eficientă, altfel-spus, solicită un număr maxim de condiții obiective și subiective, care să asigure realizarea scopurilor inițiale. Drept asemenea condiții pot servi atât factorii și fenomenele interne, cât și cei /cele de natură externă. Dar una din condițiile esențiale ale transformării sociale o constituie, totuși, *asigurarea militară* a procesului perceput ca unitate organică a factorilor interni și externi⁷, și anume: asigurarea imposibilității de a interveni armat, din afară, în procesul de realizare a schimbărilor sociale și în cel de creare a unui nou concept de organizare militară internă, adecvat caracterului reformelor. Apărarea externă și schimbările militare interne sunt interdependente și urmăresc același scop — garantarea siguranței procesului de transformare socială, în interesul societății, statului și individului.

Studierea aprofundată a modelelor naționale de transformare socială din Republica Moldova și din alte state exsovietice ne face să ne interogăm și cu privire la motivele din care această transformare nu poate fi univoc calificată drept înnoire exclusiv *democratică* a vieții sociale. Euforia democratică a dispărut demult și aproape definitiv. Savanții moldoveni au conștientizat și ei că instituirea democrației nu reprezintă pur și simplu una dintre alternativele dezvoltării sociale și că ea însăși presupune mult mai simpla instaurare a unui regim democratic. În practică, profunzimea și importanța transformărilor sociale, cel puțin pentru Republica Moldova, s-au

dovedit a fi inadecvate scopurilor și caracterului "tranzitului democratic". În țara noastră a fost lichidată nu doar statalitatea comunistă și sovietică, ci și acele atribute ale statului care au apărut și s-au perfecționat sub influența unor factor istorici caracteristici regiunii. Spre deosebire de alte state din Europa Centrală, Republica Moldova se dezvoltă în condiții geopolitice noi. Sub acest aspect, schimbările care au avut loc în societatea moldovenească nu s-au limitat doar la transformări democratice. Miza transformărilor postsovietice a fost mult mai largă și nu s-a redus doar la depășirea consecințelor practicii relațiilor sociale și ale teoriei comuniste. Acest lucru determină aproape toate sferele vieții interne, care trebuie modificate, inclusiv cea militară.

Mai există și o altă circumstanță importantă care provoacă la cercetarea unor probleme tradiționale, dar în condiții netradiționale. Până acum se considera că una din sarcinile principale ale transformării sociale din Republica Moldova constă în depășirea crizei sistemice social-economice a întregii societăți. Cauza principală a crizei, afirmă cercetătorii domeniului, a reprezentat-o incompetența vechiului sistem social, imposibilitatea obiectivă de a soluționa, în asemenea condiții, probleme de interes comun. Odată cu depășirea unor fenomene de criză și cu stabilizarea vieții sociale, se preconiza dezvoltarea societății și a statului pe baze social-economice noi. Însă ulterioara dezvoltare a societății moldovenești a demonstrat că în procesul de transformare a apărut un nou complex de cauze obiective și subiective, care au generat o agravare a cri-

zei în cadrul procesului de depășire a crizei, oricât de straniu ar părea acest fapt. Lipsa posibilităților și incapacitatea de a depăși criza creează nu doar greutăți și obstacole, ci și o nouă criză – criza transformării sociale, fenomen declanșat în Republica Moldova în forma lui clasică și care a condus la blocarea, pentru o perioadă îndelungată, a unor schimbări sociale pozitive. A devenit, așadar, clar că elita politică moldovenească nu stăpânește tehnologiile ce să-i permită să se opună crizei sau s-o depășească.

Gândurile, ideile și raționamentele exprimate mai sus ne provoacă la anumite concluzii, care confirmă că transformările sociale din Republica Moldova se supun nu atât strategiilor și tacticilor elitei politice, nu atât schimbărilor de lideri politici, cât, mai cu seamă, mecanismelor obiective ale schimbului de generații și de înnoire radicală a tuturor formelor sociale de conducere (administrativă, economică, politică, culturală, spirituală), precum și factorului subiectiv adecvat acestui mecanism.

Mai există o circumstanță, nu mai puțin importantă, care explică lipsa unui efect practic al reformelor în condițiile postcomuniste. Este vorba de importanța experienței reformelor sociale ale altor state și popoare și capacitatea conducerii politice și militare a respectivelor state de a o aplica, cu maximum de utilitate, pe teren propriu. Important e nu atât să percepi democrația ca element al experienței sociale și ca formă social-politică de organizare, cât să înțelegi modalitatea de a percepe și prelua o experiență socială.

Nepregătită să realizeze reforme sociale și politice, nedeprinsă să-și asume responsabilitate pentru procesele cu caracter și conținut social-creativ, elita politică moldovenească a ales cea mai ușoară cale – a apelat la practica socială a statelor vecine, fără să analizeze compatibilitatea acestor practici și fără să studieze realitatea deja existentă.

Altfel-spus, modalitatea în care elita politică a utilizat ajutorul și practica socială a altor state nu este adecvată amploarei, profunzimii și caracterului transformării sociale din Republica Moldova. Nici bazele normative, nici cele general umane, nici multe alte baze sociale, devenite obiect de împrumut, nu au funcționat. Totuși, multe dintre ele sunt implementate continuu și rațional, aprofundând noua criză în condițiile menționate anterior. E vorba de un proces pentru care, probabil, vom plăti mult și îndelung.

Circumstanțele menționate nu doar actualizează multe probleme – teoretice și practice – de cercetare tradițională, dar ne fac să le percepem pe o bază calitativă, total diferită. Printre ele se numără și problema organizării militare a societății, lansată și cercetată încă demult, în condițiile ordinii socialiste, dar nesoluționată în cheie reformator-politologică și în condițiile vieții sociale din Republica Moldova, care s-a transformat radical. Totodată, noile condiții de transformare postcomunistă vor marca întregul spectru al caracteristicilor de bază și al parametrilor organismului militar al societății, acționând:

- asupra schimbării bazelor geopolitice și social-istorice de funcționare

și dezvoltare a organismului militar;
- asupra funcționării organismului militar în noile condiții ale politicii externe;

- asupra procesului de instituire și reformare a organismului militar ca parte componentă a noii statalități moldovenești;

- asupra procesului de formare, funcționare și dezvoltare a organismului militar, sub influența noilor instituții și organizații ce formează societatea civilă;

- asupra funcționării organismului militar sub influența factorilor liberal-democratici ai transformării sociale, condiționând efectele acestui proces etc⁸.

În noile condiții geopolitice din regiune, organismul militar al republicii urmează să vizeze următoarele direcții:

- funcționarea organismului militar în contextul lărgirii componenței NATO și al vecinătății lui cu țara noastră;

- activitatea armatei naționale în condițiile lărgirii sferelor de

influență a forțelor multinaționale de menținere a păcii.

Toate cele expuse mai sus demonstrează că procesele de transformare postsovietică și de modernizare politică, desfășurate în prezent în Republica Moldova, reprezintă factori calitativ noi care determină natura, esența, conținutul și funcționarea organismului militar. În acest sens, organismul militar ca obiect tradițional și permanent al analizei științifice provoacă interes pentru cercetarea tuturor aspectelor existenței și dezvoltării lui. Considerăm că rolul esențial în acest proces îl are arsenalul și potențialul metodologic al științelor politologice, deoarece organismul militar reprezintă obiectul lor direct de analiză și metoda funcțională a teoriei securității naționale și militare.

Necesitatea cercetării problemelor ce țin de organizarea militară a societății moldovenești contemporane, în condițiile transformărilor postsovietice, este dictată și de anumiți factori cu caracter metodologic, care acționează în interiorul domeniilor militar și politic.

SUMMARY:

This article makes an analysis of the social-political transformations happened within the society, considering the military consequences. Here is describing the quintessence of the transformation concept. Also, is related the succession between the transfor-

mation and the results, in the context of the state social – economic evolution. Particularly, is emphasized the military support of the transformation process as the main condition for the social transformations.

Recenzent: colonel dr. hab. Valeriu Cușnir

NOTE:

¹ *Vezi*: Актуальные проблемы социально-политического развития современного общества. – Волгоград, 2001; Бутенко А. П. Как изменялась социально-классовая природа коммунистической власти в странах Европы и Азии: Научный доклад. – М., 2002; Данилов А.Н. Переходное общество: Проблемы системной трансформации. – Мн.: ООО «Харвест», 1998; Хорос В. Г. Модернизация как общемировой процесс / В кн: Политическая наука в России: Интеллектуальный поиск и реальность. – Москва: Московский общественный научный фонд; ООО «Издательский центр научных и учебных программ», 2000; Пригожин А. И. Перестройка: переходные процессы и механизмы. – Москва, 1990 etc.

² *Mai detaliat vezi*: Абдулаева Р. XX век и развал великой державы – СССР. – М.: Вернисаж, 2002.

³ Данилов А.Н. Переходное общество: Проблемы системной трансформации. – Мн.: ООО «Харвест», 1998. – С. 78-79; Дзьобань О.П., Чернієнко В.О. К вопросу о применении системного подхода в социально-философском анализе национальной безопасности государства // Научные записки Харьковского военного

университета. Социальная философия, педагогика, психология. – Х.: ХВУ, 2002. – Вип. XI. – С. 65-68.

⁴ Экономика переходного периода/ Под. ред. В.В. Радаева, А.В. Бузгалина. – М., 1995. – С. 412- 415.

⁵ *Vezi*: Мультикультурализм и трансформация постсоветских обществ/ Под ред. В.С. Малахова, В.А. Тишкова. – М., 2002. – С. 35.

⁶ *Vezi*: Основы политической науки/ под ред. проф. В.Г. Пугачева. – Часть 2. – М., 1993. – С. 172- 173.

⁷ Возжеников А.В. Национальная безопасность России: Методология комплексного исследования и политика обеспечения. – М., 2002. – С. 56.

⁸ *Mai detaliat vezi*: C. Manolache. Corelația militar-nonmilitar în securitatea națională: analiză metodologică Analele științifice ale USM. Seria „Științe socioumanistice”. Vol. II. – Chișinău, 2006. – p. 112-114; Требін М.П. Армія як функціональна система // Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна філософія, педагогіка, психологія. – Харків: ХВУ. – 2001. – Випуск IX. – С. 43-48.

locotenent-colonel
Vitalie STATI

PARTICIPAREA REPUBLICII MOLDOVA LA PROGRAMUL PARTENERIAT PENTRU PACE

Depășind mai multe perioade critice de căutări și negocieri, acțiuni și inițiative intermediare, la 10 ianuarie 1994, la Bruxelles, șefii de stat și de guvern ai țărilor NATO au adoptat programul *Parteneriat pentru Pace* prin semnarea unui document-cadru corespunzător. Până în prezent, la acest program – care se realizează în deplină conformitate cu obiectivele stabilite – au aderat 26 țări europene, 7 dintre semnatarele documentului devenind țări-membre NATO în mai 2004. Se preconiza ca, ulterior, la program să adere și Bosnia și Hertegovina.

Republica Moldova, cea de-a 12 țară-participantă, a aderat la programul *Parteneriat pentru Pace* după ce președintele țării a semnat documentul-cadru și după ce, la 16 martie 1994, la Bruxelles, a fost depus documentul corespunzător de prezentare.

Documentul de prezentare prevedea următoarele¹:

1. Republica Moldova susține eforturile țărilor NATO, orientate spre lărgirea cooperării reciproc avantajoase în Europa, își asumă toate responsabilitățile conforme documentului-cadru, consideră programul *Parteneriat pentru Pace* drept garanție a consolidării securității și stabilității pe continent și pornește de la premisa că participarea la program presupune crearea unor condiții de securitate și de creștere a capacității defensive a țării;

2. Republica Moldova va depune toate eforturile în vederea unei colaborări mai strânse, în cadrul programului, cu structurile politice și militare ale NATO.

3. Republica Moldova va participa la toate acțiunile din cadrul parteneriatului euro-atlantic (întâlniri ale miniștrilor de externe și ai apărării, ale șefilor de stat-major, seminare, simpozioane, vizite ale grupurilor de experți, delegații militare etc.).

4. În cadrul parteneriatului, Republica Moldova va acorda o atenție deosebită pregătirii militare a armatei, instruirii și pregătirii cadrelor militare, inclusiv studierii limbilor străine (în special, engleza și franceza), planificării bugetului militar, creării unei baze legislative pentru funcționarea forțelor militare, desfășurării activităților de cercetare, conversiunii industriei militare și ocrotirii mediului ambiant, problemelor modernizării sistemelor informaționale, mijloacelor de comunicație, organizării posturilor de conducere militară, organizării protecției civile și lichidării consecințelor calamităților naturale, acordării de ajutor umanitar.

5. Republica Moldova susține eforturile ONU, OSCE, NATO, CPEA (Consiliul parteneriatului euro-atlantic) în domeniul reglementării situațiilor de criză și prevenirii conflictelor și va participa, conform normelor dreptului internațional, la manevrele comune și la aplicațiile de stat-major.

6. În vederea efectuării operațiunilor de menținere a păcii, Republica Moldova va pune la dispoziție o companie militară, un poligon pentru efectuarea exercițiilor tactice și aplicațiilor la nivelul "companie-batalion", un aerodrom militar pentru asigurarea operațiunilor de menținere a păcii și celor umanitare, un avion militar de transport de tipul AN-72, două elicoptere de transport de tipul MI-8, precum și cadre calificate de medici militari.

Bazele juridice care permit participarea Republicii Moldova la programul *Parteneriat pentru Pace* sunt:

- 1) *Constituția Republicii Moldova;*
- 2) *Concepția politicii externe a Republicii Moldova;*
- 3) *Doctrina militară a Republicii Moldova.*

NATO elaborează, coordonează și propune programul de lucru al parteneriatului (PWP), în care sunt descrise domeniile și scopurile fundamentale de cooperare, activitățile concrete de parteneriat, planificate și oferite spre realizare pentru perioada respectivă. Obiectivele și activitățile menționate sunt propuse de către Comitetul militar, agențiile și organizațiile lui, comandamentele militare supreme regionale, țările NATO și țările-partenere. Organismul direct responsabil de elaborarea și coordonarea programului de lucru al parteneriatului este Comitetul director politico-militar (PMSC). În baza PWP, fiecare partener își elaborează programul individual de parteneriat (IPP).

"Primul program individual de parteneriat al Republicii Moldova a fost elaborat în primul trimestru al anului 1995 și aprobat la ședința Consiliului Suprem de Securitate, la 25 mai al aceluiași an. Programul a respectat toate rigorile stabilite în cadrul parteneriatului, iar la 25 octombrie 1995, a fost aprobat de către Consiliul Atlanticului de Nord. Programul individual de parteneriat se revizuieste bienal și se prezintă spre aprobare Consiliului Suprem de Securitate al Republicii Moldova."

În anii anteriori, nivelul de participare a Armatei Naționale la activitățile de parteneriat a fost următorul:

- 1996 – 75 activități, inclusiv 7 exerciții multinaționale de

menținere a păcii, cu ofițeri de stat-major și ostași, avioane și elicoptere de transport;

- 1997 – 77 activități, inclusiv 9 exerciții multinaționale de menținere a păcii, cu ofițeri de stat-major și ostași, avioane și elicoptere de transport;

- 1998 – 104 activități, inclusiv 14 exerciții multinaționale de menținere a păcii, cu ofițeri de stat-major și ostași, avioane și elicoptere de transport;

- 1999 – 110 activități, inclusiv 12 exerciții multinaționale de menținere a păcii, cu ofițeri de stat-major și ostași, un avion de transport.

- 2000 – 79 activități, inclusiv 8 exerciții multinaționale de comandament, stat-major și trupe;

- 2001 – 76 activități și 7 exerciții;

- 2002 – 65 activități și 5 exerciții;

- 2003 – 55 activități și 6 exerciții;

- pentru anul 2004 au fost planificate 96 de activități și 8 exerciții.

Procesul de revizuire și planificare a parteneriatului este realizat în baza unui program elaborat de NATO cu privire la asistența partenerilor și evaluarea gradului de participare la programul *Parteneriat pentru Pace*. Procesul a fost constituit din mai multe cicluri bienale.

Republica Moldova a aderat la programul *Parteneriat pentru Pace* în perioada celui de-al doilea ciclu (1997-1999), prezentându-și documentele de intenție la ședința din 25 aprilie 1997 a Comitetului director politico-militar, ulterior, acestea fiind aprobate de către Consiliul Atlanticului de Nord.

Materialele au respectat toate

procedurile de rigoare și au inclus:

- prevederile și esența politicii de apărare a țării;

- principiile cu privire la realizarea controlului democratic asupra forțelor militare;

- prevederile politicii de parteneriat și ale activității curente de parteneriat;

- procedurile de planificare a forțelor și planurile respective;

- principiile politicii de cadre;

- cooperarea bilaterală cu alți parteneri;

- aspectele economico-financiare și planificarea cheltuielilor militare și a celor ce vizează modul de realizare a programului individual de parteneriat;

- sarcinile, componenta și starea forțelor armate sub principalele lor aspecte, inclusiv a forțelor puse la dispoziție în cadrul parteneriatului.

Au fost prezentate și obiectivele de interoperabilitate, urmărite în cadrul procesului de revizuire și planificare (PARP) (toate acestea se referă la comandanții militari, ofițerii de stat-major, alt personal-cheie, unitățile militare, comandamentele militare naționale, implicați în pregătirea, organizarea și efectuarea operațiunilor de menținere a păcii și a celor umanitare)³.

NATO a pus la dispoziția părții moldovenești propriile materiale și standardele conforme domeniilor date. În aprilie 2001, un grup de experți din Cartierul general al NATO s-a deplasat în Republica Moldova pentru a evalua gradul de implicare a Armatei Naționale în programul *Parteneriat pentru Pace*. O lună mai târziu, la

ședința Comitetului director politico-militar al NATO în formatul 19+1 (cu participarea experților noștri) s-a confirmat participarea Republicii Moldova la program, prin asumarea realizării a 24 obiective-țintă de parteneriat. Din păcate, în cadrul vizitei au fost atestate și unele neajunsuri, care, la acel moment, au blocat participarea Armatei Naționale la programul *Parteneriat pentru Pace*:

1. Lipsa unui plan strategic al Armatei Naționale a Republicii Moldova, care să permită planificarea bugetului militar, justificat pentru 2-3 ani ulteriori.

2. Lipsa unui mecanism centralizat de stat pentru planificarea apărării, care să permită planificarea resurselor financiare pentru apărare, pentru 2-3 ani ulteriori.

3. O parte din reprezentanți au apreciat eforturile Armatei Naționale de a participa la operațiuni internaționale de menținere a păcii, dar au recomandat Republicii Moldova să-și concentreze eforturile asupra procesului de construire a unei structuri stabile a forțelor armate, care să permită asigurarea securității naționale din resursele deja existente. Prin soluționarea acestor probleme, Armata Națională obține dreptul de a participa la operațiunile de menținere a păcii.

4. Reprezentanții au manifestat interes față de programul de stat, față de planul oficial al Ministerului Apărării al Republicii Moldova, structură care, practic, organizează și coordonează pregătirea lingvistică a efectivului Armatei Naționale a Republicii Moldova.

5. S-a propus stocarea

intangibilă sau comercializarea unei părți din armamentul Armatei Naționale a Republicii Moldova, cu scopul de a reduce cheltuielile și a redistribui resursele în favoarea altor domenii militare.

În anul 2003, la ședința de evaluare a procesului PARP au participat și reprezentanții Ministerului Afacerilor Externe, Ministerului Finanțelor, Ministerului Afacerilor Interne, Departamentului Situații Excepționale. Lucrările s-au desfășurat în cadrul unei ședințe de lucru, cu participarea experților moldoveni în domeniile politicii de securitate, politicii de apărare și buget, forțelor terestre, forțelor aeriene, evaluării planului individual de parteneriat. Fiecare reprezentant al direcțiilor și secțiilor responsabile de implementarea scopurilor de parteneriat au participat la elaborarea documentului de evaluare, proiectul acestuia fiind prezentat la ședința în plen, desfășurată pe 21 mai. Documentul a fost discutat și examinat de către președintele Comitetului director politico-militar (PMSC) al NATO, domnul Frank Boland, care a adresat Republicii Moldova mesaje noi și clare.

La summitul de la Praga s-au marcat zonele de atenție majoră ale NATO în următorii ani, amintindu-se de regiunea Caucaz și Asia Mijlocie, domnul Frank Boland mai menționând că: "...în cazul în care Moldova nu va demonstra că este un partener serios, ea riscă să fie uitată de Alianță..."

Republicii Moldova i s-a recomandat să "elaboreze împreună cu Alianța un plan individual de acțiuni (IAP), care ar conduce la extinderea cooperării, la implementarea reformei

militare și la consolidarea securității interne, unica sursă de finanțare fiind cea externă; or, pentru a primi această finanțare era nevoie de încrederea aliaților.”⁷⁴ Doar existența respectivelor planuri nu ar fi putut contribui la edificarea unei asemenea încrederi, de aceea, s-a sugerat oportunitatea unei declarații de răspuns a ministrului apărării care urma să fie prezentată la 13 iunie 2003, în cadrul Reuniunii miniștrilor apărării EAPC. Propunerea era în concordanță cu decizia Colegiului MAE și determina amplificarea relațiilor cu Alianța nord-atlantică, inclusiv prin elaborarea unui plan de relații speciale (de tipul celui ucrainean) cu NATO.

În cadrul procesului de revizuire și planificare a parteneriatului (PARP), ședințele de lucru ale căruia s-au desfășurat în perioada 19-21 mai 2003; în urma consultărilor multilaterale NATO-Republica Moldova, în formatul 19+1, pe marginea evaluării PARP pentru Republica Moldova, din 4-5 iunie 2003; conform bilanțului recent din cadrul Ministerului Apărării și MStM privind aspectele PARP în Armata Națională a Republicii Moldova s-au evidențiat un șir de probleme, care atestă nesincronizarea concepției reformei militare cu strategia securității naționale, cu doctrina militară; necorespunderea concepției reformei militare cu situația financiară privind asigurarea bugetului militar; lipsa unui mecanism de planificare a apărării; ineficiența acțiunilor ce țin de implementarea scopurilor de parteneriat, asumate de Republica Moldova; pericolul subminării poziției Republicii Moldova în cadrul PARP. Pentru ameliorarea acestei

situații, aspectele menționate trebuie abordate atât la nivelul Ministerului Apărării și Marelui stat-major, cât și la nivelul conducerii republicii.

În prezent, baza juridică a cooperării RM-NATO este determinată de documentul-cadru al *Parteneriatului pentru Pace, Programul individual de parteneriat* (IPP) și *Statutul consiliului parteneriatului euro-atlantic* (CPEA). Avantajele acestei cooperări sunt multiple: pe lângă sporirea interoperabilității forțelor armate, Republica Moldova beneficiază de asistență în realizarea unor proiecte importante. De fiecare dată, această asistență este solicitată expres de către țara noastră și acordată în funcție de disponibilitatea țărilor-membre NATO.

Conceptul cu privire la planul individual de acțiuni pentru parteneriat a fost lansat la summit-ul de la Praga. În cadrul lui, șefii de stat și de guvern au propus Consiliului nord-atlantic să elaboreze orientări complementare, menite să contribuie la implementarea măsurilor de transformare și adaptare a CPEA și PpP. “După mai multe dezbatere la diferit nivel, la începutul anului 2003, Comitetul politic și Comitetul director politico-militar (PMSC) au convenit asupra unui document intitulat *Modalități referitoare la IPAP* [EAPC(C)D(2003)7] care, ulterior, a fost aprobat de CNA. Planul este destinat țărilor partenerie, preponderent celor care nu au intenția să adere la Alianță într-un viitor previzibil.”⁷⁵

Prin adoptarea unui plan individual de acțiuni pentru parteneriat (IPAP), Republica Moldova ar putea “instituționaliza” avantajele cooperării

cu NATO, inclusiv asistență din partea țărilor-membre, deoarece, în virtutea IPAP, ele devin obiect firesc al relațiilor dintre cele două părți, sporind credibilitatea ca partener a țării noastre. Cu alte cuvinte, IPAP ar putea reprezenta o metodă de "legitimizare" a dreptului Republicii Moldova de a solicita asistența necesară în domeniul de interes, acest drept fiindu-ne "acordat" prin calitatea de participant la IPAP. Or, adoptarea IPAP, deși oferă dreptul de a cere, nu garantează oferta, răspunsurile la solicitare rămânând la discreția statelor-membre. În acest caz, natura răspunsului va depinde de calitatea planului, adică de măsura în care acesta li se va părea convingător sau atractiv.

Având în vedere că în cadrul IPAP vor putea fi abordate probleme ce țin de obiectivele prioritare ale politicii externe a Republicii Moldova, inclusiv *Concepția integrării în UE, Planul de acțiuni RM-UE*, este de așteptat ca statele-aliat să ne susțină eforturile de aderare la UE.

Totodată, planul poate servi și drept mecanism de promovare a imaginii favorabile a Republicii Moldova pe plan extern, în contextul obiectivului de edificare a unui stat de drept, democratic și prosper.

OBIECTIVELE IPAP

După cum arată contactele politice RM-NATO la diferit nivel, țara noastră poate beneficia de avantajele IPAP în scopul aprofundării relațiilor cu NATO. Alianța este disponibilă să continue sprijinul și consultanța acordată Republicii Moldova în efor-

turile sale de reformare și modernizare a sistemului de apărare și de securitate, pentru a face față noilor provocări ale sec. XXI. Mai mult ca atât, ea este gata să-și extindă acest sprijin asupra unor reforme politice și instituționale de apărare mai aprofundate, detaliate într-un eventual PAP-DIB, în cazul în care Republica Moldova va dori să le promoveze. Această disponibilitate se poate vedea și din *non-paperul* confidențial transmis misiunii, la 13 ianuarie curent. Planul de acțiuni privind crearea instituțiilor de apărare (*Partnership Action Plan on Defence Institution Building*), elaborat în prezent de Alianță, "este consacrat în exclusivitate promovării și gestiunii reformelor militare în țările-partenere, cu ajutorul unor instituții eficiente de apărare. PAP-DIB va complementa caracterul individual al IPAP-ului printr-o abordare colectivă a chestiunilor ce țin de reforma militară și de structurile necesare pentru realizarea ei."⁶ Proiectul acestui document a fost propus spre aprobare șefilor de stat și de guvern CPEA la summit-ul de la Istanbul.

În acest context, Alianța încurajează Republica Moldova să-și consolideze relațiile bilaterale cu NATO, convenind asupra adoptării *Planului individual de acțiuni pentru parteneriat*, care ar ierarhiza, armoniza, sistematiza și organiza în ansamblu diferitele aspecte ale raporturilor NATO-RM în cadrul CPEA/PpP, făcându-le conforme cu obiectivele NATO și interesele specifice ale Republicii Moldova. În afară de aceasta, IPAP poate facilita coordonarea asistenței acordate Republicii Mol-

dova în bază bilaterală de către aliați sau parteneri, precum și a activităților realizate împreună cu alte instituții internaționale. Elementele-cheie utilizate până în prezent de Republica Moldova în relațiile cu NATO, precum PARP, Programul individual de parteneriat (IPP) și CPEA vor rămâne în vigoare și valabile, IPAP însumându-le și adaptându-le după caz, pentru a evita eventuale contradicții sau dublarea de funcții.

IPAP este conceput în funcție de necesitățile individuale ale fiecărei țări-partenere, ceea ce înseamnă că **Republica Moldova este liberă să-și aleagă domeniile prioritare sau de interes, scopurile și sarcinile pe care le va introduce în acest plan.**

Unul dintre obiectivele-cheie ale mecanismului IPAP va fi cel de consolidare a dialogului și a consultărilor politice între NATO și Republica Moldova, capabil să favorizeze și să mențină un mediu intern propice reformelor democratice. În cadrul acestui dialog consolidat, Republica Moldova va obține posibilitatea de a-și exprima și dovedi voința și capacitatea de a avansa pe planul politicii interne sau externe, al implementării principiilor fundamentale, înscrise în documentul-cadru al PpP și în documentul de bază al CPEA.

IMPLEMENTAREA IPAP

Experiența unor țări-partenere demonstrează că procedura de instituționalizare a IPAP poate începe cu o scrisoare de intenție, semnată de ministrul de externe sau de șeful misiunii Republicii Moldova pe lângă

NATO, adresată ASG pentru probleme politice și de securitate, prin care să-și anunțe voința politică de a adopta un plan individual de acțiuni, expunându-și motivele și scopurile. Sarcina examinării acestui demers îi revine Comitetului politic, care deliberază asupra **rostului și oportunității** stabilirii cu Republica Moldova a unor relații prevăzute de IPAP și a modalităților exacte de promovare a acestora. Rezultatele examinării sunt comunicate CNA, după care, în cazul unui aviz favorabil, urmează invitația de lansare a planului.

În acest scop, "NATO poate invita și alte țări-membre sau parteneri interesate să contribuie la realizarea programelor sau activităților pentru Republica Moldova, concepute de IPAP"⁷.

După ce se va lansa procesul, Republica Moldova va redacta un *Document de prezentare IPAP*, în care își va expune obiectivele politicii externe, de securitate și de apărare, rezultatele reformelor, necesitatea asistenței. În baza acestor informații NATO va putea estima progresele înregistrate și va alege mijloacele adecvate, în funcție de resursele disponibile.

Planul va fi stabilit pentru o perioadă de doi ani, cu posibilitatea actualizării anuale. Toată informația ce ține de IPAP presupune un nivel corespunzător de confidențialitate, asigurat de Alianță în aspectele ce țin de activitatea ei.

IPAP va descrie principiile și obiectivele generale de cooperare, precum și obiectivele exacte ale fiecărui ciclu. Aceste obiective pot fi regrupate în patru domenii generale:

- *chestiuni politice și politică de securitate*
- *apărare, securitate și chestiuni militare*
- *informarea publicului, știință și mediu, planul de urgență civilă*
- *chestiuni administrative, securitate, protecție și resurse.*

În documentul de prezentare trebuie neapărat evidențiate scopurile fiecărui domeniu, insuficiența mijloacelor proprii pentru realizarea lor, dificultățile cu care se confruntă, în acest sens, Republica Moldova și necesitatea asistenței din partea NATO. IPAP va include și lista activităților ce să garanteze obiectivele fixate. Activitățile indicate în plan trebuie să se bazeze, preponderent, pe mecanismele și forurile deja existente ale CPEA și PpP. În caz de necesitate, ele pot include inițiative bilaterale specifice, făcând posibilă, după împrejurări, intervenția aliaților și /sau partenerilor. În vederea realizării obiectivelor IPAP ar putea fi prevăzute și unele inițiative de înrudire.

Pornind de la complexitatea și diversitatea domeniilor cuprinse de IPAP, precum și de la faptul că acesta va constitui un angajament național, devine imperativ necesară coordonarea *Documentului de prezentare* cu toate ministerele și departamentele de resort, inclusiv Consiliul Suprem de Securitate, Ministerele Apărării, de Interne, al Justiției, Ministerul Ecologiei și Resurselor Naturale, Agriculturii și Industriei Alimentare, Finanțelor, SIS etc. În acest sens, ar putea fi luat ca model mecanismul, în baza căruia a fost elaborat planul de acțiuni RM-UE.

Progresele în implementarea planului vor fi analizate în cadrul unui mecanism stabilit de comun acord între NATO și Republica Moldova. Acesta “va fi instituit în funcție de obiectivele fixate și de natura asistenței acordate de NATO și va putea include vizite de evaluare, efectuate de una sau mai multe echipe NATO, ateliere, centre de schimb, raporturi privind desfășurarea reformelor, reuniuni ale comitetelor NATO, inclusiv în format NATO+1 (+N), precum și consultări cu Secretariatul Internațional la Cartierul general NATO”⁸.

Consiliul va examina periodic modalitățile referitoare la IPAP, va ține cont de concluziile făcute pe marginea cooperării cu Republica Moldova, asigurându-se că mecanismul continuă să se înscrie în cadrul priorităților Alianței și al necesităților Republicii Moldova. În același timp, Consiliul va analiza rezultatele și oportunitatea continuării relațiilor IPAP.

“Procedurile descrise poartă un caracter orientativ. Cazul unor țări care au lansat deja exercițiul (Georgia, Uzbekistan, Azerbaidjan) demonstrează că sunt posibile devieri sau simplificări ale regulilor de procedură convenite inițial.”⁹ Experiența acelorși state ne arată că durata elaborării *Documentului de prezentare* poate varia între 5-7 luni. În acest context, este destul de importantă demararea procedurii de adoptare a planului, pentru a obține răspunsul Comitetului politic până la summit-ul CPEA de la Istanbul.

În promovarea conceptului IPAP, oficialii NATO au subliniat, în repetate rânduri, că Alianța nu are

intenția de a “trage pe cineva cu arcu-nul” în IPAP. Dimpotrivă, s-a atenționat că acesta este un **exercițiu foarte exigent, care necesită multe forțe și mobilizare, creând anumite obligațiuni pentru statul care-l va adopta.** Tentația pare a fi foarte mare, iar o analiză sumară a avantajelor vizavi de eventualele “riscuri”, legate de asumarea acestor obligațiuni, demonstrează că primele prevalează ca pondere și importanță.

La 7 iunie 2005 procesul a fost lansat prin Declarația președintelui țării privind intenția de a avea un IPAP cu NATO, materializată la 5 august 2005 prin emiterea unui decret prezidențial în care s-au stipulat mecanismul și termenele de elaborare IPAP.

La 8 decembrie 2005, Republica Moldova a remis spre examinare țărilor-membre CPEA *Documentul de prezentare IPAP*, în care și-a expus obiectivele politicii externe, de securitate și de apărare, rezultatele reformelor, necesitatea asistenței. Ulterior, s-a elaborat lista de obiective și acțiuni ce trebuiau incluse în planul de acțiuni propriu-zis.

Cu ocazia înaintării IPAP la Cartierul general NATO s-a desfășurat Reuniunea politică consolidată la nivel înalt (SPC/R), în formatul 26+1. Din partea Republicii Moldova, la lucrările întrunirii a participat o delegație condusă de viceprim-ministrul, ministrul Afacerilor Externe și Integrării Europene.

Reprezentanții Alianței au salutat pasul întreprins de Republica Moldova cu privire la lărgirea relațiilor de colaborare cu NATO, apreciind ope-

rativitatea și calitatea documentului prezentat. S-a menționat, de repetate ori, că din momentul prezentării de către președintele țării a *Scrisorii de prezentare* secretarului general NATO și a înaintării documentul propriu-zis a trecut o perioadă relativ scurtă, apreciindu-se, totuși, lucrul calitativ efectuat în comun de experții țării noastre și experții NATO. În același timp, s-a exprimat disponibilitatea de a acorda suport și ajutor în diferite domenii, în limita posibilităților (inclusiv în soluționarea consecințelor conflictului din raioanele de est ale țării), urmând ca precizările și doleanțele să fie adresate de către Republica Moldova în plan bilateral.

Totodată, vorbitorii au subliniat că obiectivele stipulate în document sunt foarte ambițioase și vor necesita o bună coordonare în stat, privind alocarea resurselor și planificarea rațională și realistă la etapa elaborării IPAP.

În același context, în cadrul NATO s-au desfășurat consultări bilaterale privind elaborarea acțiunilor IPAP, la care au participat reprezentanți ai Ministerului Apărării, Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene (MAE IE), Ministerului Afacerilor Interne, Serviciului de Informații și Securitate, Serviciului Grăniceri, Ambasadei Republicii Moldova la Bruxelles și ofițerul de legătură cu celula de coordonare a parteneriatului.

Scopul întrevederii a presupus examinarea proiectului IPAP, ca formă, și conținut, urmând să fie înaintate propuneri cu privire la modificarea lui și coordonarea procedurilor și termenelor de reper pentru finalizarea și

prezentarea proiectului statului-major internațional (IS); examinarea lui de către cei 26 membri NATO și, în fine, susținerea în cadrul întrunirii în formatul 26+1.

În urma consultărilor s-au făcut următoarele concluzii:

1. Planul IPAP reprezintă un program de reforme, care va cuprinde practic toate instituțiile statale. Realizarea sau nerealizarea acestora va reflecta nivelul atașamentului Republicii Moldova față de valorile euro-atlantice.

2. IPAP va include obligațiuni asumate (voluntar) de Republica Moldova, pe care ea va trebui să le îndeplinească; este necesar ca acest plan să fie real și realizabil, reieșindu-se din resursele aflate la dispoziția țării.

3. Planul IPAP va servi drept reper pentru activitățile bilaterale cu țările spațiului euro-atlantic, inclusiv pentru acordarea ajutorului necesar realizării reformelor.

4. Reieșind din planificarea reală, realizarea pozitivă a IPAP (mai ales în primii 2 ani) va da un semnal pozitiv partenerilor, considerându-ne ca stat credibil, inclusiv pentru acordarea de ajutor de diferit gen.

5. Pentru implementarea IPAP este necesară existența unui organ coordonator central, abilitat să ia decizii. Această funcție o poate îndeplini Consiliul Suprem de Securitate, în cazul când va fi reformat, transformat într-un organ decizional cu o structură funcțională, inclusiv în ceea ce ține de IPAP.

6. Revizuirea strategică a apărării (SDR), planificată să înceapă în anul 2006, va reprezenta un com-

plex de măsuri menite să evalueze și să revizuiască întregul sistem de asigurare a securității țării. *Ea nu va fi realizată de experți străini, cum se crede în mod greșit la noi, ci de specialiștii din țară, din cadrul diferitor instituții.*

Ultima versiune a proiectului planului IPAP a fost examinată și coordonată cu membrii grupului de lucru pentru elaborarea IPAP și varianta lui finală a fost remisă MAE IE.

La elaborarea capitolelor respective ale documentului de prezentare și al planului IPAP, Ministerul Apărării a ținut cont de acțiunile întreprinse și de rezultatele obținute la momentul actual în domeniul reformei militare, restructurării și modernizării Armatei Naționale, realizării angajamentelor și obiectivelor asumate în cadrul PARP-ului. Este evident că după efectuarea evaluării strategice a apărării, o mare parte din măsurile anterior planificate pot fi substanțial modificate, contra-mandate sau anulate.

Progresele realizate în vederea implementării planului vor fi analizate în cadrul unui mecanism stabilit de comun acord între NATO și Republica Moldova. Acesta va fi instituit în funcție de obiectivele fixate și de natura asistenței acordate de NATO. El va putea include vizite de evaluare, efectuate de una sau mai multe echipe NATO, ateliere, centre de schimb, raporturi privind desfășurarea reformelor, reuniuni ale comitetelor NATO, inclusiv în format NATO+1 (+N), precum și consultări cu secretariatul internațional de la Cartierul general NATO.

SUMMARY

The Republic of Moldova adhered to the Peace Partnership Program, by the President of the State's signing the Frame Document and laying down the corresponding Presentation Document, in May 16, 1994 at Bruxelles, being the 12th participating country. Later, at the beginning of 1995, first Individual Partnership Program of the Republic of Moldova was elaborated.

The advantages of cooperation with NATO and finding out a way to "institutionalize" are more progressive by adopting an Individual Plan of Actions for NATO-Republic of Moldova Partnership (IPAP). In it will be treated issues of the priority objectives of Republic of Moldova's external politics, including the Conception of EU integration and the RM-EU Plan of Actions.

Recenzenți: Constantin Manolache; Valeriu Rusu

NOTE:

¹ Asarov, B. *The Regions of Bessarabia and Transnistria: Euroatlantic Integration Prospects*, MOLDOVA AZI, Mai 2004. <http://www.azi.md/investigation?ID=28954>

² Ibidem.

³ *Enhancing Security of States in a Multipolar World*. George C. Marshall European Center for Security Studies, September, 2000

⁴ Brzezinski, Z., and Sullivan, P. *Russian and The Commonwealth of Independent States: Documents, Data and Analysis*. Center for Strategic and International Studies, 1997.

⁵ Bonnard, F. *But Rapid Enlargement Could*

Make the Alliance Irrelevant, International Herald Tribune, 25 Oct. 2004, p. 9

⁶ Asarov, B. *The Regions of Bessarabia and Transnistria: Euroatlantic Integration Prospects*, MOLDOVA AZI, Mai 2004. <http://www.azi.md/investigation?ID=28954>

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ Robertson, Lord, NATO Secretary General, *NATO: Enlarging and Redefining Itself*, Lecture at the Royal Institute of International Affairs, London, February 18, 2002

Nicolae BULAT

POSADNICII

Neamul lui Coste pârcălab (staroste) de Soroca face parte din categoria marilor boieri de epocă, constituită din înalți dregători și din reprezentanți ai marilor și puternicelor familii de proprietari funciari. Diplomația vremii îi promovează cu apelativul *pan* (ПАН) sau, mult mai rar, cu cel de *jupân*. Pârcălabul de Soroca este prezent în documentele vremii ca *pan Coste Posadnic, staroste de Soroca*.¹ Cu același apelativ *pan* sau *jupân* sunt atestați și alți mari nobili din sec. XV, printre care pan Iurie Șerbici, *jupân* Ilie logofăt (1448), pan Mihu logofăt (1449), *jupân* Mihail logofăt (1453), pan Petru logofăt (1456), pan Toma logofăt (1470), pan Tantul logofăt (1481).²

Chiar dacă numele lui *Coste Posadnic* apare în documentele de epocă abia la 1499, despre înaintașii săi se amintește deja la 23 mai 1436 (6944), într-o carte de danie și miluire oferită la

Suceava de către Ilie-voievod, domn al Țării Moldovei și fratele său Ștefan-voievod lui Ștefan Babici și fraților lui, pentru ca "un sat, anume Jicovul de Sus, să le fie lor uric cu tot venitul". Printre martorii Sfatului domnesc se afla și *pan Posadnic*.³

Anul 1436 face parte din perioada în care fiii lui Alexandru cel Bun – Ilie și Ștefan – luptaseră extrem de aprig pentru obținerea tronului Moldovei. Confruntarea lor a condus la slăbirea Moldovei în plan politic și militar, la recunoașterea suveranității Poloniei asupra principatului și la pierderea Pocuției. Cearta fraților s-a potolit, parțial, în timpul când aceștia domniseră împreună, Ilie având sub oblăduire ținuturile din Moldova de Sus, iar Ștefan pe cele din Moldova de Jos. Ambii erau recunoscuți și domni cu drepturi depline asupra întregii țări. Foarte curând, însă, confruntarea a iz-

bucnit din nou, mistuindu-i fratelui mai mic sentimentul de rudă de sânge. La 1443, Ștefan, își schilodește cu cruzime fratele, orbindu-l și înlăturându-l, astfel, pentru totdeauna, de la domnia țării. Așadar, prima mențiune documentară cu privire la *posadnici* vine dintr-o vreme destul tulbure pentru Moldova.

Numele lui *Stan Posadnic* apare și la 11 august 1445, într-un document în care se spune că fratricidul voievod, Ștefan al II-lea, confirmă actul prin care Toader Ganescul cumpără, cu 60 de zolți, de la *pan Stan Posadnic* și fiii lui, satul Grumăzești (sat pe Larga, la obârșia Elanului, județul Vaslui).⁴

Așadar, documentele de epocă amintesc despre *fiii lui Stan Posadnic* încă la mijlocul sec. XV. Faptul este cu atât mai îndreptățit, cu cât aceștia s-au evidențiat întotdeauna prin devotament față de țară și față de voievod, lucru amintit, de altfel, și într-un document din 14 martie 1500 (7008), adresat lui "*Coste pârcălab de Soroca și frate-său Feodor și Giurja Pacurariul*, feciorii Mariicăi, fetei lui Mihail Peritschi, sora lui Costin și a lui Toader și a Isaii, *care au slujit nouă cu dreptate și credință*", un act prin care Ștefan al III-lea le oferă drept dar satul Todirești de pe Pèreschiu, unde se afla casa unchiului lor, dar și alte sate din regiune.⁵

Reiese, deci, că *Stan Posadnic* și *Marica* au fost părinții lui Coste pârcălab de Soroca, ai lui Foader (Teodor), dar, posibil, și ai lui Giurja Pacurariul (atestat la 14 martie 1500) și Hilip (Filip), amintit mai târziu, la 1575 și la 1583, ca tată al lui Iurșă, ce i-a fost nepot lui *Stan Posadnic*.

Un document din 7 martie 1528

îl identifică chiar pe *Coste pârcălab de Soroca* (pomenit pentru prima oară la 12 iulie 1499), ca *pan Coste Posadnic, pârcălab de Soroca*, care la acea vreme nu mai era în viață; în document se menționa că Marușca, soția lui, intrând în posesia moștenirii ce i-a revenit de la soț, o vinde.

La 7 martie 1528 (7036), la Iași, Petru-voievod, domnul Moldovei, dăruiește prin uric lui Toader logofăt pentru dreaptă și credincioasă slujbă, satul Brănești pe Sitna, amândouă cuturi-le cu mori pe Sitna, cumpărate de domn cu 550 zloți de la Tatea, fiica lui Albul Farcovici și de la nepoata ei, Sofica, fiica lui Ivanco Șterbet, pe care aceștia îl aveau de la Marușca, soția lui *Coste Posadnic*, fiica lui Pânticel, nepoata lui Iliș, ceșnic din privilegiul acestuia de la Alexandru-voievod, căruia i-au dat în schimb un sat la Botne, Cogiuşna, ce-l cumpărase cu 550 zloți tătarești de la frații *Costea și Fedor posadnici*.⁶

Peste o lună, la 7 aprilie 1528, copiii lui *Coste Posadnic* aveau să vândă partea lor de moștenire – "a treia parte de sat ce fusese luată de domn de la Fătul, pârcălab de Cioburciu și suorile acestuia, *Stanca, Solomia, Neagşa, Ana și Anghelina, copiii lui Coste posadnic*".⁷

La 1 martie 1548 (7056), Iliș-voievod, domnul Moldovei întărește slugilor sale Bran, Mihuț, Ion și Simion drept arie jumătate din <silieștea Hrușca, până la Gura Curvei>, cumpărată de la ficele lui *Coste Posadnic*, Neagşa și Anghelina, <cu 280 zloți tătarești> din privilegiul lor de la Ștefan-voievod cel Tânăr.⁸

În cele câteva documente

amintite mai sus, care fac trimitere la neamul lui Coste pârcălab de Soroca, rudele (tata, fratele) lui, dar și însuși Coste sunt menționați ca *posadnici*. Tot *posadnici* (Lelești, Șendreni) avea să se numească o perioadă de timp și moșia urmașilor lui Stan Posadnic.

Care ar fi, totuși, explicațiile privitor la uzul și semnificația cuvintelor *posadnic*, *posada* de la care a derivat și numele *Posadnic* – purtat de Stan, Toader, Coste?

Dicționarul Enciclopedic⁹ explică:

Posadă¹ s.f. (cuv. de or. sl. <sârbă, croată>)

1. (înv.) Pichet (de grăniceri); (punct de) vamă.

2. (înv.) Trecătoare îngustă în munți. <> vamă cerută în trecut la această trecătoare. ◇ (în Ev. Mediu) Obligație a țăranilor dependenți de a sta de strajă în preajma trecătorilor din munți. ◇ Loc întărit în mod natural (care servea ca punct de vamă).

3. (pop.) Curătură (în pădure). ◇ Loc neted pe un deal sau pe un munte unde a existat o așezare umană.

Posadă² s.f. (<ucr. *posad*.) (pop.) Pârghie cu ajutorul căreia se reglează înălțimea pietrelor morii (de apă sau de vânt) pentru a se obține calitatea dorită a făinii.

Explicațiile pe care le oferă dicționarul lui S. Ojegov¹⁰ sunt următoarele:

Posad-, a 1. (în antic., incl. în Rusia Medievală) Parte comercial-industrială a unui oraș, amplasată, de obicei, în afara zidurilor orașului.

2. Suburbie, mahala (înv.) // adj. *posadnici*, *oameni posadnici*; (în antic. și în Ev. Mediu în Rusia) – meșteșugari și târgoveți.

Cuvântul *posad* este de origine slavă, și ar însemna, după cum se vede din explicațiile lui S. Ojegov, o suburbie, o așezare în afara orașului, sau a unei cetăți, ai căror locuitori s-au numit *posadnici*. B. P. Hașdeu susținea că *posada* era o dare din care se achiziționau lucrurile necesare pentru existența și întreținerea unei garnizoane din cetate¹¹. Iar, în *Cronica Hușilor*¹², Melchisedec afirma că *posada* era o *dabila* plătită de locuitorii așezați în suburbiile (mahalalelor) orașelor medievale sau pe un alt domeniu al statului.

Historicul I. Bogdan susține că pe timpul domniei lui Alexandru cel Bun, apoi și pe timpul urmașilor săi, *pârcălabul* era denumit *namestnic* sau *posadnic*¹³, iar funcția ar putea fi o creație locală, provenită de la cuvântul slav *posad*, care înseamnă suburbie, mahala. Ion Bogdan, având la îndemână un bogat material documentar a accentuat că *posadele* erau nu altceva decât suburbiile cetăților sau orașelor antice și medievale, locuite de *posadnici*, populație amplasată în afara cetății.

În Polonia, *posada* se identifica, de multe ori, cu *stroza* (straja), adică paza unei cetăți. Totodată, în limba polonă sau în cea rusă (după Ojegov) *posada* nu a însemnat o "dare", ci mai curând un "loc", o poziție, un târgușor. Și totuși, la 12 martie 1439 (6947), la Suceava, domnii Moldovei, Ilie-voievod, și fratele său Ștefan-voievod, dăruiesc, în fiecare an, uric mănăstirii de pe Moldovița, zece buți de vin și *po-*

sada (n. n.) de pe Moldova cu tot venitul ei, luând în schimb satul Todirești de pe Moldova cu tot venitul lui. Credința domnilor și a fiului lui Ilie VV, Roman VV, Sfat domnesc, blestem. Dienis logofăt, a scris Pașco grămătic¹⁴.

În documentul de mai sus, cuvântul *posadă* are semnificație de obligație, datoria de muncă a unei anumite categorii de locuitori din Moldova.

De fapt, această primă mențiune a cuvântului *posada*, cu sens de obligațiune, e cu mult mai veche și provine din secolele în care românii conviețuiau cu slavii. Într-un document datat cu 13 decembrie 1421, găsim menționat cu titlu de *posadnic* și pe un dregător public care, la acea vreme, putea îndeplini funcția de pârcălab, introdusă mai târziu.¹⁵

Posibil ca acest *posadnic*, ulterior *pârcălab*, menționat la 23 mai 1436 să nu fi fost altcineva decât tatăl lui Coste pârcălab de Soroca. Un alt *posadnic* atestat documentar a fost *Fedor*, fiul lui *Stan posadnic*, vornic în Sfatul domnesc în anii 1451-1455. Coste a fost cel de-al treilea *posadnic* pârcălab de Soro-ca, amintit pentru prima oară la 1499.

Toate aceste trei personalități, *Stan*, *Fedor* și *Coste* au îndeplinit mari funcții publice, funcții responsabile în administrația voievozilor Moldovei, *Iliaș*, *Alexandru al II* și *Ștefan cel Mare*, fiind nu doar simpli percepători, strângători de dăjdii, ci pârcălabi, conducători ai unor unități administrative cu centre puternice, susținute material și financiar de locuitori înstăriți, fapt confirmat prin documentele de mai jos:

La 22 august 1447 (6955), la Suceava, *Petru-voievod*, domnul Moldovei,

în memoria tatălui său, *Alexandru-voievod*, scutește satele mănăstirii Neamț, *Temișești*, *Dvorenești*, *Crâstienești*, *Bălosești*... de dare de *posadă* (n. n.), iliș, podvoadă, jold și de la lucru la mori și cetate, având drept de judecată asupra oamenilor din aceste sate, în afară de oamenii de la oaste, când "domnia mea va merge cu viața sa"¹⁶

La 20 ianuarie 1456, *Petru Aron*, domnul Moldovei scutește locuitorii satului și pe cei din siliștea lui *Dienis*, sate ale mănăstirii *Humor* de toate dările și muneile către domnie: *posadă* (n. n.), podvoadă, iliș, jold, cetate, mori, vornicii și pripășarii să nu-i judece, nici gloabă sau tretină să nu ia de la ei.

Documentul lui *Ștefan cel Mare*, datat cu 19 martie 1466 pare să nu fie ultimul în care se amintește cuvântul *posadă*. În memoria părinților săi și în sănătatea sa, domnul Moldovei dă "mare scutire și mare slobozenie", pentru cinci ani, oamenilor care se vor așeza în satul *Negoiești*, pe *Pârăul Negru* al mitropolitului de *Roman*, chir *Tarasie*, de toate dările și slujbele domnești: iliș, podvoadă, *posadă* (n. n.), jold, lucru la cetate la mori, căratul buților cu vin și cositul fânului, dreptul de judecată asupra lor avându-l numai mitropolitul sau dregătorii lui și domnul când cuiva mitropolitul nu-i va face dreptate".¹⁷

Posadnici ar fi putut fi și *pârcălabii* de mai târziu sau *subalteronii* acestora, pomeniți în timpul domniei lui *Alexandru cel Bun*; *posada*, ca o contribuție materială și financiară prestată de unele pături sociale, a fost atestată în timpul domniei urmașilor acestuia. *Posadnici* ar fi putut fi și

dregătorii sub supravegherea cărora se aflau unele categorii de locuitori, ei fiind *responsabili* de lucrările de construcție a întăriturilor din jurul orașelor medievale, folosite ulterior ca refugiu în caz de primejdie.

Posada, ca dare, a fost anulată în anul 1475, fiind desființată de Ștefan cel Mare. Drept motiv a servit distrugerea de către turci, la 1476, a tuturor fortificațiilor ce le aveau orașele Moldovei, pe care, ulterior, voievodul le-a și reconstruit.

Posada se folosea nu numai pentru construcțiile de fortificații urbane, ci, probabil, și pentru construcția unor puncte strategice, care apărau trecerile, drumurile de acces spre vreun centru populat sau aflat în preajma acestuia. Cam același fusese și rolul *posadei* de pe Moldova, aflată în stăpânirea lui Oană Pântece (rudă cu Coste pârcălab de Soroca).

La 26 mai 1449 (6957), în Târgul de Jos, Alexandru-voievod, domnul Moldovei, întărește drept uric mănăstirii Moldovița *posada* (n. n.) de pe Moldova, dania lui Oană Pântice din uricul lui. Scrie Vulpaș.¹⁹

Istoricul român N. Grigoraș susține că *posada* ar fi fost o prestație pentru lucru de poduri sau la strajă, amintită separat, o taxă ce se încasa de la cei ce se foloseau de trecerea peste munte, peste ape, de la intrarea în orașe, sau de la trecerea prin vaduri, "la îmbunătățirea și păstrarea acestora", remunerare care nu se putea face decât pentru un lucru public și nu pentru un loc obligatoriu de trecere, la o potecă de munte sau peste o apă.

Cercetătorul Ursu susține că adevăratul

sens al cuvântului *posadă* este cel de *suburbie a unei cetăți*, dar poate avea și semnificație de *dare pentru construcția și întărirea cetăților*, fiind "în același timp și prestație". Contrazicându-l, N. Grigoraș susține că pentru construirea și repararea cetăților, în Moldova exista obligația lucrului la cetate²⁰

În Țara Românească, *posada* este menționată mult mai devreme, iar documentele ce amintesc despre *posadă* se referă la o perioadă mai îndelungată. Noțiunea de *posadă* se utiliza încă pe timpul lui Mircea cel Bătrân, înainte de 1418. Voievodul român sugerase dregătorilor să scutească viitorii locuitori ai unui sat de la gura Ialomiței, proprietate a mănăstirii Cozia, de diferite dări, printre care se amintea și *posada*. "Oricine ar dori să meargă în satul mănăstirii... să fie slobod de orice dajdii... *posadă* sau muncă".²¹

În doar două din documente în care se amintește cuvântul *posadă* se conțin detalii mai clare referitoare la felul în care se efectua *posada*. Primul act, dotat cu 9 ianuarie 1498, amintește de scutirile acordate de către Radu cel Mare, voievod al Țării Românești, locuitorilor din satul Buhna, posesie a mănăstirii Tismana. Locuitorii satului Buhna nu erau obligați să hrănească sau să dea cal, nici *posadă*, nici poteci, să nu iasă nici la muncile domniei ... să nu lucreze nici la cetate, nici la mori, nici la poduri.²² În cel de-al doilea document, ieșit din cancelaria aceluiași domn, se vorbește despre scutirea țăranilor din satul Topești, posesie a mănăstirii Tismana: "nici la cetate, nici la morile domniei să nu lucreze, nici *posadă*, nici poteci să nu facă". Docu-

mentele confirmă că una din îndatoririle țăranului român, *posada*, era legată de muncile obligatorii la cetate și poteci.

În lucrarea sa, N. Grigoraș amintește despre o scrisoare pe care Neagoe Basarab o adresase brașovenilor (probabil după 1517) care omorâseră niște călători veniți din Țara Românească: "Domnia mea știu că am pace de la înălțimea sa craiul, domnul nostru, iar de la voi în orice vreme am răzmeriță și sunt nevoit, pe aceste vremuri de iarnă, să țin pe săraci la *posadă*".²³ Dorind să explice sensul cuvântului *posadă* inclus în respectivul document, I. Bogdan detalia: *de pază la graniță*; cf. *posadă* – *pichet de graniță*.²⁴ Un alt exemplu amintit în lucrarea lui Nicolae Grigoraș face trimitere la o tradiție locală, consemnată de mitropolitul Neofit al Țării Românești, care nota că în anul 1462, cetatea Poienari, înconjurată de turci și tătari, în care se afla Vlad Țepeș, a fost atacată cu tunuri dinspre partea de răsărit, de pe un alt munte, unde se aflau de pază plăieșii și care se chema *posadă*.²⁵ Referindu-se la semnificația cuvântului *posadă*, Nicolae Grigoraș²⁶ admite că, la începuturi, *posada* a însemnat obligația unor categorii de locuitori de a construi întărituri pentru centrele urbane sau pentru aglomerațiile de negustori și meseriași de pe lângă unele cetăți, mai apoi, a fost transformată în îndatorirea de strajă, de pază, iar și mai apoi în contribuție pentru întreținerea garnizoanelor. *Posada* din sus de Baia, pe Moldova, fusese, probabil, un *loc întărit*.

Cititorul nostru cunoaște, desigur, că ținuturile moldovenești ale arealului românesc s-au aflat într-o

nesiguranță mult mai mare decât alte regiuni românești. Populația băștinașă credea în puterea ocrotitoare a centrelor fortificate și în cea a cetăților. Or, în cetăți erau instalate primele reședințe ale pârcălabilor, conducătorilor regionali și de vămi. Ca să poată rezista vitregiilor s-au înconjurat cu ziduri puternice și mănăstirile românești. De-a lungul drumurilor comerciale, cu scopul de a păzi bunurile târgoveților se construiau fortificații cu loc de popas pentru negustori. Un asemenea loc a fost și *Măta-revi Kameni*, un punct de vamă de pe Nistru.

Desigur, *posadnicii* nu pot fi considerați *strângători de posadă* deși, o singură dată, la 1 august 1444, sunt amintiți printre slujitorii fiscali ai timpului²⁷, mai apoi, după cum susține Nicolae Grigoraș, dispărând din documentele sec. XV și reapărând în cele din sec. XVI.²⁸

Nicolae Grigoraș analizează detaliat documentul din 7 martie 1528, în care sunt amintiți *frații Coste și Fedor posadnici și Marușca soția lui Coste Posadnic*²⁹ și la cel din 18 martie 1546, în care sunt menționați "*copiii unui Coste posadnic*".

De fapt, acestea nu sunt singurele documente în care sunt pomeniți *posadnicii*. Termenul apare în mai multe documente: la 23 mai 1436, 11 august 1445, 12 martie 1548, 1551 (*s. Posadnici*), 28 aprilie 1552... Este interesant însă faptul că în toate documentele e amintită una și aceeași familie: copiii, nepoții, strănepoții și străstrănepoții lui Stan, Coste și Fedor Posadnic, familie a cărei istorie o prezentăm în lucrarea de față "o istorie nu a unui *Coste posa-*

dnic” sau a unui Coste ce fusese “*posadnic – pârcălab de Soroca*”, ci a unui neam de mari nobili, înrudit cu cele mai proeminente figuri ale sec. XVI-XVII.

Desigur, eroii noștri *Posadnicii* – *Stan*, *Toader* (Fedor) și *Coste* reprezentanți ai marii nobilimi, martori în Sfatul domnesc nu erau *strângători de posadă*, ci, conform documentelor interne, ei ar fi putut fi mai curând *administratorii unor posade*, ai unor suburbii de orașe medievale, cetăți sau puncte fortificate îndeplinind funcții administrativ-militare.

Cel mai notoriu exemplu rămâne, totuși, *pan Coste Posadnic*, pârcălabul de Soroca, feciorul lui *Stan Posadnic* și al *Maricăi*, soțul *Marușcăi*, descendentă din familia *Jurca Pânticel*.

La 1436, *Stan Posadnic* fusese martor în Sfatul domnesc. Era căsătorit cu *Marica*, fiica lui *Mihail*, soră cu *Toader*, *Costin* și *Isai Peritschi*.

Stan și *Marica* au avut 4 copii (?): *Coste* pârcălab de Soroca, *Toader* (Fădor), *Filip* (Hilip) (?) și *Giurja Pacurariul* (?)

Giurja Pacurariul. Numele lui este amintit într-un document din 14 martie 1500, prin care Ștefan cel Mare îi oferea carte de danie pentru satul *Todirești* de pe *Pereschiu*, feciorilor *Maricăi*, lui *Coste*, pârcălab de Soroca, lui *Toader* și lui *Giurja Pacurariul*.³⁰

Hilip (Filip) (?) posibilul fecior al lui Stan Posadnic, a avut doi copii (*Iursa* și *Andrei*), copiii acestora fiind și strănepoții lui *Stan Posadnic*. Împreună cu alte rude, aceștia vând anumite părți din localitatea *Posadnici* (Lălești) pe *Jijia*, fapt confirmat de documentul de mai jos:

1575 (7083) mai 17 Iași. Petru-voievod, domnul Moldovei, întărește Anghelinei două părți din jumătatea de sat *Lălești*, numit acum *Posadnici*; părțile din mijloc, cu loc de moară în *Jijia*, pe care le-a dat soțul ei, *Toma Berheci*, al doilea pisar, pentru că nu a trecut-o în privilegiul de cumpărătură de pe *Sitna*, cu loc de moară; el cumpăraseră părțile din *Lălești* cu 900 zloți tătarești de la *Ionascu*, *Toader*, *Zaharia*, *Sava*, *Sofica*, *Drăghina*, *Solomia*, *Dumitra* și *Anghelina*, copiii *Urișei*, nepoții lui *Filip* și de la verii lor *Ieremia* și *Odochia*, copiii lui *Andrei*, *Cozma*, *Ion*, *Lucoci*, *Simion*, *Matei*, *Marica*, *Ana*, *Antima* și *Anghelina*, copiii lui *Nicoară* și *Marica*, fiica *Anghelinei*, toți nepoți și strănepoți lui *Stan posadnic* (n. n.), din privilegiul de danie al acestuia de la *Ilie-voievod*; *Ieremia* și *Odochia* au vândut toată partea tatălui lor *Andrei*, dând fratelui și surorii lor *Focșea* și *Marița* pentru părțile lor din alte ocine. De asemenea, domnul mai întărește *Anghelinei*, soția lui *Toma Berheci*, surorii și fraților ei, *Solomia*, *Simion* și *Toader*, copiii lui *Ionasco păhărnicele*, nepoții *Neacșei*, strănepoții lui *Coste Posadnic* și ai lui *Stan Posadnic* (n. n.) din același privilegiu, jumătate de sat din *Șendreți*, numit acum *Posadinici*, jumătatea de sus.³¹

Iursa. Conform documentului este fiul lui *Hilip* și nepotul lui *Stan posadnic*. Copiii acestuia, *Ionesco* și *Toader*, împreună cu verii lor *Ieremia* și *Odochia*, copiii altui fecior al lui *Hilip*, *Andrei* (*Andrușco*) (?) vând părți din *Lelești* (*Posadnici*), fapt ce confirmă că *Andrușco* și *Iurșă* sunt într-adevăr nepoții lui *Stan Posadnic*.

Istoria copiilor și nepoților lui Hilip (Filip) se termină cu părere de rău aici. Până la acest moment nu au fost încă descoperite alte documente relevante. Să sperăm că s-au păstrat, totuși, pe undeva urmele lăsate de strănepoții lui Stan Posadnic.

Toader (Fedor) Posadnic, alt fecior al lui Stan Posadnic și al Maricăi a fost vornic și martor în Sfatul domnesc la 1454-1455. A avut patru copii: Isalco, Draghina, Romașco și Neacșa din Bârjoveni, ținutul Neamț.³²

Draghina, fiica lui Toader Posadnic avusese un băiat, Ionaș care, la 1546, vânduse parte din Bârjoveni, ținutul Neamț, lui Toader Băloș, pisar.³³

Neacșa a avut cinci copii: Crăciun, Nicoară, Urâta, Dragna și Ciomordea:

La 12 martie 1548 (7056) <Iliăș-voievod, domnul Moldovei> întărește uric lui Stănilă, Ghidion și Bratu, jumătate din satul Hrușca, partea de sus, cumpărată cu 200 zloți tătarești

de la Magdușa și Frațian, copiii Stancăi și de la Crăciun, Nicoară, Urâta, Dragna și Ciomordea, copiii Neacșei, toți nepoți al lui *Coste Posadnic* din privilegiul de la Ștefan-voievod cel Tânăr, pe care s-o stăpânească pe din două.³⁴

Urmașii lui *Stan, Coste, Toader*, precum și *Crăciun Posadnic*, feciorul Neacșei și strănepotul lui *Toader Posadnic*, vinde la 1604 satul Păcurărești cu iezorul Geamănul, ținutul Chicheci, lui Nistor Ureche.³⁵

La 17 mai 1583, copiii lui Nicoară vând și ei părți din *Posadnici* (Lelești) lui Toma Berheci, pisar, și altora. Să fie oare aceste două mărturii ultimele mențiuni despre strănepoții lui Toader Posadnic. Există oare undeva printre documente numele lui Andrei și a verișorilor lui, Cozma, Ion, Luco-ci, Simion, Matei, Marica, Ana, Antimia, Anghelina, Erina, ale copiilor și strănepoților lor? E un răspuns mult-așteptat pentru a putea continua ramura genealogică a lui *Toader* și *Coste*, feciorii lui *Stan Posadnic*.

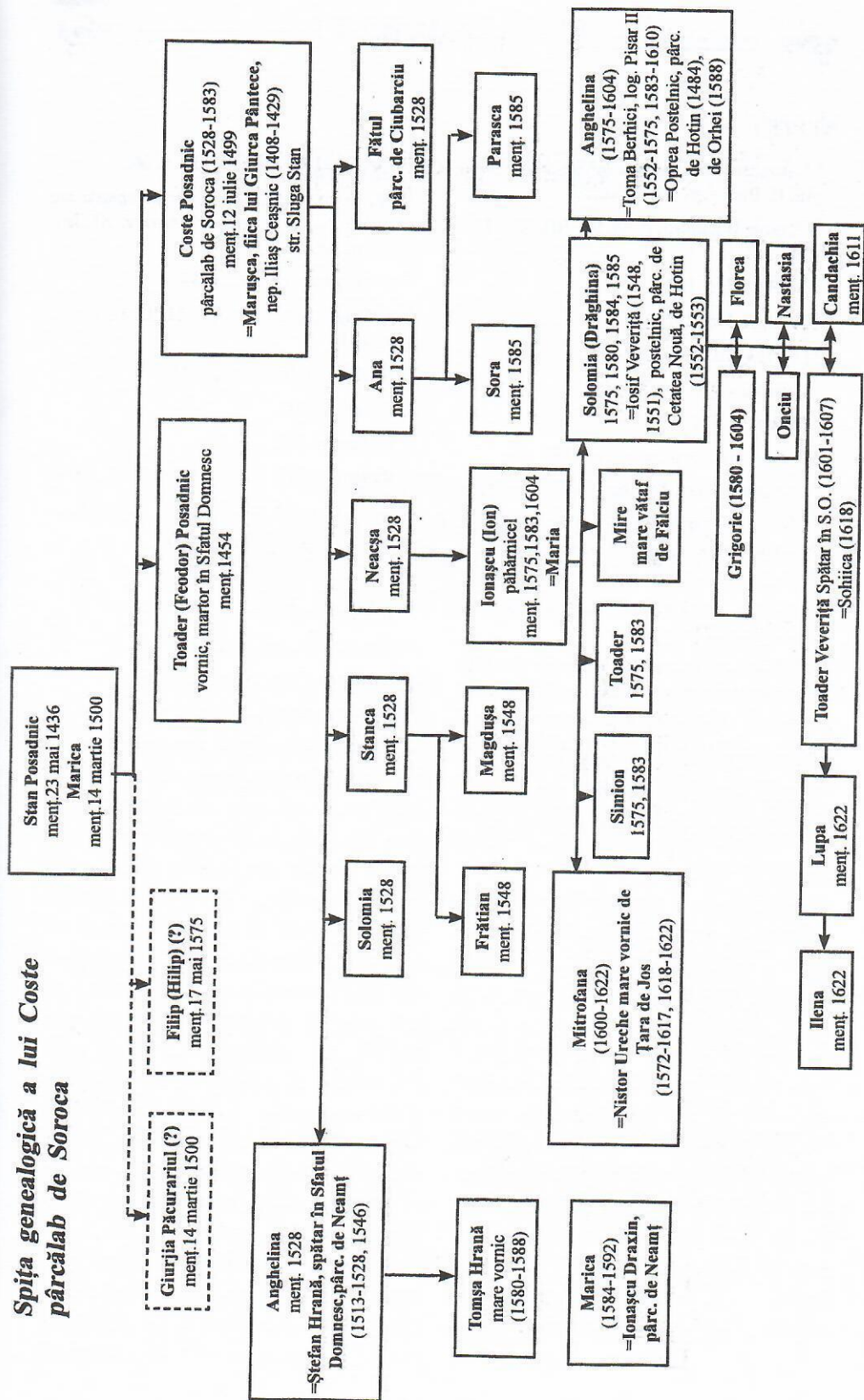
SUMMARY

The author describes the social category of 'posadnici' and tries to offer an etymological explanation of this term and its provenience, also describing the posadnici which affected directly the region of Soroca and were mentioned in different documents of that time. At the same time, the author mentions

they could be the later 'parcalabi' or 'dregatori' and 'posada' would be a fortress's or a borough's suburb, 'posadnici' being its administrators. The article also presents the lineage of Toader and Coste, the sons of Stan Posadnic.

Recenzenți: Demir Dragnev; Ion Gumenii

Spița genealogică a lui Coste părcălab de Soroca

NOTE:

- ¹ I. Bogdan. *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, indice.
- ² Catalog, București, d. 85, 91, 101, 116, 153, 174.
- ³ DRH, A, I, d. 152.
- ⁴ DRH, A, I, d. 257.
- ⁵ DRH, A, III, d. 253, p. 454.
- ⁶ Catalog, vol. I, Iași, d. 546.
- ⁷ Ibidem, d. 571.
- ⁸ Ibidem. București, vol. I, d. 438.
- ⁹ *Dicționar Enciclopedic*, Cartier, 2001, p. 717.
- ¹⁰ S. Ojegov *Dicționar* (Moscova, p. 1986, p. 489.
- ¹¹ *Arhiva Istorică a României* I₂, p. 153
- ¹² Ibidem. p. 129.
- ¹³ I. Bogdan, *Documentul Rizenilor din 1484 și organizarea armatei moldovenești*, p. 53.
- ¹⁴ Catalog, Iași, vol. I, d. 80.
- ¹⁵ DIR, A, sec. XIV, XV, vol. I, nr. 49.
- ¹⁶ Catalog, Iași, vol. I, 1989, d. 119, p. 62.
- ¹⁷ Catalog, Iași, vol. I, 1989, d. 190, p. 87.
- ¹⁹ Catalog, Iași, vol. I, d. 131, p. 66.
- ²⁰ N. Grigoraș. *Despre dările personale ale populației ... În: Cercetări Istorice*, XI, Iași 1980, p. 308-910.
- ²¹ N. Grigoraș, *Op. cit.*, p. 34.
- ²² N. Grigoraș, *Op. cit.*, p. 311; DRH, B vol. I, nr. 291.
- ²³ N. Grigoraș, *Op. cit.*, p. 311.
- ²⁴ Ibidem, p. 311.
- ²⁵ Ibidem, p. 311.
- ²⁶ Ibidem, p. 312.
- ²⁷ DRH, A, vol. I, nr. 249.
- ²⁸ N. Grigoraș, *Op. cit.*, p. 310.
- ²⁹ Catalog, Iași, vol. I, d. 546.
- ³⁰ DHR, A, vol. III, d. 253.
- ³¹ Catalog, Iași, vol. I, d. 986.
- ³² A. Gonța, DIR, A, Indice, p. 205.
- ³³ DIR, A, XVI-I, p. 417-418.
- ³⁴ Catalog, Iași, vol. I, d. 729.
- ³⁵ DIR, A, XVII, vol. I, 148.

Valentin CONSTANTINOV

**RADU MIHNEA
ȘI RELAȚIILE POLONO-OTOMANE
ÎN PERIOADA DE DUPĂ BĂTĂLIA
DE LA HOTIN DIN 1621**

Încercarea lui Gașpar Grațiani de a scoate Țara Moldovei din aria de influență a Imperiului Otoman s-a soldat cu un eșec lamentabil. Imediat după aceasta, s-a organizat o campanie militară otomană de proporții, care urma să se transforme într-un război triumfător împotriva Poloniei. Vecinul de la miază-noapte al Țării Moldovei contribuisese la evenimentele derulate în a doua jumătate a anului 1620 prin importante contingente militare trimise în zonă, dar care au fost zdrobite în bătălia de la Țuțora, în septembrie al aceluiași an. În a doua jumătate a anului 1620 s-a mai produs un eveniment ce a contat mult pentru soarta de mai departe a țărilor române. În Muntenia, în locul lui Gabriel Movilă, care simpatiza evident cu polonezii și care a fost numit domn prin intervenție poloneză, a fost instalat în scaun Radu Mihnea. Devenise deja clar că bătălia

de la Țuțora fusese doar începutul unei lupte ce avea să mai dureze încă ceva timp. Totodată, anul 1621 a fost cel care a contat foarte mult pentru afirmarea lui Radu Mihnea ca mediator în conflictele dintre Polonia și Imperiul Otoman.

Anul începuse sub auspiciile atacurilor tătarilor în Polonia și a cazacilor în Moldova. Chiar în primele lui luni, cazacii au atacat și ars cetățile Akerman și Chilia¹. Bailul Veneției de la Constantinopol, Almorò Nani, îi raporta dogelui despre amploarea acțiunilor căzăcești². În câteva din scrisorile ambasadurilor de la Constantinopol, datele cu 19 martie 1621, se vorbea și despre incursiunile tătărești din Moldova³, precum și despre intrarea polonezilor în țara de la est de Carpați⁴. La 10 aprilie, același an, Gabriel Bethlen îl anunța pe Devlet Ghirai despre manevrele polonezilor, cerându-i, totodată, ajutor⁵.

Până a se implica activ în conflictul din țara vecină, domnul Țării Românești avea nevoie să rezolve problemele apărute la Constantinopol. Almoro Nani îi raporta dogelui despre intrigile țesute la Poartă împotriva lui Radu Mihnea⁶.

Între timp, situația din Moldova se stabilizase puțin. La 20 mai, Teodor pârcălabul Sorociei, îi relata lui Toma Zamoiski despre evacuarea tătarilor din Soroca⁷. Din acel timp datează și știrile despre negocierile de pace polono-otomane. Inițiativele polonezilor erau, însă, blocate de intransigența otomană, care nu ar fi acceptat încheierea păcii, dacă adversarii nu i-ar fi asigurat că vor respecta "legea strămoșească" a Imperiului – cine vrea să trăiască în bună pace cu otomanii trebuie să plătească o dare anuală. Despre aceste pretenții ale otomanilor, Radu Mihnea îi comunica, la 20 mai 1621, lui Gabriel Bethlen: "Puternicul împărat s-ar opri oarecât de la pornire <de război *n.ns.*>. Rezultatul acelor negocieri n-ar fi altul și chiar de-ar putea fi, ci numai acela, că dacă vrea Țara Leșască să-și plece capul puternicului împărat, ar da dare o sumă anuală, pe care ar plăti-o în fiecare an, după cum fac Ardealul, Țara Românească și Moldova și multe alte țări. Își plătesc darea anual, sunt în pace până în ziua de azi (altfel voia puternicului împărat nu poate fi împiedicată), căci (zicea), legea turcească spune așa că orice țară își pleacă capul puternicului împărat și dă dare, niciodată puternicul împărat nu poate merge cu oaste împotriva țării aceleia"⁸. Despre oportunitatea tratativelor cu otomanii îi scria regelui Sigismund III, la 29 mai 1621, și Gheorghe Zbaraski, castelanul Cracoviei. Acesta

îl sfătuia pe rege să ia o inițiativă cu privire la negocieri, trimițându-l, în acest scop la Constantinopol pe italiianul Felicia Bestia⁹. Evenimentele ce se derulau în jurul Moldovei îl interesau și pe guvernatorul Transilvaniei, Ștefan Bethlen, fratele principelui¹⁰, care îi atrăgea acestuia atenția asupra necesității de a asigura protecția împotriva unor atacuri venite de pe teritoriul Moldovei¹¹.

Poziția intransigentă a părților implicate în conflictul din Moldova a condiționat decizia sultanului de a întreprinde o campanie împotriva Poloniei, pentru a o îngeunchea. Fără îndoială, o asemenea perspectivă nu era agreată de nici unul dintre capii țărilor Române. Ruperea echilibrului printr-o victorie otomană ar fi adus prejudicii majore sistemului politico-juridic al țărilor române. Acest lucru l-a înțeles și Radu Mihnea, obligat de forța împrejurărilor să participe, totuși, la campania otomană împotriva Poloniei¹².

Unul dintre cele mai plauzibile motive ale acestei campanii a fost relevat de cronicarul Miron Costin: "Că înțelegându împărăția de pierirea oștii leșăști de Schinderu-pașea, avea nădejdea că pre lesne va putea să cuprindze den crăiia leșască o parte, socotindu că ce au fostu fruntea oștilor leșăști și slujitori vechi au pierit în Moldova, nu or avea leșii nice o putere să stea împotrivă"¹³. Însă, armatele conduse de Schender-pașa, care un an în urmă realizaseră o mare victorie, în 1621, fiind conduse de însuși sultan, au întâmpinat o rezistență îndârjită din partea armatelor poloneze, cei mai viteji dintre care s-au dovedit a fi cazacii¹⁴. Supărat că nu-i poate învin-

ge pe polonezi, sultanul își înlocuise, chiar în timpul conflictului, vizirul: "Schimbășă împărăția pre veziriul în scârbă că n-au fostu harnic a lua tabăra cazăcească"¹⁵, după care a vrut să-l omoare pe Alexandru Iliăș¹⁶. Știrea aceasta este confirmată și de un document de epocă¹⁷.

Deruta în care intrase armata otomană i-a oferit lui Radu Mihnea posibilitate de acțiune. Domnul Țării Românești și-a dat seama cum trebuie să acționeze și a procedat la medierea înțelegerii dintre turci și polonezi. În toiul luptelor, el l-a trimis în tabăra poloneză pe Batiște Veveli: "A treia dzi a lui septevrie au venit în tabăra leșască de la Radul Vodă, domnul muntenescu, Batiște Veveli, om de neamul său criteanu, dzicu să hie fostu cu știrea veziriului, îndemnându pre leși să trimață sol de pace la turci. Și nu s-au apăratu leșii, ce au trimis foarte om cu ispravă de la sine, anume Zelenschii, să întrebe, putea-vor să primească soliile la împărăție, au ba. Și de atuncea îmbla și cu soliile, iară și sângele bieților oșteni mai multu se vărsa din toate părțile între dânșii, în toate dzilele și în tot ceasul"¹⁸. Din aceste rânduri rezultă că domnul Țării Românești depunea eforturi constante pentru a-i împăca pe cei care se războiau și de a-i determina să încheie pace. După spusele lui Miron Costin, solul polon, Zelenschii, s-ar fi întors în tabăra polonă pe 15 septembrie¹⁹. După 16 septembrie, o altă solie a lui Batiște Veveli a fost din nou trimisă de Radu Mihnea în tabăra polonă. Din cele descrise de Miron Costin, rezultă că polonezii ar fi cerut, între timp, ca turcii să le trimită ostatici. În viziunea otomanilor, acest fapt nu era demn de

statutul lor²⁰. Între timp, se zvonise că la Liov ar fi venit însuși regele polon. Această știre i-a determinat pe otomani să se așeze, totuși, la masa tratativelor. Învoirea s-a produs, după toate probabilitățile, tot prin mijlocirea lui Radu Mihnea²¹. Miron Costin descrie cum au decurs tratativele de la sfârșitul lunii septembrie, în urma cărora s-a încheiat pacea: "Multu au stătut turcii să priimască leșii cevași biru, ce leșii nici să pomenească acestu lucru n-au priimit"²²". Până la urmă, la 29 septembrie 1621, pacea a fost încheiată²³.

Miron Costin menționa că, după retragerea oștirilor otomane și "punerea în obezi" a lui Alexandru Iliăș, turcii au dat Hotinul lui Radu Mihnea²⁴. Acesta a și fost un prim pas către triumful politicii lui Radu Mihnea. La acel moment, el îi convinge pe aproape toți că este omul cel mai credibil, atât în ce privește devotamentul cu care slujea Porții, cât și în ceea ce ține de principiile de nonbelligerantă, promovate față de adversarii acesteia. Faptul că cetatea Hotin, acest punct strategic extrem de important din nordul Moldovei, îi revenise, conform tratatului de pace, domnului Țării Românești poate fi privit drept fază premergătoare succesului diplomatic și politic de mai târziu al lui Radu Mihnea.

Cetatea Hotin s-a aflat sub autoritatea domnului Țării Românești doar o lună de zile, până a fost numit un nou domn al Moldovei. La 5 noiembrie 1621, călugării de la Moldovița scriau bistrițenilor despre statornicirea păcii în Moldova și despre reșezarea în scaun a lui Ștefan Tomșa²⁵. Din 8 noiembrie 1621 datează o scrisoare din care rezultă că Radu Mihnea se afla pe

atunci în scaunul său de la Târgoviște, iar oștile tătarilor și ale turcilor erau la Tecuci²⁶.

Dar cu toate că pacea polono-otomană fusese încheiată, au mai continuat, totuși, discuțiile referitor la ce urma să dețină scaunul Țării Moldovei. Partea polonă insista ca domn al Țării Moldovei să fie numit un favorit ori, cel puțin, un amic de-al polonezilor. O știre care ajunsese la Veneția la 4 decembrie 1621 anunța că sultanul va numi în scaunul Moldovei un domn "prieteni al leșilor"²⁷. Din acest moment, devenise clar că Ștefan Tomșa nu va mai sta mult în fruntea Țării Moldovei. Acest fapt era determinat, în primul rând, de opoziția Poloniei, care nu vedea cu ochi buni revenirea în scaun a unui domn care în trecut îi pricinuisese atâtea probleme.

Începutul anului 1622 a fost marcat și de insistențele venețianului Locadello de a obține scaunul Moldovei. La 26 martie 1622, acesta ar fi fost chiar numit de către sultan domn al Moldovei²⁸. Dar, începând cu luna mai, bailul Veneției a făcut mai multe intervenții pentru a-l opri pe acest aventurier²⁹.

Concomitent, se desfășurau și tratativele polono-otomane cu privire la viitorul relațiilor dintre cele două puteri. Către sfârșitul lunii mai, Andrei Lipski îl ruga printr-o scrisoare pe Ștefan Tomșa să asigure trecere liberă marelui sol polon, Cristofor Zbaraski, misiunea căruia era de a întări tratatul de la Hotin³⁰. Ceva mai târziu, însuși Ștefan Tomșa îi cerea regelui Poloniei să grăbească trimiterea marelui sol la Poartă³¹. Faptul că solul polon urma să treacă anume prin Moldova l-a făcut pe

Ștefan Tomșa să creadă că între el și rege nu mai există probleme³², deși solul polon ducea la Poartă o scrisoare în care Sigismund susținea candidatura lui Petru Movilă, fiul lui Simion, la scaunul Moldovei³³. La 13 noiembrie 1622, solul polon ajunsese la Constantinopol³⁴. Este important și faptul că, în drum spre Constantinopol, solia polonă a trecut pe la domnul Țării Românești, traseul fiind calificat "oarecum surprinzător"³⁵ și, fără îndoială, anume în acel moment s-a pus pentru prima oară problema reînălțării lui Radu Mihnea în scaunul Moldovei și a fiului său în cel al Munteniei. Deși se știa că solul polonez va susține candidatura lui Petru Movilă, ca alternativă s-a propus și varianta menționată mai sus: cu Radu Mihnea în Moldova și Alexandru Coconul în Țara Românească.

Pentru domnul Țării Românești situația era extrem de delicată. El dispunea de o rețea importantă de susținători și agenți, dar avea și numeroși adversari. Printre ei se număra și principele Transilvaniei care, deși avea încheiat cu Radu Mihnea un tratat de prietenie în anul 1622³⁶, susținea candidatura la tronul Țării Românești a lui Gavriil Movilă, căsătorit cu o nobilă transilvăneană. La 25 iunie 1623, principele Transilvaniei îl denunța la Poartă pe Radu Mihnea, cerând înlocuirea lui³⁷. Cu o zi înainte, la 24 iunie 1623, într-un raport de la Constantinopol se amintea deja de uneltirile făcute la Poartă împotriva domnului Țării Românești³⁸.

Destinul țărilor române era, însă, hotărât. Importanța reînnoirii tratatului de pace cu Polonia³⁹ și concentrarea eforturilor pe frontul din Asia îm-

potriva Iranului au determinat grăbirea reînnoirii tratatului cu Polonia⁴⁰.

Din relatarea lui Cristofor Se-rebkowicz, trimisul regelui la Poartă, aflăm cum s-au purtat tratativele cu marele vizir, în timpul cărora s-a abordat și problema referitoare la titularii scaunelor domnești din Moldova și Țara Românească. Pe lângă modificarea unor puncte din tratat, solul polonez a cerut ca Ștefan Tomșa să fie mazilit ca "tulburător și trădător și slugă nedreaptă împărătească". Întrebat pe cine l-ar dori Polonia domn al Moldovei, solul ar fi răspuns: "Să ne dea pe cine vrea, numai pe Tomșa nu, și vom fi mulțumiți; și anume iată pe Radu care, prin virtutea lui, este bun și meritos împăraților voștri. Acesta va ști să păzească vecinătatea bună și pacea făcută între monarhi". Și asta nu întâmplător, deoarece "stăpânul meu și Republica, după cum au fost mulțumiți mai înainte cu vecinătatea lui, așa și acum nu vor fi mai puțin". Același raportor susține că solul a "stăruit să-l mazilească pe Tomșa și să dea lui Radu domnia Moldovei, iar fiului său pe cea a Munteniei"⁴¹.

Evident, condițiile cu privire la instalarea lui Radu Mihnea pe tronul Moldovei și oferirea scaunului Țării Românești fiului său au fost discutate și în prealabil cu polonezii. Posibil ca o solie a domnului român să fi negociat acest lucru la curtea regelui polon. Ori-cum, domnul Țării Românești pregătise din timp terenul pentru a acapara tronul ambelor țări. Dar pentru că, pe lângă prietenia polonezilor, mai trebuia realizat și alt obiectiv, el a întreprins măsurile de rigoare: l-a denunțat pe Ștefan Tomșa. Sugestive, în acest sens,

sunt relatările lui Miron Costin: "Nu-mai, nice într-un chip nu-l lăsa în pace Radul Vodă domnul muntenescu, ce săpându-l totdeauna și astăzi și mâine i-au venit lui Ștefan Vodă maziliia iară, în care i s-au prilejitu și moartea în Țarigrad"⁴². Mazilirea, la 5 februarie 1623, a marelui vizir Gürdjü Mehmed, susținătorul lui Ștefan Tomșa, și înlocuirea lui cu Merre Husein, un adept al încheierii cât mai grabnice a păcii cu Polonia, a fost o altă cheie a succesului lui Radu Mihnea⁴³. La toate acestea trebuie adăugate și alte aranjamente realizate în capitala Imperiului Otoman, unul dintre care ar fi căsătoria lui Alexandru Coconul cu fiica lui Scarlat, mare magnat grec, descrisă de Miron Costin⁴⁴ ca parte a aceleiași strategii a domnului român⁴⁵.

Firește, toate aceste acțiuni au asigurat succesul diplomatic al lui Radu Mihnea. La 19 august 1623⁴⁶, Cornelius Haga, ambasadorul Olandei, comunica din Constantinopol despre mazilirea lui Ștefan Tomșa⁴⁷. Realizarea lui Radu Mihnea uimise pe foarte mulți. Ambasadorul francez de la Constantinopol o consemna drept fapt nemaîntâlnit până atunci⁴⁸.

Dar reușita nemaipomenită a lui Radu Mihnea a și nemulțumit pe mulți. Nu doar pe principele Transilvaniei, care îl denunța la Poartă chiar în momentul în care acesta obținea marele său succes. Tătarii s-au arătat și ei profund iritați de acțiunile lui Radu Mihnea. Din consemnările bailului venețian de la 1 octombrie 1623 aflăm despre o incursiune a tătarilor în Moldova și Țara Românească⁴⁹, iar la 10 și 23 noiembrie 1623, diploma-tul venețian comunica dogelui despre

stăruințele tătarilor îndreptate împotriva lui Radu Mihnea⁵⁰. Tot la tătari avea să se adăpostească și unul dintre pretendenții la scaunul Moldovei⁵¹.

Anul 1624 a fost și el dominat de două evenimente majore, în care au fost implicate Moldova și Țara Românească. Primul, ratificarea păcii între Polonia și Imperiul Otoman, a constituit un moment agreabil, iar al doilea – insurgența tătărească – a adus multe necazuri atât lui Radu Mihnea, cât și țărilor pe care le conducea.

La 20 martie 1624, cancelarul polon i se adresa lui Radu Mihnea cu rugămintea de a-i permite lui Cristofor Kielszewski, trimis la Poartă cu instrumentele de ratificare a păcii din partea regelui, să treacă prin țară. Scrisoarea conține și alte informații importante. În ea, regele polonez amintește despre contribuția ce a avut-o la numirea lui ca domn al Moldovei și a fiului său ca domn al Țării Românești, subliniind că așteaptă din partea domnului român recunoștință prin soli⁵². Urmând îndemnul regelui polon, Radu Mihnea a trimis la curtea acestuia și la Toma Zamoiscki, voievodul Kievului, soli prin care îi asigura de devotamentul său⁵³.

În aceeași perioadă, la 9 iunie 1624, o solie bistrițeană primea vești cu privire la acțiunile tătarilor⁵⁴. Insurgența tătărească din anul 1624 a pus în pericol construcția politică realizată de Radu Mihnea. Domnul român risca să-și piardă stăpânirea în ambele țări române extracarpătice. În primăvara anului 1624, după ce a fost nimicită partida filoturcă, a devenit limpede că cei doi Ghirai, Mehmed și Șahin, pregătesc o revoltă împotriva Imperiului Otoman. În luna mai, Poar-

ta a decis înlocuirea lui Mehmed Ghirai cu Djanibec⁵⁵. În noua conjunctură internațională devenise clar că o confruntare otomano-tătărească devenise inevitabilă, iar prezența la Dunărea de Jos a hoardelor tătare reprezenta un potențial pericol.

Confruntarea decisivă între otomani și tătari s-a produs, probabil, în luna august și s-a încheiat cu înfrângerea turcilor⁵⁶. Din acel moment, situația devenise extrem de periculoasă. În septembrie 1624, forțele tătărești au devastat cumplit atât Moldova⁵⁷, cât și Țara Românească⁵⁸. Motivele acestei expediții erau legate de poziția și locul pe care îl ocupau Țările Române în sistemul suzeranității otomane. Atacând Moldova și Țara Românească, tătarii confirmau, de fapt, slăbirea Porții. Instituirea unui tribut asupra celor două țări românești fusese unul din scopurile urmărite de conducătorii tătarilor⁵⁹. Nereușind să-și promoveze propriul pretendent în scaunul Moldovei, frații Ghiraizi au acceptat menținerea titularilor în scaunele Moldovei și Țării Românești, în schimbul unei contribuții materiale din partea lui Radu Mihnea⁶⁰. Așadar, la începutul anului 1625, poziția lui Radu Mihnea nu mai era în primejdie⁶¹, iar Kantemir-pașa, care sălășluia în stepa Bugeacului, a și fost scos de acolo⁶². Înțelegerea încheiată între Radu Mihnea și șefii tătarilor avea să aducă liniște în Moldova și Țara Românească. Ultimul an al domniei lui Radu Mihnea s-a desfășurat fără prea mari complicații. În acest an nu au fost atestate atacuri ale tătarilor sau caza-cilor asupra Țărilor Române. Totuși (posibil în urma unui șantaj), domnul român a finanțat campaniile militare

ale lui Jahja⁶³. Și, chiar dacă principele transilvan, Gabriel Bethlen, intervenea constant cu propuneri privind schimbarea din scaun a lui Radu Mihnea⁶⁴, situația lui era prea favorabilă ca el să poată fi mazilit la un moment în care relațiile polono-otomane nu mai erau atât de încordate. Acest fapt se datora, în mare parte, eforturilor domnului român de a media pacea și buna vecinătate între cele două mari puteri. În acest context, s-au derulat și intervențiile lui în acțiunea de cedare a cetății Azov către turci, de care pomeneste și Radu Popescu vornicul⁶⁵. Comparând informația despre campania militară poloneză, întreprinsă în toamna anului 1625 împotriva cazacilor⁶⁶, cu afirmația lui Radu Popescu, stabilim că în toamna aceluși an au fost depuse eforturi conjugate în vederea anihilării pericolului ce venea din partea cazacilor aflați sub steagul lui Jahja. În această ecuație, lui Radu Mihnea îi revenise un rol extrem de important. Eforturile de temperare a cazacilor s-au încununat cu succes. Campania militară poloneză a reușit să pună capăt aventurii "sultanului Jahja". Tot pe atunci, Radu Mihnea obținuse de la ruși și cedarea Azovului.

Dacă lucrurile stau într-adevăr astfel, atunci putem afirma că acest succes diplomatic a consolidat și mai mult poziția lui Radu Mihnea, bazele cazacilor de la Azov reprezentând un pericol evident pentru siguranța teritoriilor otomane. E posibil ca anume în această zonă cazacii conduși de Jahja să-și fi efectuat raidurile distrugătoare. Reluarea controlului asupra cetății anihila pericolul. Este, așadar, explicabil de ce

sultanul, conform lui Radu Popescu, i-a acordat lui Radu Mihnea un barat și i-ar fi promis și domnia pe viață⁶⁷.

Diplomat iscusit, tactician abil, Radu Mihnea a reușit să-și câștige atât aprecierea contemporanilor, cât și pe cea a posterității. Autoritatea lui s-a impus în momente delicate pentru soarta țării. Prin clarviziunea sa, domnul român a izbutit să aplaneze un șir de conflicte grave. S-a implicat, chiar de la începutul domniei, în politica externă, reușind să se afirme prin capacitățile lui diplomatice distincte. Și-a creat o rețea importantă de informatori, slujitori și susținători, cu ajutorul cărora își promova propria politică, conformându-se la realitățile vremii. S-a pronunțat totdeauna în favoarea rezolvării prin metoda tratativelor a diferendelor existente, câștigând astfel stima marilor puteri. A știut să aprecieze corect raportul de forțe și să ia atitudini adecvate în aproape orice situație. De multe ori a excelat prin prudență, iar deciziile luate au fost pe măsura așteptărilor. Toate acestea i-au permis să realizeze performanțe mari în domeniul politicii externe, iar unul dintre motivele pentru care a reușit să obțină stăpânirea efectivă a celor două țări românești a fost sprijinul și încrederea de care se bucura în rândul marilor puteri.

Radu Mihnea rămâne una dintre personalitățile importante ale istoriei românești din primul sfert al sec. XVII, care prin inteligență și abilitate a reușit să impună modele pe care au încercat să le respecte mulți dintre cei care au ocupat ulterior scaunele Moldovei și Țării Românești.

SUMMARY

This article describes some aspects of Radu Mihnea's reign and the diplomatic relationships between the Polish and the Ottoman Gate after the Hotin battle in 1621.

The ruler, by aid of his wisdom, intelligence and ability, managed to

impose some conditions, respected by many of the people that occupied the throne of Moldova and Romania Principalities. He remained among the important personalities of our nation, who activated during the first quarter of the 17th century.

Recenzenți: Gheorghe Gonța; Ion Chirtoagă

NOTE:

¹ Veress, IX, p.229, nr.182.

² Raportul datează din 9 martie 1621 (Hurmuzaki, IV/2, p.390, nr. CDXXX).

³ Ibidem, p.391, nr. CDXXXII.

⁴ Ibidem, p.391, nr. CDXXXIII.

⁵ Ibidem, VIII, p.395-396, nr.DLXXXVI.

⁶ Raportul din 20 aprilie 1621 (Ibidem, IV/2, p.390, nr.CDXXXI).

⁷ Corfus, Ilie. *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone, secolul XVII*, p.106-107, nr.50.

⁸ Veress, IX, p.233-236, nr.186.

⁹ Hurmuzaki, Supliment II, vol.II, p.509-515, nr. CCXXXII.

¹⁰ La 31 mai 1621, el scria bistrițenilor că ar dori să dispună de știri din Moldova (Hurmuzaki-Iorga, XV/2, p.903-904, nr. MDCCLXXVIII).

¹¹ Ibidem, p.908-909, nr. MDCCLXXXII; p.909-910, nr. MDCCLXXXIII.

¹² Multe aspecte privind campania turcească împotriva Poloniei n-au scăpat de atenția observatorilor din epocă. Există numeroase știri legate de aceasta: Hurmuzaki, IV/2, p.392, nr. CDXXXVI; Hurmuzaki-Iorga, XV/2, p.914-915, nr. MDCCLXXXVIII; Ibidem, Supliment I, vol.I, p.189-191, nr. CCXCIII; Ibidem, XV/2, p.915, nr. MDCCLXXXIX; Veress, IX, p.238, nr.189; Ibidem, p.238-239, nr.190.

¹³ Miron Costin, *op.cit.*, p.76.

¹⁴ "De miratu era la împărăție și la toate capetele împărăției neînfrântă și neînpăimată hirea căzăcească, la ce strânsoare amu era" (Ibidem, p.84).

¹⁵ Ibidem, p.83.

¹⁶ Ibidem, p.85. Corfus, Ilie. *Noi informații despre români în vechi ediții polone de*

documente, în Revista de Istorie, XXI (1978), nr.3. p.492)

¹⁷ Veress, IX, p.238-239, nr.190.

¹⁸ Miron, Costin. *Opere complete*, ediție critică de P.P.Panaiteescu. - București: Editura pentru literatură și artă, 1958, p.80-81.

¹⁹ "În 15 a lui septevrie să întorsesă și solul lor, Zelenschii, trimis la vezirul și tot într-aceiași dzi au lovit turcii iară tabăra leșască la poarta Litfeji" (Ibidem, p.82).

²⁰ Ibidem, p.83.

²¹ În afară de afirmațiile lui Miron Costin, există și alte relatări despre rolul de mediator al lui Radu Mihnea în conflictul polono-otoman din toamna anului 1621: *Cronici turcești...*, vol. III, p.64; Hurmuzaki, *Supliment II*, vol.II, p.515-522, nr. CCXXXIII.

²² Merită amintită aici scrisoarea lui Radu Mihnea către Gabriel Bethlen prin care domnul român expunea aceeași dorință a otomanilor de a primi de la polonezi o dare anuală în schimbul păcii. Refuzul polonezilor de a se conforma acestei cerințe a constituit o altă cauză a izbucnirii conflictului.

²³ Miron Costin, *Op.cit.*, p.84.

²⁴ Ibidem, p.85.

²⁵ Hurmuzaki-Iorga, XV/2, p.921, nr. MDCCXCVIII.

²⁶ Veress, IX, p.240-241, nr.192.

²⁷ Ibidem, p.241, nr.193.

²⁸ Ibidem, p.243, nr.196.

²⁹ Hurmuzaki, IV/2, p.392, nr. CDXXXVII; Ibidem, VIII, p.401-402, nr. DLXXXI-DLXXXIII. Spre sfârșitul lunii mai, au fost remarcate alte tentative ale lui Locadelo de a obține scaunul Moldovei: Ibidem, p.395, nr.

- CXXXIX, iar la 11 iunie 1622, se afirmă deja că aventurierul întreține relații cu oameni influenți de la Poartă (Ibidem, p.395, nr.CDXL).
- ³⁰ Corfus, Ilie. *Documente privitoare la Istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVII-lea*, p.107-108, nr.51.
- ³¹ Hurmuzaki, E. *Supliment II*, vol.II, p.522-524, nr.CCXXXIV.
- ³² Sulkowska, Irena. *Noi documente privind relațiile romano-polone în perioada 1589-1622*. În: *Studii. Revista de Istorie*, XII (1959), nr.6, p.99-100.
- ³³ Hurmuzaki, E. *Supliment II*, vol.II, p.524-525, nr.CCXXXV.
- ³⁴ Ibidem, *Supliment I*, vol.I, p.194, nr.CCXC.
- ³⁵ Andreescu, Ștefan. *Radu Mihnea Corvin, domn al Țării Moldovei și Țării Românești*, p.36-37.
- ³⁶ Iorga, N. *Studii și documente*, IV, p.CC-CCI, nota 4.
- ³⁷ Ibidem, p.CL; Ștefan Andreescu, *Radu Mihnea Corvin, domn al Țării Moldovei și Țării Românești*, p.38-39.
- ³⁸ Hurmuzaki, IV/2, p.399, nr. CDXLVI. Această mențiune este extrem de importantă pentru înțelegerea mecanismelor de funcționare a alianțelor din cadrul Imperiului Otoman. În același timp, s-a anunțat și despre înlocuirea patriarhului Chiril Lucaris, prieten apropiat al lui Radu Mihnea (Hurmuzaki, *Supliment I*, vol. I, p.207-210, nr. CCCVI-CCCVIII).
- ³⁹ Un ahidname în acest sens a fost emis de sultan la 12-21 februarie 1623. (Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești...*, p.151-154, nr.157)
- ⁴⁰ Andreescu, Ștefan. *Op.cit.*, p.37.
- ⁴¹ Corfus, Ilie. *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone, secolul XVII*, p.108-111, nr.52.
- ⁴² Costin, Miron. *Op.cit.*, p.88.
- ⁴³ Andreescu, Ștefan. *Op.cit.*, p.37.
- ⁴⁴ Costin, Miron. *Op.cit.*, p.91.
- ⁴⁵ Andreescu, Ștefan. *Op.cit.*, p.49-55.
- ⁴⁶ Iorga, Nicolae. *Studii și documente*, IV, p.183, nr.XXXIII.
- ⁴⁷ Ultimul document cunoscut, care provine din cea de-a doua domnie a lui Ștefan Tomșa, datează din 4 august 1623 (*DIR*, A, veacul XVII, vol.V, p.240, nr.318).
- ⁴⁸ Este vorba de raportul lui Cesy către Puisyeulx, datat cu 17 septembrie 1623 (Hurmuzaki, *Supliment I*, vol.I, p.223, nr. CCCXXVI).
- ⁴⁹ Ibidem, p.404, nr. CDLII.
- ⁵⁰ Ibidem, p.405-406, nr. CDLV-CDLVI.
- ⁵¹ Ibidem, p.406, nr. CDLVII. (Andrei Pippidi, *Călători italieni în Moldova și noi date despre navigația în Marea Neagră în secolul XVII*. În: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D.Xenopol” din Iași XXII* (1985), nr. 2, p.611-621, p.612)
- ⁵² Corfus, Ilie. *Documente privitoare la Istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVII-lea*, p.114-115, nr.56.
- ⁵³ Vezi, în acest context, scrisorile lui Radu Mihnea adresate regelui și unor funcționari înalți ai Poloniei: Hurmuzaki, *Supliment II*, vol. II, p.525-527, nr. CCXXXVI-CCXXXVII.
- ⁵⁴ Hurmuzaki-Iorga, XV/2, p.943-945, nr. MDCCCXXI.
- ⁵⁵ Gemil, Tahsin. *Țările române în contextual politic internațional(1621-1672)*, București: Editura Academiei, 1979, p.55-56.
- ⁵⁶ Ibidem, p.56-57.
- ⁵⁷ Costin, Miron. *Op.cit.*, p.91.
- ⁵⁸ *Istoria Țării Românești (1290-1690)...*, p.95; *Istoriile domnilor Țării Românești de Radu Popescu vornicul...*, p.91. Vezi și scrisoarea lui Radu Mihnea, din 13 septembrie 1624, adresată regelui polon (Hurmuzaki, *Supliment II*, vol.II, p.527-528, nr. CCXXXVIII.)
- ⁵⁹ Despre politica celor doi frați Ghirai în spațiul românesc și despre semnificația atacului asupra Țărilor Române, vezi în Tahsin Gemil, *Op.cit.*, p.55-59.
- ⁶⁰ Hurmuzaki, E.. *Fragmente...*, III, p.100-102.
- ⁶¹ Tahsin Gemil, *Op.cit.*, p.59.
- ⁶² Ibidem, p.59.
- ⁶³ Andreescu, Ștefan. *Sultanul Jahja și Radu Vodă Mihnea: un episod din istoria Mării Negre în veacul XVII*. În : *Revista Istorică (serie nouă)*, II (1991), nr.11-12, p.691.
- ⁶⁴ Ibidem, p.692; Iorga, N. *Studii și documente*, vol.IV, p.CLIV.
- ⁶⁵ *Istoriile domnilor Țării Românești...*, p.91-92. Ștefan Andreescu a dat câteva explicații în legătură cu acest aspect al activității diplomatice a domnului român (*Radu Mihnea Corvin, domn al Moldovei și Țării Românești...*, p.47-48).
- ⁶⁶ Hurmuzaki, E., *Supliment II*, vol.II, p.530-531, nr.CCXL.
- ⁶⁷ *Istoriile domnilor Țării Românești...*, p.92.

colonel Valeriu RUSU

90 DE ANI DE LA ÎNFIINȚAREA COHORTELOR MILITARE

COHORTELE MILITARE

Acum nouă decenii, organizațiile obștești din Basarabia au hotărât să transfere de la Odessa la Chișinău regimentele V (rezervă) infanterie și XL infanterie, să formeze din soldații răniți detașamente militare noi, pe care să le trimită în orașele Basarabiei, pentru a lupta cu anarhia. "Dacă aceste măsuri nu vor fi luate, moldovenii vor sta singuri la apărarea intereselor lor, vom fi ajutați de ucraineni"¹, se spunea în decizia adoptată.

Comitetul moldovenilor din Odesa decisese acest lucru încă la 15 iunie 1917, urmând ca la Chișinău să fie transferat regimentul XL, completat în exclusivitate cu moldoveni. În favoarea acestei decizii a votat marea majoritate a efectivului unității. Comitetul a sugerat conducătorilor militari din Basarabia să nu mai repartizeze moldovenii mobilizați în unitățile militare din "marea Rusie", ci doar în regimentul XL infanterie, stabilit pe atunci

în Odessa. S-a decis ca detașamentele nou-formate să poarte denumirea de "cohorte", confirmare în plus că locuitorii dintre Prut și Nistru sunt de origine latină. Cohortele urmau a fi formate doar din ostași originari din Basarabia.

Adjunctul comandantului suprem al armatei ruse de pe Frontul Român, generalul Șcerbaciov, a acceptat formarea și expedierea în Basarabia a unităților militare naționale, destinate menținerii ordinii publice pe motiv că în teritoriu domină anarhia și haosul, cauzate de ostașii dezertori, care părăseau samavolnic frontul; de unitățile militare ce se întorceau din zona acțiunilor militare; de unele manifestări social-revoluționare, condiționate de propaganda bolșevică, ce lua amploare în teritoriu și, în general, în Imperiul rus.² Acest lucru se desprinde clar din textul telegrammei nr. 156370 pe care o expediasă în acest sens.

Cohortele reprezentau structuri mi-

litare, formate din câte 100 oameni, în fruntea cărora se afla un ofițer, numit la sugestia Comitetului executiv moldovenesc și având drept superior un inspector care, la rândul său, se subordona direct șefului statului-major al circumscripției Odessa, și ierarhic – comandantului garnizoanei Chișinău. Comandantul unității se supunea nemijlocit inspectorului.³ Toți soldații din cohorte trebuiau, în mod obligatoriu, să fie moldoveni de origine și încorporați de comisariatele locale.⁴ Scopul lor major era de a combate anarhia, de a asigura paza cetățenilor, de a opri dezertările și a nu permite jaful cadavrelor, de a preveni dezordinile agricole și a asigura mobilizarea în armată.

Generalul Șcerbaciiov a permis ca în Basarabia să fie expediate 16 cete de cohorte, majoritatea formate la Odessa.⁵

La 12 august 1917, plutonierul Știrbeț cerea șefului statului-major al districtului militar Odessa să i se pună la dispoziție șase vagoane, cu ajutorul cărora să transporte 240 de ostași și 2 ofițeri, care să se constituie la Chișinău în detașamente de milițieni.⁶ La 22 august 1917, în Basarabia trebuia să sosească de la Odessa plutonierul Murmurachi, viitorul comandant al “detașamentului mobil de milițieni” din orașul Chișinău.⁷

Comitetul soldaților și ofițerilor din Odessa, adresase la 30 august 1917 un apel către toți militarii moldoveni, în care se menționa: “...trebuie să alcătuim din ostași moldoveni, după pilda celor din Odessa, batalioane anumite. Aceste batalioane vor trebui să lupte cu armele în mâini împotriva dușmanilor slobozeniei...”⁸

Inițiativa militarilor din Odesa a fost susținută și de alte comitete mili-

tare moldovenesti – din Iași, Chișinău, Bender, Sevastopol, Novogheorghievsk etc.

Cohortele au cunoscut o evoluție deosebită mai cu seamă după Congresul ostașilor și ofițerilor moldoveni din 20-27 octombrie 1917, care și-a desfășurat lucrările la Chișinău. Prin rezoluția nr. 4 a acestui for, s-a decis majorarea numărului formațiunilor moldovenesti – de la 16 la 100 unități.⁹ Principala misiune a cohortelor consta în a proteja populația și averea ținutului de anarhia și dezastrul cauzate de unitățile ruse ce treceau spre front pe teritoriul Basarabiei, de dezertorii care părăseau samavolnic frontul.

Moldovenii au organizat aceste detașamente militare cu prerogative polițienești¹⁰ pentru că armata rusă de pe front se dezintegrase, devenind oportună formarea unităților militare naționale. Unitățile nou-formate figurează în documentele de epocă ca regimente sau detașamente ale Republicii Democratice Moldovenești.

Dimitrie Bogos susține că cohortele militare “aveau mai mult o orientare contrarevoluționară”¹¹, făcând, probabil, referință la antrenarea lor în acțiunile antimoșierești, dezlănțuite în satele din Basarabia.

Prin hotărârea Consiliului Directorilor Generali, la 18 decembrie 1917, s-a luat decizia de a subordona administrativ cohortele comisarilor de județ.¹²

Fărădelegile ce se comiteau în provincie, haosul ce domina aici necesitau măsuri concrete și hotărâte cu privire la ameliorarea situației. În acest sens, președintele Consiliului Directorilor Generali comunica la 30 decembrie 1917 Directorului militar despre adoptarea deciziei de a subordona ad-

ministrativ cohorțele comisarilor de județ și de a le recunoaște drept unități implicate în paza obiectivelor din teritoriu.¹³

La începutul lunii ianuarie 1918 a fost format chiar și serviciul de transmisiuni al cohorțelor militare.¹⁴

După Congresul militarilor, la 23 noiembrie 1917, N. Ciornei, adjunctul inspectorului cohorțelor, a emis un ordin, prin care a schimbat denumirea de "cohortă" în "detașament mobil", motivând că termenul ar fi o denumire istorică și nu o traducere adecvată din limba rusă a termenului deja intrat în uz.¹⁵

SUMMARY

This year we will celebrate 90 years from the setting up of the Military Cohorts in Bessarabia, created in august, 1917.

Nine decades ago, the social structures of Bessarabia decided to create units with police prerogatives in the territory between Prut and Nistru. They had to confront anarchy which

La 19 februarie 1918, ofițerii și soldații care făceau parte din cohorțe au fost scoși din statele de personal din cauza lichidării acestor unități.¹⁶

Conform afirmațiilor lui Gh. Andronache, drapelul de luptă al cohorțelor, ca și cel al regimentului I, a fost tricolorul.¹⁷

Și chiar dacă cohorțele militare nu au jucat un rol determinant în nișcarea națională, cu certitudine, ele au contribuit la combaterea anarhiei și au constituit un imbold pentru formarea unităților militare naționale.

dominated the territory, caused by Russian Army quartering in Bessarabia and the front line of World War I. At the same time, they served as a impulse toward creating units of the National Army of the Democratic Moldavian Republic. The Military Cohorts existed until the beginning of 1918.

Recenzenți: Vitalie Ciobanu; Sergiu Cataraga

NOTE:

¹ ANRM, fond 727, inventar 2, dosar 4, f. 39.

² Andronache, Gh. *Albumul Basarabiei*. – Chișinău, 1935, p. 157-158; "Scopul formării cetelor: 1. Paza siguranței personale și publice a cetățenilor; 2. Lupta cu dezertorii; 3. Oprirea vânzării tainice a băuturilor spirtoase; 4. Prevenirea dezordinelor agrare; 5. Lupta cu anarhia și contrarevoluția; 6. Menținerea ordinii în caz de demobilizare".

³ Ibidem. – Chișinău, 1935, p. 158.

⁴ Bogos, D. *La răspântie. Moldova de la Nistru. 1917-1918*. – Chișinău, 1998. – P. 105.

⁵ Pântea, Gh. *Rolul organizațiilor militare moldovenesti în actul unirii Basarabiei*. – Chișinău, 1932, p. 84.

⁶ ANRM, fond 727, inventar 2, dosar 2, partea I, f. 122; Ibidem, dosar 26, f. 155.

⁷ Cuvânt Moldovenesc, 1917, nr. 82,

12 septembrie.

⁸ ANRM, fond 727, inventar 2, dosar 19, f. 31.

⁹ Ibidem, dosar 11, f. 23.

¹⁰ Bogos, Dm. *La răspântie. Moldova de la Nistru. 1917-1918*. – Chișinău, 1998, p. 105.

¹¹ ANRM, fond 919, inventar 2, dosar 2, partea II, f. 237.

¹² Ibidem, f. 246.

¹³ Ibidem, fond 727, inventar 2, dosar 108, f. 10.

¹⁴ Andronache, Gh. *Albumul Basarabiei*. – Chișinău, 1935, p. 158.

¹⁵ ANRM, fond 727, inventar 2, dosar 108, f. 42 b.

¹⁶ Andronache, Gh. *Albumul Basarabiei*. – Chișinău, 1935, p. 160.

¹⁷ Ibidem.

maior Vitalie CIOBANU

DIRECTORATUL GENERAL DE RĂZBOI ȘI MARINĂ AL BASARABIEI (1917-1918)

După ce, în noiembrie 1917, Sfatul Țării a fost declarat organ superior de conducere al Republicii Democratice Moldovenești, legislativul a decis să organizeze în Basarabia un Comisariat militar și să-l subordoneze direct Sfatului Țării. Membrii Comisariatului au propus la rândul lor instituirea unui Directorat militar care să rezolve toate problemele militare, să preia conducerea unităților militare naționale deja formate și să se implice în înlăturarea stării de anarhie, provocată de trupele militare ruse încartiruite în Basarabia și de militarii ruși demobilizați de pe frontul războiului mondial. În fruntea Comisariatului urma să fie numit un comisar militar, care, până la organizarea Directoratului, avea să dețină întreaga putere militară. Toate unitățile militare naționale trebuiau să se subordoneze comisarului militar¹. În această funcție a fost numit Vasile Cijevski, care, la acea vreme, opta în favoarea

creării unităților militare național-teritoriale care urmau să fie constituite din reprezentanți ai tuturor naționalităților conlocuitoare. La 2 decembrie 1917, s-a decis înființarea acestui organ executiv.

La 8 decembrie a fost creat Consiliul directorilor generali al Basarabiei. Din componența lui făceau parte 8 directori generali: V. Cristi – responsabil pentru probleme privind afacerile interne, Șt. Ciobanu – responsabil pentru instrucțiunea publică, T. Iancu – responsabil pentru finanțe, N. Bosie-Codreanu – responsabil pentru căile ferate, poște, telegraf și telefon, M. Savenco – responsabil pentru probleme de justiție și culte, I. Pelivan – responsabil pentru afacerile străine. Consiliului directorilor generali al Basarabiei îi fusese subordonat și Directoratul general de război și marină, în frunte cu T. Cojocar. Președinte al Consiliului directorilor generali a fost ales V. Erhan.

T. Cojocaru a refuzat, însă, să-și ocupe funcția, justificându-și gestul prin starea precară a sănătății. Se crede, totuși, că la baza refuzului ar fi stat alte motive, inclusiv divergențele dintre militarii din Comitetele militare naționale. Într-o scrisoare din 11 decembrie 1917, evocând acest fapt, T. Cojocaru îi propunea lui Gherman Pântea să preia respectiva funcție, informându-l despre asta și pe Ion Inculeț, președintele Sfatului Țării. În calitate de director general de război, Gherman Pântea urma să se afle în fruntea acestei instituții militare până la noua decizie a forului suprem².

Toate formațiunile militare naționale fuseseră subordonate nemijlocit Directoratului general de război. În cadrul lui fuseseră instituite mai multe secții: secția personal, secția instruire, secția operativă, secția mobilizare, secția medico-sanitară, secția maritimă, secția construcție, secția porturilor, secția demobilizare³. În subordinea Directoratului se aflau și secțiile de recrutare de pe teritoriul Basarabiei. În total în cadrul acestui directorat își satisfăceau serviciul militar circa 176 de persoane: 35 – în serviciu activ, restul – în rezervă⁴.

Primul ordin militar adresat ostașilor Republicii Moldovenești a fost emis la 15 decembrie 1917. Prin el, ostașilor li se cerea să respecte ordinele superiorilor, li se explica marele pericol pe care îl prezintă anarhia pentru Basarabia. Prin același document se anunța numirea locotenentului Prahnițchi în funcția de adjunct pentru probleme de marină și a plutonierilor Secară și Osoianu în funcția de adjuncți pentru infanterie. Documentul acorda foarte mare atenție problemelor de

logistică; interzicea scoaterea în afara hotarelor Basarabiei, fără acordul directorului militar, a bunurilor materiale, armamentului și tehnicii militare.

Prin același document se anunța că în baza unității militare Herson, dislocată în orașul Bender și compusă doar din soldați basarabeni, căpitanul Koșkariov va organiza un divizion moldovenesc de artilerie. În orașul de pe Nistru urmau să rămână doar opt companii ale respectivei unități. Concomitent, urma să fie reformat și detașamentul nr. 478 din orașul Bălți, responsabil pentru această reorganizare fiind numit ștabs-căpitanul Popa. Numirea acestuia era o decizie ce avea o anumită îndreptățire, dar care, ulterior, a creat multe probleme conducerii militare din ținut. În plus, se mai comisese și grava greșeală de a-l numi comandant al garnizoanei Chișinău pe ostașul Ilie Cătărău, permițându-i-se să facă uz de orice forțe și mijloace pentru menținerea ordinii în capitală⁵. Candidatura lui Cătărău, un adept fâțiș al anarhiei, fusese susținută de aproape toate comitetele militare din garnizoana Chișinău, în care elementul social predomina asupra celui național. La 1 ianuarie 1918, comandantul Cătărău a fost arestat și învinuit de spionaj și abuz de putere în scopuri personale.⁶

Un alt document, un ordin semnat de către directorul general de război, propunea militarilor să manifeste un sentiment de mândrie pentru uniforma de ostaș și de apărător al tânărului stat. Ofițerilor li se solicitase să-și indice adresele de la domiciliu, pentru ca, în caz de necesitate, să poată fi chemați la datorie.

La 17 decembrie 1917, a fost emis un ordin (nr. 3), prin care se apro-

ba constituirea unei comisii de revizie⁷, ce urma să controleze întregul echipament militar al unităților militare moldovenești. Din componența acesteia făceau parte reprezentanți ai garnizoanei Chișinău, ai Directoratului pentru probleme militare, ai Sfatului Țării, reprezentanți ai miliției, administrației orășenești, zemstvei. Printr-o hotărâre a Sfatului Țării, președinte al comisiei fusese numit Ion Tudose.

Anarhia, care luase deja proporții, și propaganda orientată împotriva ofițerilor puneau în dificultate conducerea militară națională. Directoratul de război și o mare parte dintre ofițerii unităților militare moldovenești se pronunțau în favoarea acțiunilor radicale și de amploare, care să ridice moralul și să sporească disciplina soldaților din unitățile militare moldovenești și se declarau îngrijorați de faptul că, practic, controlul oștirii trece în mâinile comitetelor militare influențate de ideologia bolșevică.

Pentru a redresa cumva situația și pentru a ridica moralul efectivului, conducerea militară a decis organizarea, la Chișinău, a unei parade militare. La paradă trebuiau să participe câteva unități de infanterie, un regiment nou-format de cavalerie-husari, comandat de M. Popa; două baterii de artilerie, conduse de Sârbu și de locotenentul inferior Șerban. Parada a avut loc în prima zi de Crăciun, s-a desfășurat sub auspiciile Directoratului militar și a fost condusă de către M. Popa. În legătură cu acest fapt, Gherman Pântea, directorul general interimar al Directoratului de război, semnase ordinul nr. 4 din 18 decembrie 1917, în care se stipula că "Petrecerea paradei trupelor moldovenești (va avea loc) pe data de

25 decembrie a.c. în fața Soborului, după terminarea slujbei Dumnezeiești. Conducător al paradei este numit comandantul primului regiment de husari moldoveni lt. colonel M. Popa" La rândul său, M. Popa menționase: "Parada o voi primi eu. La parada militară vor participa un regiment de husari moldoveni, un batalion din partea primului regiment moldovenesc de infanterie, o baterie moldovenească de artilerie și detașamentul moldovenesc de gardă. A invita pentru a participa la parada militară unitățile militare poloneze și ucrainene. La paradă trebuie să asiste toți ofițerii unităților moldovenești și reprezentanți din partea organizațiilor civile"⁸.

Evenimentul a demarat la ora 12⁰⁰, în Piața Nemțească. În fața unităților militare se deplasau două mașini, în care se aflau directorii generali și deputați din Sfatul Țării. Președintele Sfatului Țării, Ion Inculeț, apropiindu-se de oștire, a salutat cu următoarele cuvinte: "Să trăiți, fraților", soldații răspunzându-i: "Să trăiți, domnule prezident", și scandând "Trăiască Republica Moldovenească și cea Federativă Rusească", slogan însoțit de lungi urale. S-a organizat apoi un Te Deum religios, au fost înmânate drapelele de luptă Regimentului I Moldovenesc de husari, Regimentului I Basarabean de husari, Bateriilor I și II Moldovenești și Regimentului I Pază⁹. Conform aceluiași ordin, în timpul primei parade militare din 25 decembrie 1917, ostașii Republicii Democratice Moldovenești au depus primul jurământ militar, care suna în felul următor:

"În numele lui Dumnezeu Atotputernicul, jur credință Republicii

Democratice Moldovenești, supunere ocârmuitorilor și legilor ei, îndatoririlor militare în toate împrejurările, în timp de pace, ca și în timp de război. Așa să-mi ajute Dumnezeu"¹⁰.

O zi mai târziu, la 26 decembrie, directorul de război a emis un nou ordin, în care menționa: "La 25 decembrie a avut loc parada militară a unităților naționale ale Republicii Moldovenești și solemnitatea de înmânare a drapelelor de luptă. Disciplina de fier și ținuta militară au lăsat o impresie destul de bună în fața tuturor celor prezenți. Mulți participanți la acest eveniment, care demult așteptau să li se împlinească idealurile naționale, socot ceasurile petrecute în timpul paradei cele mai fericite din viața lor. Însăși natura a încununat această manifestare, încălzind cu razele soarelui trupele naționale și pe toți cetățenii Republicii Moldovenești.

Soldații!

Din mâinile președintelui Adunării Supreme – Sfatul Țării, ați primit drapele de luptă. Apărând aceste drapele, soldații mor, dar niciodată nu se retrag. Jurați și voi că până la ultima suflare veți apăra statul vostru de orice dușman și, datorită supușeniei și dragostei voastre, veți putea să vindecați rănilor aduse de anarhie. Fiind surprins de disciplina și ținuta Dumneavoastră militară atunci când treceați în marș pe sub drapelele din piață, pe străzile capitalei republicii noastre, vă aduc cele mai sincere mulțumiri. Îi mulțumesc, de asemenea, conducătorului paradei militare, comandantului primului regiment de cavaleri basarabeni, locotenent-colonel Popa și, de asemenea, tuturor comandanților de unități, ofițerilor și soldaților.

La paradă au participat și reprezentanții unităților militare ucrainene. Prin aceasta ei au demonstrat atitudinea lor binevoitoare și pașnică față de statul nostru.

Acest ordin să fie tradus în limbile rusă și ucraineană și să fie citit în toate unitățile."¹¹

Cu toate acestea, $\frac{3}{4}$ din efectivul Regimentului I Moldovenesc, în mare parte influențat de ideologia bolșevică, nu a acceptat să participe la paradă. Trebuiau întreprinse acțiuni de menținere a ordinii publice, asigurată securitatea cetățenilor împotriva atacurilor banditești din partea grupurilor de ostași dezertori, lichidată anarhia. În acest sens, la 17 decembrie a fost elaborat un ordin special, prin care în județul Bălți se declara stare excepțională¹².

Ulterior, prin telegrama cu nr. 816, adresată responsabilului pentru problemele moldovenești din Odessa, comisarului Munteanu, directorul general militar insista ca să fie luate toate măsurile de rigoare ce să-l oblige pe comandantul detașamentului nr. 478 infanterie din jud. Bălți, căpitanul M. Popa, să respecte ordinele comisarului și ale șefului garnizoanei din localitate¹³.

Dezordinile au cuprins, însă, și județul Chișinău. Din acest motiv, la 20 decembrie, directorul militar a semnat un nou ordin (nr. 6), prin care cerea unui batalion din Regimentului I să mențină ordinea publică: în aceeași zi, la Chișinău, a fost introdusă starea excepțională¹⁴. Străzile orașului au început să fie patrulate de soldați din unitățile militare naționale, de forțele de ordine ale miliției. Mai târziu, în această acțiune au fost antrenați și militarii români.

Pentru menținerea disciplinei militare, comandanților de unități li s-au acordat drepturi excepționale, directorul general numindu-i responsabili nemijlocit pentru executarea la timp a tuturor ordinelor date de superiori. Pentru neexecutarea ordinelor sau încălcarea disciplinei, ostașilor trebuia să li se aplice sancțiuni, inclusiv sancțiuni penale, judecate de tribunalul militar. Drept sancțiune gravă era considerată și eliminarea din armată pentru necorespondere. Despre acest fapt se menționa și în ordinul nr. 5, semnat de către Gh. Pânteia la 19 decembrie 1917: "Eu am observat că mulți ofițeri din rândurile unităților militare moldovenești au o atitudine foarte neserioasă față de obligațiunile de serviciu. Ordon tuturor ofițerilor unităților naționale moldovenești să frecventeze lecțiile și să citească ordinele în mod cinstit. Conducătorii unităților să ia toate măsurile pentru îndeplinirea acestui ordin, neoprinduse chiar și la eliberări din serviciu"¹⁵. Acțiunile erau condiționate de faptul că la Chișinău staționau unități militare ruse, care săvârșeau foarte multe fărădelegi.

La sesiunea din 14 decembrie 1917, la propunerea președintelui V. Erhan, au fost numiți în funcție locuitorii Directoratului general pentru probleme militare¹⁶. În cadrul acestei ședințe s-a luat și hotărârea de a-i expedia generalului Șcerbaciiov, conducător al trupelor ruse pe Frontul Român, o telegramă, prin care să i se ceară un milion de ruble, cheltuieli pentru întreținerea trupelor rusești demobilizate¹⁷. La aceeași ședință s-a propus ca, pe viitor, cohortele moldovenești să se supună comisariatelor de județ¹⁸. Erau

acțiuni îndreptățite, condiționate de marele flux al unităților militare rusești ce soseau continuu în Basarabia.

Membrilor Comisiei de revizii li se atribuisese și dreptul de a purta negocieri și cu colonelul francez Dalbia, sosit în Basarabia pentru a analiza starea de anarhie și de a conlucra în vederea acordării unui ajutor de organizare la formarea armatei moldovenești. Reprezentantul francez a fost informat cu privire la situația reală și cu privire la oportunitatea unor acorduri bilaterale. În urma negocierilor, s-a convenit ca în Basarabia să se invite atașați militari francezi, iar în unitățile militare franceze să se delege viitori instructori moldoveni, care să se documenteze în probleme de organizare și dirijare a organismului militar. La sugestia colonelului T. Cojocar, colonelul Dalbia a acceptat propunerile basarabenilor, condiționând că această inițiativă trebuie legitimată printr-un document oficial, în care să fie stabilite drepturile și îndatoririle părților și nominalizate persoanele ce urmau să plece la stagiul în Franța.¹⁹

La 22 decembrie, la insistența Consiliului militar, reprezentantul statului major, colonelul Hudolei, a prezentat o informație detaliată cu privire la situația de pe Frontul Român și posibilele modalități de organizare a unităților militare naționale. În alocuțiunea sa, colonelul a amintit despre faptul că a solicitat generalului Șcerbaciiov ajutor privind transferarea diviziei a 14-a ruse la periferiile Chișinăului. Colonelul mai informase că ar fi expediat și conducerii ruse o telegramă prin care își motiva solicitarea. Cu toate acestea, divergențele interne luau proporții incontrollabile.

Forțat de împrejurări, Directoratul militar a acceptat cererea de demisie lui V. Cijevski²⁰.

Pentru că unitățile militare moldovenești fuseseră deja constituite, Directoratul militar a lansat inițiativa privind stabilirea unui model adecvat de uniformă militară și a însemnelor militare naționale. S-au lansat mai multe propuneri cu privire la posibilele modele. De fapt, problema a mai fost abordată și în vara anului 1917, de către Comitetul militarilor-rezerviști din Regimentul 40 infanterie, când acesta a propus ca uniforma regimentului să includă epoleți înguști, asemănători cu cei francezi, și o cocardă ce să reprezinte culorile drapelului național²¹.

La 22 decembrie (prin ordinul nr. 8) a fost aprobat și modelul uniforme pentru medicii militari: epoleți arginți alternând culorile negru și roșu și având însemnul lui Hipocrate²².

La propunerea directorului general, a mai fost instituită o comisie ce urma să elaboreze modelele de uniformă. În componența ei a fost inclus câte un ofițer și câte un soldat din fiecare unitate militară din Chișinău. La ședințele comisiei erau invitați și reprezentanți cu vot consultativ din organizațiile militare naționale²³.

La 23 decembrie, Consiliul directorilor generali ceruse "Glasvokorum"-ului rusesc să prezinte din timp informații privitor la dislocarea unităților rusești, dispunând să se ia măsurile de rigoare pentru a nu li se permite intrarea în raza orașului. Consiliul solicita și bani pentru întreținerea unităților militare dislocate în Basarabia, amintind că în satele Mereni și Ghidighici au fost organizate pun-

cte alimentare pentru militarii ruși demobilizați²⁴. Membrii consiliului au adresat Sfatului Țării un demers prin care sugerau ca, temporar, miliția să fie subordonată comisariatelor de județ²⁵. Tot în decembrie 1917, Consiliul directorilor generali a emis un ordin (nr. 13) prin care a decis formarea unui Consiliu militar, care urma să controleze și să coordoneze activitatea unităților militare²⁶. Prerogativele Consiliului militar erau de a asigura activitatea unităților și detașamentelor militare și de a conlucra cu ele; de a menține relații de normalitate în interiorul unităților militare și între efectivele acestora; de a elabora proiectul legislației militare, care urma să fie prezentat spre aprobare Sfatului Țării, de către responsabilul pentru probleme militare.

Consiliul militar fusese constituit din un președinte, el și director general pentru probleme militare, trei locuitori, un șef de garnizoană, comandanți de unitate (baterii, escadroane), câte un reprezentant al soldaților din fiecare unitate. O dată pe săptămână, Consiliul militar organiza ședințe ordinare, ordinea de zi a cărora se stabilea la propunerea membrilor consiliului. În cazuri excepționale, consiliul se întrunea în ședință extraordinară. Deciziile Consiliului militar se adoptau cu majoritate de voturi și se transmiteau biroului permanent. În baza acestora, se întocmeau ordinele; uneori, deciziile erau transmise spre dezbateri și aprobare Sfatului Țării.

Toate aceste acțiuni constructive erau totuși adumbrite de faptul că începând cu primele zile ale lui ianuarie 1918, anarhia se instalase și în

interiorul statului-major al armatei. Mulți dintre ofițerii statului-major au pătruns din afară, erau incompetenți și deveniseră corupți²⁷. Se atenta chiar și la avutul armatei.

În ianuarie 1918, Ministrul militar a interzis, prin ordin, sechestrarea bunurilor materiale ce aparțineau unităților militare, direcțiilor, organizațiilor și persoanelor fizice, atenționând că oricine va încălca acest ordin va fi dat în judecată. Sechestrarea putea fi realizată doar la comanda directorului militar, în baza unor ordine speciale²⁸. Au fost supuse gestionării și bunurile materiale ale unităților militare ruse în curs de demobilizare. În acest sens, au fost create două comisii speciale: una pentru primirea și înregistrarea mărfurilor, alta pentru licitarea și repartizarea lor²⁹.

Armata moldovenească urma să fie reorganizată după modelul armatei franceze și a cele române. La 15 ianuarie 1918, a fost semnat ordinul nr. 15, prin care s-a aprobat modelul uniformei militare și care prevedea următoarele: militarii trebuie să poarte la mână stângă, mai sus de cot, un triunghi plasat cu vârful în jos, confecționat din material ce include culorile naționale tradiționale, de $\frac{1}{4}$ arșini lungime și $\frac{1}{2}$ versoci lățime. Epoletii sunt completamente anulați, înlocuindu-se cu simboluri, plasate pe umăr, ca și epoletii, și confecționate din aceeași stofă ca și costumul. Gradele militare erau marcate în următorul fel: un general avea însăilate pe ambele mâneci ale uniformei 3 galoane aurite cu lățimea de un versoc; un general-locotenent – 2 galoane aurite; un general-maior – un singur galon. Un colonel urma să poarte epoletii similari cu

cei ai generalului, dar având un galon de culoare argintie; un locotenent-colonelul – similar cu cei ai general-locotenentului; un căpitan – similar cu cei ai general-maiorului, toți având galoane de culoare argintie. Ștaps-căpitanul urma să poarte 4 panglici înguste, cu lungimea de $\frac{1}{4}$ versoci; locotenentul – trei panglici; sublocotenentul – două; plutonierul – una. Distanța dintre ele trebuia să reprezinte o jumătate din lățimea lor. Fedfebelul trebuia să poarte un galon metalic de culoare galbenă. Subofițerul superior – 3 galoane albe; subofițerul inferior – 2; efreitorul – un galon. Soldatul urma să poarte doar un însemn la mânecă; însemnele de pe umăr, pentru toate categoriile de ostași, erau aproape identice – și la soldat, și la general. Uniformele medicilor se deosebeau printr-o cocardă, pe care era imprimată o cruce roșie; funcționarii purtau cocarda rotundă, de dimensiuni ceva mai mici³⁰.

La 16 ianuarie 1918, Unitatea de gardă fusese transformată în Companie specializată de pază a Republicii Moldovenești³¹.

La 24 ianuarie 1918, cu prilejul aniversării a 59-a de la Unirea Munteniei cu Moldova, a fost organizată o nouă paradă militară a trupelor naționale moldovenești. Parada s-a desfășurat tot în fața Catedralei centrale din Chișinău. Alături de trupele moldovenești, la eveniment au participat și trupele române³².

La 26 ianuarie, a fost creată Direcția comunicații militare, în frunte cu locotenent-colonelul Vasiliev³³.

La începutul lunii februarie, șeful statului-major al Frontului Român a transferat plutonul cartografie al statului-major în subordinea ministrului

militar al Republicii Moldovenești. Plutonierului Cotrubenco i s-a cerut să organizeze de urgență un nou pluton de cartografie³⁴.

La 16 februarie a fost constituit Cabinetul ministrului militar. În fruntea cabinetului a fost numit Bogos³⁵. Cabinetul urma să conducă și să administreze armata. Șef al statului-major al armatei a fost numit, la 14 februarie 1918, colonelul Ghepețchii, iar adjunct, maiorul serviciului francez în Basarabia, Levalie³⁶.

La ședința executivului din 16 februarie 1918, ministrul de război a propus ca în unitățile militare naționale să fie introdusă noua uniformă ostășească³⁷. Conform ziarului *Cuvânt Moldovenesc*, "haina e foarte plăcută vederii, de culoare albastră (vânăță), cu linia croielii ca și a ofițerilor români, doar chipiul deosebindu-se de cel al militarilor români. În față, pe veston, în locul literelor ce reprezentau numele regelui, cu coroana peste ele, străluceau literele R.M., care însemnau Republica Moldova sau ostaș al Republicii Moldovenești". Mult timp, se vehiculase și ideea că însemnele R.M. ar fi semnificat România Mare³⁸. După ce a fost aprobat acest model de uniformă, șeful garnizoanei Chișinău a emis un ordin, conform căruia, de la 1 aprilie 1918, persoanelor demobilizate li se interzicea să poarte în public uniformă militară.

Mulți dintre militarii care slujiseră în Rusia au revenit la baștină, dorind să-și continue aici cariera militară. De aceea, s-a hotărât ca studenții și pedagogii mobilizați să fie înlocuiți cu cadre militare profesioniște și scutiți de un ulterior serviciu militar activ³⁹. Atunci când se deplasau în

afara unității, ostașii trebuiau să poarte asupra lor un permis în limba română, cel rusesc fiind considerat nevalabil⁴⁰.

La 18 februarie 1918, directorul militar a dispus ca toate comenzi-le, în toate unitățile militare, să se dea doar în limba română. Comandanții trebuiau să redacteze și să emită acte și documente doar în limba română⁴¹.

Șefii de garnizoană și de unități militare au fost obligați să ia măsuri privind paza lăcașurilor sfinte și a bunurilor materiale aflate în biserici și mănăstiri. Urma să se efectueze o inventariere a acestor bunuri. Responsabil pentru această acțiune ca și pentru protejarea materialelor din unitățile militare desființate sau în care se aflau ostași veniți de pe front, fusese numit protoiereul Parfentiev, preotul Directoratului militar, de competența căruia țineau toate acțiunile militaro-bisericești și ale preoțimii militare a Republicii Moldovenești⁴².

Tot în februarie, Consiliul militar a emis un ordin prin care dispunea distribuirea către populație, pentru folosință temporară și gratuită, a efectivului de cai ai armatei. Caii ineficienți sau inutili au fost scoși la licitație. Armata urma să-și păstreze o rezervă de 15.000 de cai, iar întreținerea lor necesita resurse considerabile. În unitățile de cavalerie existau 3.150 cai, dintre care 900 cai de luptă, 1.750 pentru artilerie, 600 pentru oboz și transport. Rezerva de cai se afla în satul Volceni⁴³.

În cadrul Ministerului militar a fost formată o nouă secție – Direcția maritimă⁴⁴.

Pe strada Tighina, colț cu Kiev, unde se aflau cazarmile regimentului 54 infanterie Mensk, s-a organizat un

depozit de materiale pentru unitățile demobilizate⁴⁵.

La 25 februarie 1918, a fost desființată Direcția generală, reînstituită calitatea de general-cvartirmistru și repusă în funcție secția militar-politică. Obligațiunile lor au fost distribuite celor doi locțiitori din Cabinetul ministrului. A fost lichidată și secția învățământ, organizându-se, în schimb, o serie de birouri: biroul organizare, biroul mobilizare, biroul personal, biroul operativ, biroul cercetare, biroul comunicații, cancelaria, comenduirea, biroul de informații⁴⁶. După cum anunțasem anterior, încă la 16 decembrie 1917, comisariatele militare fuseseră transferate în subordinea Directoratului militar, supunându-se nemijlocit celor doi adjuncți – Secară și Osoianu⁴⁷.

După ce au fost reorganizate comisariatele, funcțiile acestora au fost repartizate între statul-major și Directoratul general, primul fiind subordonat Directoratului militar. În subordinea statului-major rămăseseră

direcțiile artilerie, intendență, inginerie, sanitară, demobilizare⁴⁸.

În cadrul Directoratului militar a fost instituită Direcția general-cvartirmistrului, în frunte cu colonelul Hudolei, în calitate de adjutanți superiori fiind numiți căpitani Cerneșev și Grișenco.

La începutul lunii martie 1918, în rândurile conducerii militare a revenit fostul director general, T. Cojocaru, numit de curând șef al statului-major al armatei⁴⁹.

Din lipsă de finanțe, la începutul aceleiași luni au fost desființate mai multe unități militare, inclusiv unele unități de artilerie. A fost desființată Direcția artilerie grea.⁵⁰

Dar, în ciuda tuturor greutăților cu care s-a confruntat, Directoratul militar al Republicii Moldovenești, constituit în 1917-1918, a reușit, totuși, să dirijeze activitatea militară din ținut până la reunirea Basarabiei la România, după care unitățile militare basarabene s-au contopit cu cele române.

SUMMARY

In 1917, after the bourgeois revolution in Russia and as a result of World War I, Bessarabia declared its autonomy from the Russian Empire.

After Sfatul Tzarii, the supreme legislative structure, was constituted, the executive organ was created. In it was formed, along with other Directorates, The Directorate for Military and Maritime Issues, which had authority over the territory's

military units and solved the military issues linked with the presence of Russian soldiers in the space between Nistru and Prut and the World War I front. The article exposes this military executive organ's activity, the orders it issued for solving the anarchy problems in Bessarabia and the setting up of a new National Army of the Democratic Moldavian Republic.

Recenzenți: Boris Vizer; Valeriu Popovschii

NOTE:

- ¹ ANRM, fond 727, inventar 2, dosar 21, partea II-a, f. 19.
- ² Pântea, Gh. *Rolul organizațiilor militare moldovenesti în actul unirii Basarabiei*. – Chișinău, 1932. – P. 22.
- ³ ANRM, fond 919, inventar 2, dosar 2, partea II, f. 28.
- ⁴ Bogos, D. *La răspântie. Moldova de la Nistru. 1917-1918*. – Chișinău, 1998. – P. 129.
- ⁵ Pântea, Gh. *Rolul organizațiilor militare moldovenesti în actul unirii Basarabiei*. – Chișinău, 1932. – P. 187; A. N. R. M., fond 727, inventar 2, dosar 1, f. 1.
- ⁶ Cuvânt Moldovenesc, nr. 5, 918.
- ⁷ ANRM, fond 727, inventar 2, dosar 108, f. 16.
- ⁸ Ibidem, f. 49b. f. 10.
- ⁹ Soldatul Moldovan, nr. 1, 1 ianuarie 1918.
- ¹⁰ Literatura și arta, nr. 4, 1991.
- ¹¹ ANRM, fond 727, inventar 2, dosar 108, f. 45.
- ¹² Ibidem.
- ¹³ Sfatul Țării, nr. 5, 1918.
- ¹⁴ ANRM, dosar 2, f. 19.
- ¹⁵ ANRM, fond 727, inventar 2, dosar 16, f. 108.
- ¹⁶ Ibidem, dosar 21, partea 1, f. 114.
- ¹⁷ Ibidem, fond 919, inventar 2, dosar 1, partea 1, f. 4.
- ¹⁸ Ibidem, f. 10.
- ¹⁹ Ibidem, f. 9.
- ²⁰ Ibidem, dosar 2, partea I, f. 24.
- ²¹ Ibidem, fond 727, inventar 2, dosar 6, f. 173.
- ²² Ibidem, dosar 108, f. 25.
- ²³ Ibidem, f. 20.
- ²⁴ Ibidem, fond 919, inventar 2, dosar 1, partea 1, f. 10.
- ²⁵ Ibidem.
- ²⁶ Ibidem, fond 727, inventar 2, dosar 108, f. 50.
- ²⁷ ANRM, fond 727, inventar 2, dosar 108, f. 15.
- ²⁸ Ibidem, f.24.
- ²⁹ Ibidem, f. 15.
- ³⁰ Ibidem, fond 727, inventar 2, dosar 6, f. 19.
- ³¹ Ibidem, fond 727, inventar 2, dosar 108, f. 20b.
- ³² Cuvânt Moldovenesc, nr.21, martie 1918.
- ³³ Ibidem, fond 727, inventar 2, dosar 108, f.23.
- ³⁴ Ibidem, f.27.
- ³⁵ Ibidem, f.38.
- ³⁶ Ibidem.
- ³⁷ Ibidem, fond 919, inventar 2, dosar 1, partea 1, f. 73.
- ³⁸ Cuvânt Moldovenesc, nr.21, martie 1918.
- ³⁹ ANPM, fond 727, inventar 2, dosar 108, f.39.
- ⁴⁰ Ibidem, f. 38.,
- ⁴¹ Ibidem, f.22.
- ⁴² Ibidem, f.69.
- ⁴³ Ibidem, f.15.
- ⁴⁴ Ibidem, f.22.
- ⁴⁵ Ibidem, f.41.
- ⁴⁶ Ibidem, f. f.49.
- ⁴⁷ Ibidem, fond 919, inventar 2, dosar 2, partea I, f. 25.
- ⁴⁸ Ibidem, fond 727, inventar 2, dosar 108, f.49b.
- ⁴⁹ Ibidem, f.63.
- ⁵⁰ Ibidem.

Н.Д. РУССЕВ (Кишинев),
А.А. РОСОХАЦКИЙ (Одесса)

**«ДЕЯНИЯ, СЧАСТЛИВО
СОВЕРШЕННЫЕ У ТИРЫ,»
В СИМВОЛИКЕ ОБРАЗОВ 214 г. н.э.**

Историко-археологическими исследованиями общественных реалий античной эпохи доказано, что в Северо-Западном Причерноморье взаимодействие варварского мира с греко-римской цивилизацией было тесным и разнообразным. В ряде случаев в регионе возникали самобытные этнокультурные сплавы, в создании которых, наряду с эллинами и скифами, с самого начала большой вклад вносили фракийцы. Интеграционные процессы, характерные и для античной Тиры (на месте современного Белгорода-Днестровского – Одесская область, Украина), обеспечивали высокую жизнестойкость социальных общностей полисного типа в северопонтийской зоне. На их самобытность не смогло существенно повлиять даже римское господство. Важные для понимания этих явлений подробности позволяют выяснить древние находки, от-

крытые у села Беленькое – примерно в 20 км юго-западнее тирского городища.

В 1973-1986 гг. из слоя могильника черняховской (Сынтана де Муреш) культуры были извлечены и стали известными науке три предмета:

А. Обломок мраморного надгробия с женским погрудным изображением и греческой эпитафией Лаисфену, сыну Мокки.

В. Алтарь из известняка с латинской посвятельной надписью Гая Сервилия Понтика «за здравие непобедимого императора», не названного по имени.

С. Фрагмент мраморного алтаря с посвящением центуриона Тита Аврелия Флавина 217 г. н.э.

Эти памятники опубликованы и составляют единый культурно-исторический ансамбль первой четверти III в. н.э.¹ Позднее в IV в. н.э. неко-

торые из них были вторично использованы для перекрытия входов погребальных камер на могильнике, оставленном на берегу Шаболатского (Будацкого) лимана носителями черняховской культуры.

Сведения эпиграфических источников из Беленького вписываются в общий информационный ряд, касающийся одного из вторжений фракийцев в пределы Римской империи. Мы лишь резюмируем эти данные, сопоставленные с аналогичными материалами из Тиры и Эска в Северной Болгарии². Установлено, что в 214 г. н.э. дакийское племя карпов — самое воинственное из обитавших тогда к востоку от Карпат — вторглось в римские пределы где-то близ низовий реки Арджеш. Подвергнув нападению крупные провинциальные города — Маркианополь, Дионисополь, Каллатис, варвары достигли Тиры³. Недалеко от города карпы были разбиты, а описываемые находки, скорее всего, являются остатками воинского мемориала, сооруженного на месте сражения. Судя по характеру некоторых из них, там же были захоронены погибшие римские воины.

Героем битвы с карпами у берегов лимана прослыл Тит Аврелий Флавин (С), как полагают, командовавший тирским гарнизоном. Надписи в его честь свидетельствуют, что «за деяния, счастливо совершенные у Тирь», центуриона щедро наградил сам Антонин Август — император Каракалла (211-217). Выйдя в отставку вскоре после победы над карпами, прославленный воин занял почетное место в среде муниципальной знати Нижней Мезии. Участвовал в отражении вар-

варского вторжения и Гай Сервилий Понтик (В). Он не указал в тексте надписи на воздвигнутом алтаре ни своего воинского звания, ни легиона. Это дало основание считать его поселившимся в Тире ветераном императорской армии, который принимал участие в битве против карпов как ополченец. Бесспорно, тиритом был павший на поле брани Лаисфен (А). Греческий язык и названные в эпитафии личные имена позволяют видеть в погибшем представителя местного аристократического рода из эллинизированных фракийцев. В 181 г. н.э. архонтом Тиры также был Лаисфен сын Мокки — его дед?

Находки из района Беленького и связанные с ними древности датируются первыми годами после событий 214 г. н.э. По именам консулов Пресента и Экстриката, высеченных на пьедестале алтаря (С), дата его сооружения определяется 217 г. н.э.⁴ На это время пришелся зенит славы бывшего центуриона I Итальянского легиона Тита Аврелия Флафина. Так подтверждается существование на месте битвы мемориального комплекса, где спустя три года после знаменательного события был установлен памятный алтарь. Вероятно, время существования мемориала фиксирует и денарий Каракаллы 216 г. н.э., также найденный у Беленького⁵.

Особенностью мраморного рельефа, обнаруженного здесь в 1989 г. и хранящегося теперь в Белгород-Днестровском краеведческом музее (инв. № А-9226), является отсутствие на нем надписи. Это небольшое изделие (0,43×0,35×0,08 м), скорее всего, было вставлено в стену или же в плиту больших разме-

ров. Резец мастера высек в мраморе фигуру стоящего строго фронтально мужчину в воинском облачении (Рис. 1). Из-за повреждений черты его лица различаются с трудом. Уверенно можно утверждать лишь то, что оно покрыто густой короткой бородой. Хорошо виден прикрывающий уши конический головной убор. На воине короткий плащ, скрепленный на правом плече круглой фибулой. Складки плаща переданы жестко и схематично, подчеркивая свободное спадание одеяния с левого плеча. Столь же схематично, врезными вертикальными линиями, обозначен прикрывающий грудь воина панцирь. Из-под него выступает короткая туника. Левая рука, согнутая в локте и прижатая к туловищу, скрыта плащом. Выглядывает лишь кисть руки, которая сжимает округлый предмет. В нем можно видеть шишку пинии, свиток или, скорее, навершие рукоятки меча. На левом боку у пояса воина прикреплен меч, большей частью, спрятанный под паллиумом. Врезной линией обозначен контур нижнего края ножен, завершающихся сердцевидной бутеролью. Правая рука воина отведена в сторону и, по всей видимости, поддерживает плащ. Наиболее выразительно резчик переданы очертания колен, мышц и коротких сапог воина. Его левая нога опирается на голову поверженного животного. Очень реалистично выглядят морда с характерными ноздрями и губами, узкие оттопыренные уши и разведенные в сторону рога. Не остается сомнений, что это бык – необходимая, хотя и подчиненная фигура рельефа. Вся композиция окаймлена рамкой, прямоугольной внизу и закругленной

над головой легионера.

Плоскостность, схематичность, укорачивание пропорций в рассматриваемом произведении свойственны образцам скульптуры западно-понтийского и фракийского типов II–III вв. н.э. Подобно им в древности памятник был раскрашен, что установлено по следам голубой краски у правой ноги воина. В манере фиксации правой отведенной от туловища руки и поданной коленом вперед левой ноги очевидно стремление мастера «оживить» изображение. Однако, общая аморфность трактовки изображенного, его головы и одежды, в конечном счете, лишает памятник желаемого впечатления.

Композиционно замысел автора решен просто и лаконично сдержанно: воин величественно опирается на голову побежденного им грозного зверя. Расположение меча в ножнах на левом боку (по длине он соответствует имевшему около полуметра гладиуму), отсутствие щита позволяет считать изображенного мужчину римским военачальником. В отличие от офицеров, солдаты римской армии носили меч на поясе или в портупее у правого бока, а щит – слева⁶.

В Нижнем Поднестровье всегда находился ограниченный контингент императорской армии – несколько мелких подразделений. Поэтому в воине не трудно угадать младшего офицера. Само скульптурное изображение не отличается особой изысканностью, оригинальностью сюжета и притязательностью. Его провинциальный стиль, явная подражательность, отражают как невысокий уровень исполнитель-

ского мастерства, так и моду, вкусовые привязанности, а равно ограниченные материальные возможности заказчика. Оба образа рассматриваемого памятника глубоко символичны, а потому должны быть поняты в смысле прославления победы римского военачальника (шире — торжества римского оружия) над сильным противником.

В первые века н.э. сцена триумфа воспроизводилась в скульптуре, живописи, монетной чеканке, став популярной во всей империи. Идеологически актуальный образ императора, божества, или императора-бога, празднующего победу, попадал во множество вариантов в самые отдаленные римские владения и за их пределы. Он быстро превратился в образец для подражаний, тиражируясь многократно провинциальными умельцами, чья продукция находила большой спрос среди воинов и ветеранов римской армии. Даже простой перечень всевозможных модификаций относительно однообразно осмысленного популярного мотива столь внушителен, что мы в состоянии назвать лишь отдельные из них, имеющие отношение к Карпато-Дунайским землям.

Немаловажно, например, что так называемые «Дунайские всадники», изображения которых весьма многочисленны в придунайских провинциях империи, нередко предстают попирающими распростертую под ногами коня человеческую фигуру. Близкий образ «фракийского всадника-Героя» также создавался топчущим поверженного человека или убивающим кабана. С проникновением в регион культов восточного происхождения сюжет,

в котором «свой» побеждает «чужого», получил дальнейшее развитие. Из Персии через Киликию было занесено в империю поклонение Митре, олицетворению договора, порядка, созданию жизни и «непобедимого солнца» — Sol Invictus. На определенном этапе это верование конкурировало даже с христианством, особенно распространившись в конце II — начале III вв. н.э. среди легионеров, чиновников и купцов. Обязательными атрибутами тайных митраистских обрядов, наполненных астральной символикой и совершавшихся в подземных храмах, были изображения сцены заклания юношей-богом быка. Культ другого бога — Юпитера Долихена был позаимствован римскими солдатами в Сирии и получил большую популярность одновременно с митраизмом. Долихен был богом военного успеха, защитником и покровителем воинов. Он изображался в воинских доспехах, стоящим двумя ногами на спине быка в величественной позе победителя⁷.

В эпоху империи италийского бог Юпитер стал главой римского пантеона и покровителем императоров. Всякий справлявший триумф «победоносный полководец в одежде и с инсигниями Юпитера с выкрашенным в красный цвет лицом (как у статуи бога) на квадриге, в сопровождении солдат и граждан отправлялся на Капитолий, чтобы в храме принести Юпитеру благодарственную жертву из взятой на войне добычи и сложить к его ногам свой лавровый венок»⁸. Тем самым император приравнялся к верховному богу войны и победы. К тому же Юпитер Капитолийский многократ-

но запечатлен всадником, топчущим выходящее из земли змееногое существо. Впрочем, и другие божества – всадники, охотники и победители – отождествлялись с императорами.

С распространением императорского культа появляется множество изображений обожествленных императоров, равно как и императоров-триумфаторов. К примеру, статуя из Стамбульского музея представляет Адриана (117–138) облаченным в воинские доспехи полководцем, который наступает левой ногой на поверженного врага⁹. Для надгробий легионеров также типичен мотив – римский солдат поражает врага-варвара.

Во всех случаях убиваемый кабан или бык, попираемая человеческая фигура или чудовище символизируют побежденное зло. Такой образ, восходящий к триумфу бога-воина, бога-победителя, был понятен и близок всему укладу жизни, духу солдат. Поэтому особое почитание «Фракийского всадника-Героя», «Дунайских всадников», Юпитера Капитолийского, Митры, Долихена характерно для мест дислокации подразделений дунайских легионов и постоянного проживания ветеранов. В другой социальной среде эти культы получили значительно меньшее распространение¹⁰.

С включением в орбиту римского господства земель, лежащих к северу и к востоку от Дуная, и размещением здесь воинских гарнизонов, расширялась и зона экспансии легионных верований. Вместе с солдатами в Прикарпатский ареал и Северное Причерноморье пришли и наиболее почитаемые в дунайских воинских частях божества. Данный

феномен легко объясним, поскольку именно из числа воинов этих легионов комплектовались отряды, направлявшиеся для утверждения власти империи на вновь инкорпорированных территориях. От южных границ современной Румынии и северных болгарских земель до Херсонеса в Крыму известны теперь материальные свидетельства распространения армейских религиозных культов Рима. Среди находок встречаются доказательства существования в среде пребывавших тут людей поклонников «Дунайских» и «Фракийских» всадников, Митры¹¹. В числе пунктов, где они зафиксированы, значатся крупнейшие античные центры Северо-Западного Причерноморья – Ольвия и Тира¹².

Если поклонение «Фракийскому всаднику» документировано соответствующими находками из Тиры, то о роли митраизма в городе говорят лишь косвенные данные. Собственно, речь идет о единственной надписи на алтаре, поставленном в 214 г. н. э. от имени морского пехотинца Ульпия Валентина. Это обетное заздравное посвящение «непобедимому» божеству, имя которого не сохранилось. Оно рассматривается как доказательство наличия тут культа Митры. Оно нашло приверженцев среди военных моряков, когда в начале III в. Тира была пристанищем кораблей Мезийской Флавиевой эскадры и опорным пунктом римского флота в этом районе Причерноморья¹³. При этом определение «непобедимый» предваряло отнюдь не только имя Митры, но и других божеств, скажем, Геракла, Сильвана, Дианы, Сатурна, Виртуса¹⁴. Отсюда понятно, что необходима большая

осторожность, в случае если эта надпись трактуется как свидетельство распространения митраизма среди квартировавших в Тире римских военнослужащих. Равным образом оказывается проблематичной и перспектива такого понимания содержания рассматриваемого рельефного изображения.

Прямые доказательства существования в Тире культа Юпитера Долихена также отсутствуют. Вместе с тем, как будто бы имеются косвенные данные, указывающие на большую вероятность распространения среди солдат тирского гарнизона этого верования. Так в одной надписи из Дионисополя, высеченной от имени Марка Помпея Лукия, бенефициария I Итальянского Антониева легиона, содержится посвящение Юпитеру Долихену. Как полагают, Лукий был не только участником происшедшего в первые годы правления Каракаллы недалеко от Тиры победного сражения римлян с варварами, но и солдатом дислоцированной в городе воинской части¹⁵. Возведение императором Септимием Севером (193-211) Юпитера Долихена в ранг общегосударственного бога, каковым в его правление уже был Митра, приравнивание его к Юпитеру Капитолийскому только усилило его популярность, прежде всего среди солдат. В правление Северов до 235 г. н.э. и, в частности, при Александре Севере (222-235) культ Долихена, наряду с рядом столь же экзотических верований, был окружен необыкновенной заботой государства¹⁶.

Поскольку в подразделениях римской армии императорский культ был строго обязательным,

любое стремление проявить свое расположение к августейшей особе предусматривало помимо участия в отправлении служб в честь обоженного носителя верховной власти, выполнение религиозных обрядов, посвященных наиболее чтимым императором богам. Не случайно позаимствованный от бога (Митры) титул *Invictus*, употреблявшийся при Септимии Севере по отношению к императору эпизодически, при Каракалле стал применяться систематически¹⁷. Стабилизация политической обстановки и экономической жизни в Тире во время пребывания в городе римского гарнизона — большинство эпиграфических памятников эпохи Антонинов и Северов на городище происходит из развалин римской цитадели¹⁸ могла только способствовать популяризации в среде горожан привнесенных императорской армией новых религиозных верований.

Совершенно очевидно, именно при Северах в солдатской среде размещенных по Дунаю легионов, одним из форпостов которых была Тира, благодаря ряду факторов (среди них и активная позиция правящей династии), оформился и получил широкую известность образ бога-воина, бога-триумфатора. Его актуальность в провинциях, ощущавших на себе постоянный натиск варварских племен, была закономерной. При этом культ впитал элементы распространенных тогда в массовом сознании легионеров религиозных представлений. Синкретизм верований населения империи сплавливал традиционные культы, переживавшие в первые века н.э. глубокий кризис, с новшествами, за-

имствованными из религий самого различного толка и происхождения. С этой точки зрения, показательными являются некоторые изображения «фракийских всадников» императорской эпохи, несущие очевидную атрибутику других божеств: Аполлона, Асклепия, Зевса, Сильвания, Сабазия, Долихена, Митры¹⁹.

Как можно видеть, идея триумфа бога-воина находила порой довольно неожиданные иконографические решения в изобразительном творчестве первых веков н.э. Они, в свою очередь, становились объектами для подражания и переосмысления, еще более далеких от каких бы то ни было канонов. Эта тенденция воплотилась и в рельефе из с. Бельенкое, который по стилю, технике исполнения и основному мотиву должен быть отнесен ко II–III вв. н.э. И в этом случае синкретический сюжет налицо.

В большом числе культов, распространенных в то время на северо-востоке владений империи, аналогии смысловой паре герой-триумфатор и бык находятся исключительно в числе памятников двух из них – Митры и Юпитера Долихена. По сравнению с Румынией и Болгарией, где материальных свидетельств существования названных верований много²⁰, на территориях Северного Причерноморья такие памятники единичны. Кроме надписи из Тиры, митраистские реликты представлены алтарем из Херсонеса и геммой с изображением льва, положившего лапу на бычью голову, из святилища на острове Левке (Змеином)²¹. В землях современных Молдовы и Украины известна лишь одна случайная находка, связанная с куль-

том Юпитера Долихена, – сигнума с посвячительной надписью командира I когорты Испанского легиона из верховьев Днестра, а также геммы с изображением Долихена, найденная на Змеином²².

Что касается рельефа, то в воплощенном им замысле начисто отсутствуют какие-либо детали сакральной атрибутики. Это практически исключает возможность трактовки фигуры воина в качестве торжествующего победу божества. Бросается в глаза прямое несоответствие традициям иконографии образов Митры и Юпитера Долихена. Композиция находки из Бельенкого вроде бы весьма близка некоторым митраистским изображениям²³, но мы не знаем случаев, чтобы Митра предстал в воинских доспехах. Вместе с тем, Долихен, хотя и неизменно являл себя воином, воплощался в изобразительном творчестве по-иному – стоя двумя ступнями на спине быка²⁴. Можно утверждать, что наш памятник посвящен деяниям реального человека, воина, который был представителем почитателей Митры и Юпитера Долихена – божеств из круга армейских верований, освященных культами императоров из династии Северов.

Подчеркнутая героизация сюжета указывает, что очевидно найден фрагмент надгробия римского офицера. Коль скоро рельеф был изготовлен в память об одном реальном человеке, то, стало быть, и образ врага, символизируемого головой поверженного быка, может быть также вполне определенным и определимым. Если же предположить, что фигура все-таки обобщает доблестное римское воинство в лице

одного военачальника, то и тогда должно признать: памятник сооружен в связи с какой-то военной победой. В контексте других находок из Беленького (А, В, С), легко понять символический акт попрания врага, который прямо ассоциируется с побежденными здесь в 214 г. карпами.

Образ быка оказывается сопоставимым не только с римскими представлениями о воплощении зла, но и с древней традицией фракийцев, для которых тур был сакральным животным. Языческая мифология многих земледельческо-скотоводческих народов с почтением относилась к этому величественному представителю фауны, однако именно для фракийских племен и их потомков — характерна необычная устойчивость первобытного культа. Материальные свидетельства этому, отложившиеся в земле на протяжении многих веков, хорошо известны исследователям, также как элементы верования, сохранившиеся в этнографических обрядах²⁵.

Осведомленность населения античных городов Причерноморья в религиозных представлениях фракийских племен не должна удивлять. Эллино-скифо-фракийская интеграция прослеживается на северо-западном побережье Черного моря, начиная с VII-VI вв. до н.э.²⁶ Этот процесс продолжался и в эпоху римского господства, когда предметы материальной культуры и личные имена фракийского происхождения обычны и для Тиры, и для Ольвии. Кроме того, со второй половины II в. н.э. римские воинские подразделения Северного Причерноморья комплектовались из войск, пребывавших в Нижней Мезии и набранных

в основном из местного населения придунайских провинций. Так погибший в сражении под Тирой Лаксифен, связанный своими корнями с фракийским миром, воевал против его представителей — карпов.

Конечно, синкретическая римская культура неизбежно переосмысляла варварские и прочие идеологические представления первых веков н.э. Поэтому в среде близкой императорской армии, где были распространены культы, в которых непременно присутствовал бык²⁷ (поклонение Юпитеру Долихену, Митре), столкновение с варварами, также почитавшими это грозное животное, синтезировало мистическое понимание происходящего. Поскольку двое из четырех известных поименно участников сражения с карпами 214 г. н.э. исповедовали преклонение перед Долихеном и Митрой, становится ясным, что одержанная победа должна была вписаться в их сознание в соответствии с мировоззрением сторонников данных культов.

Возникало наслоение религиозной доктрины на понятую в свете ее постулатов историческую реальность. Победа легионеров-митраистов над врагами империи, поклоняющимися быку, возвышала «воинов Митры» почти до уровня своего кумира, поскольку главное деяние «непобедимого» бога и состояло в заклинании мифического быка.

Чтобы передать в камне столь обычную и одновременно необычную сцену триумфа, которая уподобляла реального человека

почитаемому им божеству, мастер преднамеренно то отступал от канонов создания митраистских рельефов, то следовал им довольно строго. Поэтому он одел героя в панцирь воина, но закруглил верхнюю часть рамки, пытаясь передать пещерный свод митреума²⁸. Так творение рук и ума безымянного провинциального мастера стало одновременно памятником религиозным воззрениям эпохи и офицеру, отдавшему свою жизнь за «деяния, счастливо совершенные у Тирь».

SUMMARY

The article analyses the archaeological vestiges or excavations near Belenscoe village (Odessa region, Ukraine) – the remains of a memorial complex dated with the first quarter of 3rd century A.D. It is a token of Romans' 214 victory over Thracians.

A special interest presents the granite relief that depicts an officer stepping with a leg over a head of a defeated Bos primigenius. This symbolically depicts the legionary's or god Mithra's triumph over a powerful enemy.

Recenzenți: Nicolae Chetaru; Anatol Gorodenco

ПРИМЕЧАНИЯ

¹ Симонович, Э.А. Находки античного времени из с. Беленькое Белгород-Днестровского района // Краткие сообщения Института Археологии АН СССР. 1981. № 168. С. 48-50; Блаватская, Т.В. Надгробие и алтарь из с. Беленькое // Там же. С. 50-56; Карышковский, П.О. Из истории Тирь в первой трети III в. н.э. // Исследования по античной археологии Юго-Запада Украинской ССР. Киев, 1980. С. 79-80; Значение эпиграфических документов для истории Карпато-Дунайского региона в III в. до н.э. // Тезисы докладов совместной школы-семинара «Этнокультурные и этносоциальные процессы в конце I тыс. до н.э. – первой половине I тыс. н.э. на юго-западе СССР и в сопредельных регионах», Ужгород, 1985. С. 21-22; Новые эпиграфические находки в Нижнем Поднестровье и Подунавье // Проблемы исследования античного и средневекового Херсонеса 1888-1988 гг. Севастополь, 1988. С. 57-58; Карышковский, П.О., Клейман, И.Б. Древний город Тира. Историко-археологический очерк. Киев, 1985. С. 131. Брумяко, И.Б., Росохацкий, А.А. К политической истории

Нижнего Поднестровья в первой четверти III в. н.э. (по эпиграфическим материалам из могильника Беленькое) // Древнее Причерноморье. Материалы I Всесоюзных чтений памяти проф. П.О. Карышковского. Одесса, 1990. С. 22-28.

² Gerov, B. *Inscriptiones latinae in Bulgaria repertae (inscriptiones inter Oescum et Iatrum repertae)*. Sofia, 1989. P. 18-19. № 18-19.

³ Об этом событии см. также: Bichir, Gh. *Archaeology and history of the Carpi from the 2nd to the 5th century B.C.* // British archaeological reports. Supplementary series, 16 (V). 1976. P. 166-168.

⁴ Бикерман, Э. Хронология древнего мира. М., 1975. С. 231; Брумяко, И.В., Росохацкий, А.А. Указ. соч. С. 25-27.

⁵ Карышковский, П.О. Находки античных и византийских монет в Одесской области // Археологические и археографические исследования на территории Южной Украины. Киев-Одесса. 1976. С. 175.

⁶ См. Любнер, Ф. *Реальный словарь классической древности*. Вып. 5. СПб.-М., 1887. С. 1160.

¹⁷ Карышковский, П.О., Клейман, И.Б. *Указ соч.* С. 131.

⁷ Колосовская, Ю. К. Римский провинциальный город, его идеология и культура // *Культура древнего Рима*. Т. 1. М., 1985. С. 207-215; Юланси, Д. *Загадки митраизма* // *Scientific American*. – В мире науки. 1990. № 2. С. 72-77; *The New Encyclopaedia Britannica in 30 Volumes. Knowledge in Depth*. Vol. 12. Chicago, 1975. P. 289, 781-784; *Ibid. Ready Reference and Index*. Vol. V. P. 641; Vol. VI. P. 944-945.

¹⁸ Карышковский, П.О. *Новые тирасские надписи*. С. 88.

¹⁹ Венедиков, И. *Тракийский конник* // *Векове*. 1972. № 3. С. 12 и др.

⁸ *Мифы народов мира*. Энциклопедия. Т. 2. М., 1992. С. 679.

²⁰ Федоров Г. Б., Полевой Л.Л. *Археология Румынии*. М., 1973. С. 254; Попович Ю.В. *Молдавские новогодние праздники*. Кишинев, 1971. С.179; Найденова, В.П. *Указ. соч.* С. 56-57; Covacef, L., Barnea, A.I. *Contribution à l'étude de Sol-Mithra en Scythie Mineure* // *Pontica*. Т. 6. P. 87-95.

⁹ Mendell, G. *Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines. Musées impériaux ottomans*. Constantinople, 1914. P. 317; Gergèl, R.A. *The Tel Schalem Hadrian Reconsidered* // *AJA*. Vol. 95. 1991. № 2. P. 236. Fig. 7.

²¹ Соломник, Э.И. *Новые эпиграфические памятники Херсонеса*. Т. 2. Киев, 1973. № 195; Охотников, С.Б., Островерхов, А.С. *Геммы и перстни из святилища на Левке // Древнее Причерноморье. II чтения памяти проф. П.О. Карышковского*. Одесса, 1991. С. 70; *Святилище Ахилла на острове Левке (Змеином)*. Киев, 1993. С. 63-67. Рис.16, 12.

¹⁰ Колосовская, Ю.К. *Указ. соч.* С. 192-224; Штаерман, Е.М. *От религии общины к мировой религии // Культура древнего Рима*. Т. 1. С. 173-203; *Социальные основы религии древнего Рима*. М., 1987. С. 233-234; *The New Encyclopaedia Britannica*. Vol. 15. P. 1118 etc.

²² Брайчевский, М.Ю. *Римська монета на териториї України*. Київ, 1959. № 4. С. 223; Кропоткин В.В. *Римские импортные изделия в Восточной Европе (II в. до н.э. – V в. н.э.) // Свод археологических источников*. Вып. Д. I-27. М., 1978. С. 125. Рис. 80, 5; Кобылина, М.М. *Изображение восточных божеств в Северном Причерноморье в первые века н.э.* М., 1978, С. 27, 97. Рис. 42; Охотников, С.Б., Островерхов, А.С. *Геммы и перстни из святилища на Левке*. С. 70; *Святилище Ахилла на острове Левке (Змеином)*. С. 63-67.

¹¹ Ростовцев, М.И. *Святилище фракийских богов и надписи бенефициариев Ай-Тодоре // Известия Археологической Комиссии*. Вып. 40. 1911. С. 7-8, 10, 15; Блаватский, В.Д. *Харакс // Материалы и исследования по археологии СССР*. 1951. № 19. С. 256. № 6-7; Щеглов, А.Н. *Фракийские посвященные рельефы из Херсонеса Таврического* // Там же. 1969. № 150. С.137-143, 150-153; Найденова, В.П. *Кульст Митры в Нижней Мезии и Фракии // Проблемы античной культуры*. М., 1986. С. 56-60; Vulcănescu, R. *Mitologie Română*. București, 1987. P. 504.

²³ Например, см.: *Мифы народов мира*. Т. 2. С. 155.

¹² Фурманська, А.І. *Рельєфи вершиників з Тіри // Археологія*. 1965. № 19. С. 153-163; Щеглов, А.Н. *Два вотивных рельефа из Ольвии // Записки Одесского Археологического Общества*. Т. II (36). 1967. С. 255-259; Карышковский, П.О., Клейман, И.Б. *Указ. соч.* С. 118; Русаева, А.С. *Религия и культуры античной Ольвии*. Киев, 1992. С. 152-155.

²⁴ Федоров, Г.Б., Полевой, Л.Л. *Указ. соч.* С. 254.

¹³ Карышковский, П.О. *Новые тирасские надписи // Античная Тира и средневековый Белгород*. Киев, 1979. С. 85-88; Карышковский, П.О., Клейман, И.Б. *Указ. соч.* С. 119.

²⁵ См.: Попович, Ю.В. *Указ. соч.* С. 81-97; Полевой, Л.Л. «... И с того времени началась Земля Молдавская». Кишинев, 1990. С. 25-30; Eliade, M. *Г: Zalmoxia a Cenghis-Khan*. Paris, 1970. P. 143- 46; Vulcănescu, R. *Op. cit.* P. 91-92, 273-276, 50' -507; Venedicov, I., Gherasimov, T. *Thracian art treasures*. Sofia, 1975. P. 355, 359, 375 etc.

¹⁴ Штаерман, Е.М. *Социальные основы религии древнего Рима*. С. 270.

²⁶ Бруяз, И.В. *Ранние кочевники в Европе (X-V вв. до Р.Х.)*. Кишинев, 2005. С. 222 и др.

¹⁵ Mihailov, G. *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*. Vol. I. Serdicae, 1970. № 24-bis; Gerov, B. *Die Invasion der Carpen im J. 214 // Acta of the Fifth International Congress of Greek and Latin Epigraphy* (Cambridge, 1967). Oxford, 1971. P. 434.

²⁷ На синхронных монетах – дупониях Септимия Севера, Домны, Каракаллы, Геты также изображен бык. См.: Карышковский, П.О. *Монеты Ольвии. Очерк денежного обращения Северо-западного Причерноморья в античную эпоху*. Киев, 1988. С. 126.

²⁸ Найденова, В.П. *Указ. соч.* С. 58.

¹⁶ *The New Encyclopaedia Britannica*. Vol.12. P. 289, 781.

COHORTA (lat. Cohors, -tis)

- 1. Unitate de pedestrași în armata romană, formată din provinciali fără cetățenie romană (în Dacia inclusiv geto-daci), cu un efectiv reprezentând a zecea parte dintr-o legiune.*
- 2. Unitate militară în Republica Democrată Moldovenească (1917-1918).*